

სამეცნიერო ჟურნალი

სამართლის მეთოდები

N9, 2025

დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების
გამოძიების მარაგულირებადი კანონმდებლობა და პრაქტიკა საქართველოში
კონსტანტინე კორკელია

ხელშეწყობის ინტელექტუალური სამართლებრივი რეგულირება:
გამოწვევები და შესაძლებლობები
ლაშა ცერცვაძე

მეწარმეობის თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპისა და მეწარმეობის
ხელშეწყობის ვალდებულების განმარტება რეორგანიზაციის საფუძველზე
დასაქმებულის მათთვის თავისუფლების კანონიერების შემოწმებისას
თინათინ ფეიქრიშვილი

კრედიტორის წინაშე შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების ხელშეწყობის
ორგანოს ვირადი პასუხისმგებლობის სამართლებრივი ფარგლები
სიმონ ტაკაშვილი, სალომე კობერიძე

ინფორმაციის მავნებლობა, როგორც რეკლამის უსამართლო კომერციული
საქმიანობად კვალიფიკაციის გამოყენების გარეშე
ოლიგო კობახიძე, გივი ადამია

„კაფკასულის“ შინაარსობრივი განვითარება: ლიტერატურულიდან სამართლებრივ
ლუკა ბარამიძე

ინფორმაციის სახელმწიფოსა და სამართლებრივ სისტემათა ფორმირება
სანდრო-გიორგი სარუხანიშვილი, მარიამ გორგოძე

ბუნებითი სამართლისა და ევოლუციური სამართლის ურთიერთკავშირი:
გაკვეთილი ბრუნო ლენისგან

კარლო ლოტიერი, ლაშა ლურსმანაშვილის თარგმანი

სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი
დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტი

სამართლის მეთოდები

N9, 2025

LEGAL METHODS

Sulkhan-Saba Orbeliani University
Prince David Institute for Law

მთავარი რედაქტორი

დimitრი გეგენავა
სულხან-საბა ორბელიანის
უნივერსიტეტი

სარედაქციო საბჭო

იაკუბ სტელინა
გდანსკის უნივერსიტეტი

მარიამ ჯიქია
საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტი

მიხაელ დომაგალა
იოანე-პავლე მეორის ლუბლინის
კათოლიკური უნივერსიტეტი

მარიამ ხოფერია
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

გიორგი გორაძე
სულხან-საბა ორბელიანის
უნივერსიტეტი

მალხაზ ნაკაშიძე
ბათუმის შოთა
რუსთაველის უნივერსიტეტი

დავიდ რუანო დელგადო
სარაგოსას უნივერსიტეტი

კორნეილ შიშინი
ციცინო ხითარაშვილი

EDITOR-IN-CHIEF

Dimitry Gegenava
Sulkhan-Saba
Orbeliani University

EDITORIAL BOARD

Jacob Stelina
University of Gdansk

Mariam Jikia
Georgian Technical
University

Michał Domagała
The John Paul II Catholic
University of Lublin

Mariam Kopperia
Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University

George Goradze
Sulkhan-Saba Orbeliani
University

Malkhaz Nakashidze
Batumi Shota Rustaveli
University

David Ruano Delgado
University of Zaragoza

COPY EDITOR
Tsitsino Khitarishvili

Content of this journal is licensed under a **Creative Commons Licence Attribution 4.0 International License** except where otherwise noted. For more information about the Creative Commons Licence, please visit: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

სარჩევი

დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიების მარგულირებალი კანონმდებლობა და პრაქტიკა საქართველოში.....1 კონსტანტინე კორკელია	
THE INVESTIGATION OF KILLINGS MOTIVATED BY DISCRIMINATION UNDER GEORGIAN LAW AND PRACTICE 18 Konstantin Korkelia	
ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივი რეგულირება: გამოწვევები და შესაძლებლობები..... 19 ლაშა ცერცვაძე	
REGULATION OF ARTIFICIAL INTELIGENCE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES..... 41 Lasha Tsertsvadze	
მენარემოების თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპისა და მენარემოების ხელშეწყობის ვალდებულების განმარტება რეორგანიზაციის საფუძვლით დასაქმებულის გათავისუფლების კანონიერების შემოწმებისას..... 42 თინათინ ფეიქრიშვილი	
INTERPRETATION OF THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF FREEDOM OF ENTERPRISE AND THE OBLIGATION TO PROMOTE ENTREPRENEURSHIP IN ASSESSING THE LAWFULNESS OF EMPLOYEE DISMISSAL BASED ON REORGANIZATION 80 Tinatin Peikrishvili	
კრედიტორის წინაშე შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზომადობების ხელმძვანელი ორგანოს პირადი პასუხისმგებლობის სამართლებრივი ფარგლები..... 82 სიმონ ტაკაშვილი, სალომე კობერიძე	

THE LEGAL SCOPES OF PERSONAL LIABILITY OF THE MANAGEMENT BODY OF A LIMITED LIABILITY COMPANY TOWARDS CREDITORS	102
--	-----

Simon Takashvili, Salome koberidze

ინფორმაციის გაზვიადება, როგორც რეკლამის უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის გამომრიცხავი გარემოება.....	104
---	-----

ოლიკო კობახიძე, გივი ადამია

EXAGGERATION OF INFORMATION AS AN EXCLUDING FACTOR IN THE QUALIFICATION OF ADVERTISING AS AN UNFAIR COMMERCIAL PRACTICE.....	134
--	-----

Oliko Kobakhidze, Givi Adamia

„კაფკასულის“ შინაარსობრივი განზომილება: ლიტერატურიდან სამართლამდე.....	136
---	-----

ლუკა ბარამიძე

THE “KAFKAESQUE” DIMENSION: FROM LITERATURE TO LAW	161
--	-----

Luka Baramidze

ინდოეთის სახელმწიფოსა და სამართლებრივ სისტემათა ფორმირება.....	162
---	-----

სანდრო-გიორგი სარუხანიშვილი, მარიამ გორგოძე

THE FORMATION OF STATE AND LEGAL SYSTEMS IN ANCIENT INDIA	196
---	-----

Sandro-Giorgi Sarukhanishvili, Mariam Gorgodze

ბუნებითი სამართლისა და ევოლუციური სამართლის ურთიერთკავშირი: გაკვეთილი ბრუნო ლეონისგან	198
--	-----

კარლო ლოტიერი

ინგლისურიდან თარგმნა ლაშა ლურსმანაშვილმა

LINKING NATURAL RIGHTS AND EVOLUTIONARY LAW: A LESSON FROM BRUNO LEONI.....	220
--	-----

Carlo Lottieri

Translated from English by Lasha Lursmanashvili

დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიების მარეგულირებელი კანონმდებლობა და პრაქტიკა საქართველოში

კონსტანტინე კორკალია

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული
ფაკულტეტის პროფესორი, გაეროს ადამიანის
უფლებათა კომიტეტის წევრი*

 <https://orcid.org/0009-0007-6533-2603>

I. შესავალი

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული სიცოცხლის უფლების დაცვის პოზიტიური ვალდებულება ვრცელდება დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიებაზე. გარდა იმისა, რომ სახელმწიფომ უნდა დაადგინოს დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიების მარეგულირებელი კანონმდებლობა, მას ასევე ეკისრება ვალდებულება, გაატაროს ღონისძიებები დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიების ჩასატარებლად.

ნაშრომის მიზანია, გაანალიზდეს დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიების მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და პრაქტიკის შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებთან. ამ ანალიზის საფუძველზე

* ნაშრომში ასახული მოსაზრებები არის ავტორისეული და არ გამოხატავს გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის პოზიციას.

გაკეთდება დასკვნები და გამოითქმება რეკომენდაციები საქართველოს კანონმდებლობისა და პრაქტიკის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ.

II. ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, სახელმწიფოს ეკისრება ვალდებულება, განსაკუთრებული ძალისხმევით აწარმოოს გამოძიება, როდესაც საქმე ეხება სიცოცხლის მოსპობას დისკრიმინაციული მოტივით. თუ სიცოცხლის მოსპობა განპირობებული იყო დისკრიმინაციული მოტივით, სახელმწიფომ განსაკუთრებული ძალისხმევით უნდა წარმართოს ასეთი საქმის გამოძიება და მუდმივად ხაზი გაუსვას საზოგადოებაში რასიზმის დაგმობის, ასევე უმცირესობათა ნდობის შენარჩუნების აუცილებლობას, რომ სახელმწიფო დაიცავს მათ რასისტული ძალადობის საფრთხისაგან.¹

საქმე „ნაჩოვა და სხვები ბულგარეთის წინააღმდეგ“ ეხებოდა სამხედრო პოლიციის მიერ ბოშა წარმოშობის ორი პირის სიცოცხლის მოსპობას, რომლებმაც უნებართვოდ დატოვეს სავალდებულო სამხედრო სამსახური.² ამ საქმეზე ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა შემდეგი:

„როდესაც არსებობს ეჭვი, რომ რასობრივმა დამოკიდებულებამ გამოიწვია ძალადობრივი აქტი, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ოფიციალური გამოძიება წარიმართოს ძალისხმევით და მიუკერძოებლობით, საზოგადოებაში რასიზმის დაგმობის მუდმივი ხაზგასმის საჭიროების გათვალისწინებით, ისევე, როგორც იმისათვის, რათა შენარჩუნდეს

¹ *Menson v. the United Kingdom* [ECtHR], App. No. 47916/99, 6 May 2003; ასევე იხ., *Skinner*, 2019, 106.

² *Nachova and Others v. Bulgaria* [ECtHR], App. Nos. 43577/98 and 43579/98, 6 July 2005.

უმცირესობების ნდობა ხელისუფლების უნარის მიმართ, რომ მათ დაიცავენ რასისტული ძალადობის საფრთხისაგან.³

საქმე „ანგელოვა და ილიევი ბულგარეთის წინააღმდეგ“ ეხებოდა ბოშა წარმოშობის 28 წლის მამაკაცს, რომელსაც თავს დაესხა მოზარდთა ჯგუფი და მიაყენა სასიკვდილო ჭრილობები. პოლიციის თავდაპირველი მოქმედება იყო მყისიერი, მაგრამ გამოძიება გართულდა ერთ-ერთი ეჭვმიტანილის მტკიცების გამო, რომ თავდასხმა იყო რასობრივად მოტივირებული. რამდენიმე პირმა შეცვალა ჩვენება. ამის შემდეგ გამოძიება შეჩერდა და თითქმის ოთხი წლის განმავლობაში არ გადადგმულა რაიმე ნაბიჯი გამოძიების კუთხით. არც სახელმწიფოს განუმარტავს ამ ხნის განმავლობაში პასიურობის მიზეზი. ევროპულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ მოპასუხე სახელმწიფომ ვერ დააკმაყოფილა ვალდებულება, სათანადოდ გამოეძია საქმე და მოეხდინა სისხლისსამართლებრივი დევნა მკვლელობის ჩამდენი პირების მიმართ. ვინაიდან ამ საქმეში გამოიკვეთა რასობრივი ელემენტი, ევროპულმა სასამართლომ განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილა ამ ტიპის საქმეებზე და მიუთითა, რომ, როდესაც თავდასხმა არის რასობრივად მოტივირებული, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, გამოძიება წარიმართოს ძალისხმევითა და მიუკერძოებლობით. საბოლოოდ, სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-2 მუხლის დარღვევა საპროცესო ნაწილში.⁴

საქმე „ციორკანი და სხვები რუმინეთის წინააღმდეგ“ ეხებოდა ბოშა წარმოშობის, რუმინეთის 37 მოქალაქის სარჩელს. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ პოლიციამ გამოიყენა სიცოცხლისათვის საფრთხის შემცველი ძალა მოქალაქეების (მათ შორის, სუზანა ციორკანის მი-

³ იქვე, para. 157; ასევე, *Menson v. the United Kingdom* [ECtHR], App. No. 47916/99, 6 May 2003; *Gjikondi and Others v. Greece* [ECtHR], 21 December 2017, para 118. იხ., O'Boyle, 2015, 219; Guler, 2017, 363; Florczak-Wator, 2017, 50.

⁴ *Angelova and Iliev v. Bulgaria* [ECtHR], App. No. 55523/00, 26 July 2007, para. 98.

მართ), რომლებსაც მიადგათ ზიანი, მათ შორის, ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენების შედეგად. მიუხედავად იმისა, რომ პოლიციის მოქმედების შედეგად მოსარჩელებს არ მოესპოთ სიცოცხლე, გამოყენებული ძალის ხარისხის გამო, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-2 მუხლის დარღვევა.⁵

დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილი დანაშაულის გამოძიებასთან დაკავშირებით ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა შემდეგი:

„როდესაც წარმოებს ძალადობრივი შემთხვევების გამოძიება, სახელმწიფო ხელისუფლებას ეკისრება დამატებითი ვალდებულება, გადადგას ყველა გონივრული ნაბიჯი, რათა ნილაბი ჩამოხსნას ნებისმიერ რასისტულ მოტივს და დაადგინოს, შეასრულა თუ არა ეთნიკურმა სიძულვილმა ან ცრურწმენამ რაიმე როლი ამ მოვლენებში. რასობრივ ნიადაგზე მომხდარი ძალადობისა და სისასტიკის განხილვა თანაბრად იმ საქმეებთან, რომლებსაც არ გააჩნია რასისტული ქვეტექსტი, იქნებოდა თვალის დახუჭვა მოქმედებათა კონკრეტული ხასიათის მიმართ, რომელიც განსაკუთრებით გამანადგურებელია ძირითადი უფლებებისათვის. არსებითად სხვადასხვა სიტუაციის განსხვავებულად მართვის გაუთვალისწინებლობამ შეიძლება განაპირობოს გაუმართლებელი მოპყრობა, რაც შეუთავსებელია კონვენციის მე-14 მუხლთან.“⁶

საქმე „თერშანა ალბანეთის წინააღმდეგ“ ეხებოდა 2009 წელს მოსარჩელებზე თავდასხმას მჟავის გამოყენებით, რაც, მოსარჩელის აზრით, ჩაიდინა მისმა ყოფილმა ქმარმა. მოსარჩელე ამტკიცებდა, გარდა იმისა, რომ ალბანეთის ხელისუფლებამ ვერ უზრუნველყო მისი დაცვა თავდასხმისაგან, მან არ ჩაატარა საქმის ეფექტიანი

⁵ Ciorcan and Others v. Romania [ECtHR], App. Nos. 29414/09 and 44841/09, 27 January 2015.

⁶ იქვე, para. 158; ასევე, Stoyanova v. Bulgaria [ECtHR], App. No. 56070/18, 14 June 2022, para. 64.

გამოძიება სამართალდამრღვევის იდენტიფიცირების, დევნისა და დასჯისათვის. ევროპულ სასამართლოს უნდა შეეფასებინა, ჩატარებულმა გამოძიებამ დააკმაყოფილა თუ არა კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული საპროცესო მოთხოვნები. ამისათვის მან შეისწავლა, ზოგადად, ალბანეთში ქალთა მიმართ არსებული მდგომარეობა, რომელიც არასახარბიელოდ მიიჩნია და ხაზი გაუსვა, რომ ქალთა მიმართ ძალადობა ალბანეთში ფართოდ გავრცელებული პრობლემა იყო. სასამართლო ამას ადასტურებდა არაერთი საერთაშორისო ანგარიშით, რომელთა მიხედვით, ქალთა მიმართ ძალადობის ფაქტები ხშირად გაუხმაურებელი რჩებოდა, გამოძიება და სისხლისსამართლებრივი დევნა კი არასაკმარისად ხდებოდა, ისევე, როგორც ქვეყანაში არასაკმარისად უფარდებდნენ სასჯელს ამ დანაშაულისათვის. ამ ანგარიშების თანახმად, პოლიციისა და სისხლისსამართლებრივი დევნის ორგანოები ავლენდნენ არაეფექტიან დამოკიდებულებას ქალთა მიმართ ძალადობასთან დაკავშირებით, რაც განპირობებული იყო „სოციალური განწყობითა და კულტურული ღირებულებებით“ და ქალთა მიმართ ძალადობის ჩამდენი პირებისადმი ჩამოყალიბებული შემწყნარებლობით ან დაუსჯელობის გარემოთი. სასამართლოს აზრით, თავდასხმის დრო ალბანეთში არსებობდა ქალთა მიმართ ძალადობისადმი ზოგადად ხელსაყრელი გარემო. მისი შეფასებით, როდესაც თავდასხმა ხდება ასეთ გარემოში, გამოძიებას ენიჭება კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა, ხოლო საგამოძიებო ორგანოები უნდა მოქმედებდნენ კიდევ უფრო გულმოდგინედ გამოძიების წარმოებისას, რათა უზრუნველყონ სიცოცხლის უფლების დაცვისაკენ მიმართული ეროვნული კანონმდებლობის ეფექტიანი აღსრულება.⁷

ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ გამოძიება მჭავის გამოყენებით თავდასხმის შესახებ დაიწყო პროკურორმა და მან ჩა-

⁷ Teršana v. Albania [ECtHR], App. No. 48756/14, 4 August 2020.

ატარა რამდენიმე საგამოძიებო მოქმედება მოსარჩელის ყოფილი ქმრის წინააღმდეგ. ასევე ჩატარდა რამდენიმე საგამოძიებო მოქმედება, მათ შორის, თავდასხმის მიმდებარე ტერიტორიაზე შეისწავლეს ორი ბანკის ვიდეოკამერების ჩანაწერები. მიუხედავად ამისა, ხელისუფლებას არ დაუდგენია კონტეინერში და მოსარჩელის სამოსზე აღმოჩენილი ნივთიერების ბუნება. არც ქიმიური და ტოქსიკოლოგიური საექსპერტო დასკვნა მომზადებულა, რადგან შესაბამის სამსახურებს არ ჰქონდათ სპეციალური აღჭურვილობა ან მათ კომპეტენციაში არ შედიოდა ასეთი ანგარიშების მომზადება. სასამართლომ ვერ გაიზიარა პოზიცია, რომ ამ საქმისათვის უდიდესი მნიშვნელობის მქონე საგამოძიებო მოქმედება, კერძოდ, საექსპერტო დასკვნის მომზადება, რომელიც მოსარჩელეზე თავდასხმის დროს გამოყენებული ნივთიერების იდენტიფიცირებას მოახდენდა, არ განხორციელებულა სათანადო სისწრაფითა და ძალისხმევით.⁸ ეროვნულ ორგანოებს უნდა განესაზღვრათ კომპეტენციის საკითხები ან სპეციალიზებული დანესებულებები, რომლებიც გაატარებდნენ საპროცესო ღონისძიებებს, რომლებიც იქნებოდა გადამწყვეტი გამოძიების წინსვლისა და კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული საპროცესო ვალდებულებების შესასრულებლად.

ევროპული სასამართლოს პოზიციით, მოსარჩელეზე თავდასხმის გარემოებებს, რომელთა მახასიათებელია ძალადობა გენდერული ნიშნით, უნდა მიეცა სტიმული იმისათვის, რომ საგამოძიებო მოქმედებები ხელისუფლებას ჩაეტარებინა განსაკუთრებული გულმოდგინებით. სასამართლოს აზრით, როდესაც არსებობს ეჭვი, რომ თავდასხმა შეიძლება იყოს გენდერულად მოტივირებული, მეტად მნიშვნელოვანია, გამოძიება წარიმართოს განსაკუთრებული ძალისხმევით.⁹

⁸ იქვე, para. 159.

⁹ იქვე, para. 160.

ევროპული სასამართლოს შეფასებით, საქმეზე მიღებულმა საბოლოო გადაწყვეტილებამ გამოძიების შეჩერების შესახებ, რომელიც არ საჩივრდებოდა, არ გასცა ზუსტი პასუხი კითხვას კონტინენერში და მოსარჩელის სამოსზე აღმოჩენილი ნივთიერების ბუნების შესახებ. ამასთანავე, მიუხედავად იმისა, რომ მოსარჩელე მრავალგზის დაინტერესდა გამოძიების მიმდინარეობით, მას საპასუხოდ არ მიუღია რაიმე ინფორმაცია ან დოკუმენტები. შესაბამისად, მოსარჩელეს არ შეეძლო, ეჭვის ქვეშ დაეყენებინა არცერთი საგამოძიებო მოქმედება ან მოეთხოვა ხელისუფლებისაგან, რომ მას გაეტარებინა სხვა ღონისძიებები. იდენტიფიცირებული დამნაშავის არარსებობის პირობებში მოსარჩელე ვერც ზიანის ანაზღაურებას შეძლებდა.¹⁰ აქედან გამომდინარე, სასამართლოს აზრით, ჩატარებული გამოძიება არ იყო ეფექტიანი პასუხი მწავით თავდასხმის შემთხვევის საქმეზე. საბოლოოდ, დადგინდა კონვენციის მე-2 მუხლის დარღვევა საპროცესო ნაწილში.¹¹

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკამ ნათელი მოჰფინა, რომ დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილ დანაშაულებზე სახელმწიფოს საპროცესო ვალდებულება ვრცელდება სამართალწარმოებაზე სასამართლოში, რომლის მიზანია დამნაშავისათვის შესაბამისი სასჯელის შეფარდება.¹²

საქმე „სტოიანოვა ბულგარეთის წინააღმდეგ“ ეხებოდა დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილ მკვლელობას, რომელიც ბულგარეთის სისხლის სამართლის კანონმდებლობით არ მიიჩნეოდა დამამძიმებელ გარემოებად. საქმის გარემოებები შემდეგი იყო: 2008 წელს სამი მამაკაცი თავს დაესხა მოსარჩელის შვილს, რადგან იფიქრეს,

¹⁰ იქვე, para. 161.

¹¹ იქვე, para. 162.

¹² Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights, Council of Europe, 25 February 2025, 43-44. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_eng

რომ იგი გამოიყურებოდა ჰომოსექსუალიზით, ცემეს და დაახრჩვეს. მანამდე ეს პირები სხვებს დაესხნენ თავს, ამავე მიზეზით. ორ მათგანს შეეფარდა სასჯელი კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ისეთ დამამძიმებელ გარემოებაში დანაშაულის ჩადენისათვის, როგორცაა, განსაკუთრებული სისასტიკით ჩადენილი დანაშაული.¹³ მიუხედავად დანაშაულის ჩადენის დისკრიმინაციული მოტივებისა, ეროვნულმა სასამართლოებმა არ განიხილეს ის დამატებითი დამამძიმებელ გარემოებად, ვინაიდან ბულგარეთის სისხლის სამართლის კოდექსი ამას არ ითვალისწინებდა.¹⁴

აქედან გამომდინარე, ევროპულ სასამართლოს უნდა განეხილა, ბულგარეთის სისხლის სამართლის კანონმდებლობა და მისი გამოყენების პრაქტიკა ეროვნული სასამართლოების მიერ შესაძლებელს ხდიდა თუ არა, სათანადო რეაგირება მოეხდინა დისკრიმინაციული მოტივებით ჩადენილ დანაშაულზე. ბულგარეთის სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიხედვით, მსხვერპლის მიმართ შეუწყნარებლობით ჩადენილი მკვლელობა, მისი სექსუალური ორიენტაციის გამო, არ მიიჩნეოდა „დამამძიმებელ“ გარემოებად და არ განიხილავდა მას უფრო მძიმე დანაშაულად დისკრიმინაციული მოტივების საფუძველზე.¹⁵

ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა: მართალია, ეროვნულმა სასამართლოებმა არაორაზროვნად დაადგინეს, რომ მოსარჩელის შვილზე თავდასხმა მოტივირებული იყო თავდამსხმელთა შეუწყნარებლობით იმ პირების მიმართ, რომლებიც აღიქმებოდნენ ჰომოსექსუალებად, ეროვნულ სასამართლოებს არ განუსაზღვრავს, რომ ამ გარემოებას ჰქონდა რაიმე ხელშესახები სამართლებრივი შედეგი.¹⁶ ამის მიზეზი არის ის, რომ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არ ანიჭებდა სასამართლოებს ამის შესაძლებლობას. საბოლოოდ,

¹³ მათ შეეფარდათ 10 წლით და 4.5 წლით თავისუფლების აღკვეთა.

¹⁴ Stoyanova v. Bulgaria [ECtHR], App. No. 56070/18, 14 June 2022.

¹⁵ იქვე, para. 70.

¹⁶ იქვე, para. 73.

ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ დაირღვა ევროპული კონვენციის მე-14 მუხლი, მე-2 მუხლთან ერთად.¹⁷

საქმე „ლაკატოსოვა და ლაკატოსი სლოვაკეთის წინააღმდეგ“ ეხებოდა 2012 წელს ბოშური ოჯახის ჩაცხრილვას პოლიციელის მიერ, რომელიც იმ მომენტში არ ასრულებდა სამსახურებრივ მოვალეობას. ამ შემთხვევის შედეგად ორმა მოსარჩელემ, რომლებიც ცოლ-ქმარი იყვნენ, მნიშვნელოვანი ზიანი განიცადა, ხოლო მათი ოჯახის სამი წევრი გარდაიცვალა. პოლიციის ოფიცრის დაკითხვის დროს მან განაცხადა, რომ ის ფიქრობდა ბოშა ხალხის წინააღმდეგ „გამკლავების“ „რადიკალურ გადანყვეტილებაზე“. მოსარჩელები ამტკიცებდნენ, რომ სახელმწიფომ ვერ მოახერხა ეფექტიანი გამოძიების ჩატარება, რომელიც პასუხს გასცემდა კითხვაზე, მოხდა თუ არა ოჯახზე თავდასხმა რასობრივი ნიშნით.¹⁸

ამ საქმეზე ევროპულმა სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ

„სახელმწიფოს აქვს დამატებითი ვალდებულება, გადადგას ყველა გონივრული ნაბიჯი, რათა ფარდა ახადოს ნებისმიერ რასისტულ მოტივს და დაადგინოს, შეასრულა თუ არა რაიმე როლი ეთნიკურმა სიძულვილმა ან ცრურწმენამ. რასობრივ ნიადაგზე ჩადენილ ძალადობასა და სისასტიკესთან დაკავშირებული საქმეებისა და რასობრივი სარჩულის გარეშე ჩადენილი ძალადობის ერთნაირად განხილვა უნდა ჩაითვალოს თვალის დახუჭვად ასეთი აქტების სპეციფიკურ ბუნებაზე, რაც განსაკუთრებით საზიანოა ძირითადი უფლებებისათვის. არსებითად განსხვავებული გარემოებების ერთნაირად განხილვა უნდა იქნეს მიჩნეული კონვენციის მე-14 მუხლთან შეუთავსებელ გამართლებელ მოპყრობად.“¹⁹

¹⁷ იქვე, para. 76.

¹⁸ Lakatošová and Lakatoš v. Slovakia [ECtHR], App. No. 655/16, 11 December 2018.

¹⁹ იქვე, para. 75.

ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ დაირღვა კონვენციის მე-14 მუხლი (დისკრიმინაციის აკრძალვა), კონვენციის მე-2 მუხლთან ერთად, რადგან, ამ საქმესთან დაკავშირებით არსებობდა დამაჯერებელი ინფორმაცია, რომლის გამოც სახელმწიფოს უნდა წარემართა გამოძიება რასისტული მოტივის საფუძველზე.²⁰ სასამართლოს აზრით, ამ საქმეში სახელმწიფომ ვერ შეძლო, საგულდაგულოდ ემსჯელა რასიზმის ძლიერ მანიშნებელზე, როგორცაა, პოლიციის ოფიცრის იმედგაცრუება, რომ მან ვერ შეძლო, დაემყარებინა საზოგადოებრივი ნესრიგი ბოშებთან მიმართებით. ამასთანავე, პოლიციის ოფიცერს ბრალი არ წარუდგინეს რასობრივად მოტივირებული დანაშაულის ჩადენისათვის და საბრალდებო დასკვნაში პროკურორის საერთოდ არ განუხილავს რასისტული მოტივი, როგორც დამამძიმებელი გარემოება.²¹

III. დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიება საქართველოში

1. კანონმდებლობა

საქართველოში დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილ დანაშაულს ანესრიგებს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 109-ე მუხლის (განზრახ მკვლელობა დამამძიმებელ გარემოებაში) „ზ“ ქვეპუნქტი, რომელიც ითვალისწინებს განზრახ მკვლელობას ისეთი დისკრიმინაციული საფუძველით, როგორიცაა, რასობრივი, რელიგიური, ეროვნული ან ეთნიკური შეუწყნარებლობა და სისხლის სამართლის კოდექსის 53¹-ე მუხლი, რომელიც პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებად მიიჩნევს კოდექსით გათვალისწინებული ყველა შესაბამისი დანაშაულის ჩადენას რასის, კანის ფერის, ენის,

²⁰ იქვე, para. 85.

²¹ ასევე იხ., Angelova and Iliev v. Bulgaria [ECtHR], App. No. 55523/00, 26 July 2007.

სქესის, სექსუალური ორიენტაციის, ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის შეუწყნარებლობის გამო, გენდერული იდენტობის, ასაკის, რელიგიის, პოლიტიკური ან სხვა შეხედულების, შეზღუდული შესაძლებლობის და სხვა საფუძვლით.

აქედან გამომდინარე, საქართველოს კანონმდებლობა ადგენს სამართლებრივ საფუძველს, რომლის მიხედვით, გამოძიება უნდა ჩატარდეს დისკრიმინაციის მოტივით სიცოცხლის მოსპობის ფაქტის (ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა დანაშაულის) მიმართ. ასეთი მიდგომა შეესაბამება ევროპული კონვენციის სტანდარტს.

2. პრაქტიკა

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განიხილა რამდენიმე საქმე საქართველოს მიმართ, რომელიც ეხებოდა დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობას. საქმეზე – „თხელიძე საქართველოს წინააღმდეგ“, რომელიც ეხებოდა მოსარჩელის შვილის მკვლელობას პარტნიორი მამაკაცის მიერ, ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ, მართალია, უბედურ შემთხვევამდე ექვსი თვის განმავლობაში მოსარჩელემ და მისმა შვილმა, სულ მცირე, შვიდჯერ მიმართეს პოლიციას დახმარებისათვის, სახელმწიფოს არ დაუწყია სისხლის სამართლის გამოძიება და არ ყოფილა გამოცემული შემაკავებელი ორდერი.²²

სასამართლოს შეფასებით, სამართალდამცავი ორგანოების უმოქმედობა იყო ოჯახში ძალადობის მსხვერპლის გარდაცვალების ერთ-ერთი მიზეზი. ვინაიდან სახელმწიფომ იცოდა ან უნდა სცოდნოდა მსხვერპლისთვის არსებული მაღალი საფრთხის შესახებ, თუ პოლიცია ვერ შეასრულებდა საკუთარ მოვალეობებს, სასამართლომ მიიჩნია, რომ პოლიციის გულგრილობა გასცდა უბრალო შეცდომას ან დაუდევრობას. ამასთან, პროკურატურამ

²² Tkheidze v. Georgia [ECtHR], App. No. 33056/17, 8 July 2021.

უგულებელყო მოსარჩელის არაერთი საჩივარი და არ გამოიჩინა ძალისხმევა, რათა მოეხდინა პოლიციელების იდენტიფიცირება, დაეკითხა ისინი და დაედგინა მათი პასუხისმგებლობა იმის გამო, რომ სათანადოდ ვერ უპასუხეს გენდერული ნიშნით ძალადობის არაერთ შემთხვევას, რაც, საბოლოოდ, მსხვერპლის მკვლელობით დასრულდა.²³ საბოლოოდ, ქალთა მიმართ ჩადენილ ძალადობასთან დაკავშირებული დისკრიმინაციული მოტივების გათვალისწინებით, ევროპულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ არსებობდა მწვავე საჭიროება, ჩატარებულიყო გამოძიება გენდერული ნიშნით დისკრიმინაციისა და წინასწარი განწყობის შესაძლო არსებობის შესახებ, რაც ასევე იყო პოლიციის სავარაუდო უმოქმედობის განმსაზღვრელი ფაქტორი. ამის გამო სასამართლომ მიიჩნია, რომ დაირღვა კონვენციის მე-2 მუხლის საპროცესო ვალდებულება, მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში.²⁴

საქმეზე – „*A და B საქართველოს წინააღმდეგ*“, რომელიც ეხებოდა პოლიციის ოფიცრის მიერ თავისი პარტნიორის (C) სიცოცხლის მოსპობას, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ, მართალია, სახელმწიფომ იცოდა C-ის სიცოცხლისათვის შექმნილი რეალური და მყისიერი საფრთხის შესახებ, მან არ გაატარა შემაკავებელი ღონისძიებები, რომლებიც უზრუნველყოფდა პირის დაცვას. ევროპულმა სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა იმ გარემოებაზე, რომ სამართალდამცავი ორგანოების პასიურობა კიდევ უფრო შემაშფოთებელი იყო იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ მოძალადე თავად იყო პოლიციის ოფიცერი, რომელიც თავის სამსახურებრივ უფლებამოსილებას ბოროტად იყენებდა C-ის წინააღმდეგ.²⁵

ევროპულმა სასამართლომ შეშფოთებით აღნიშნა, რომ კომპეტენტური საგამოძიებო ორგანო არ ცდილობდა პასუხისმგებლობის

²³ იქვე, para. 60.

²⁴ იქვე.

²⁵ A and B v. Georgia [ECtHR], App. No. 73975/16, 10 February 2022.

დადგენას გენდერული ძალადობის მიმართ პოლიციის თანამშრომლების მხრიდან სათანადო რეაგირების არარსებობის გამო და არ მიიჩნია საჭიროდ, მოსარჩელებისათვის მიენიჭებინა დაზარალებულის სტატუსი. საქმის შესაბამისი გარემოებების გათვალისწინებით, რომლებიც მიუთითებდა შესაძლო გენდერულ დისკრიმინაციაზე, ევროპულმა სასამართლს შეფასებით, არსებობდა გადაუდებელი საჭიროება, ჩატარებულიყო გამოძიება სამართალდამცავების რეაგირებასა და მათ უმოქმედობაზე, რომელიც შეიძლება მოტივირებული ყოფილიყო გენდერული დისკრიმინაციით, C-ის საჩივრების მიმართ.²⁶ საბოლოოდ, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ დაირღვა კონვენციის მე-2 მუხლი საპროცესო ნაწილში, მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში.²⁷

საქართველოში დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილი დანაშაულის გამოძიების პრაქტიკას ასახავს საქართველოს სახალხო დამცველის ზოგადი წინადადება დისკრიმინაციის თავიდან აცილებისა და მის წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხზე, რომლითაც მან მიმართა საქართველოს პროკურატურასა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს: „საქართველოს სახალხო დამცველმა 2015-2017 წლებში ... შეისწავლა 30-ზე მეტი ფაქტი, რომლებიც ეხებოდა რელიგიის, ეთნიკური წარმომავლობის, სექსუალური ორიენტაციისა თუ გენდერული იდენტობის საფუძველზე ჩადენილი სავარაუდო სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულების გამოძიების პროცესში არსებულ ხარვეზებს. კერძოდ, პრობლემას წარმოადგენდა სავარაუდო სიძულვილის მოტივის გამოკვეთის მიზნით ჩატარებული საგამოძიებო მოქმედებების ეფექტიანობა“²⁸.

²⁶ იქვე, para. 44.

²⁷ Gaidukevich v. Georgia [ECtHR], App. No. 38650/18, 15 June 2023.

²⁸ იხ., საქართველოს სახალხო დამცველის ზოგადი წინადადება დისკრიმინაციის თავიდან აცილებისა და მის წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხზე, 1, <<https://ombudsman.ge/res/docs/2019040915215164046.pdf>> [25.09.2024]

თავის ზოგად წინადადებაში სახალხო დამცველმა აღნიშნა:

„[მის] წარმოებაში არსებული საქმეებიდან ირკვევა, რომ უმეტეს შემთხვევაში, სავარაუდო სიძულვილის მოტივი საგამოძიებო ორგანოების ყურადღების მიღმა რჩება, რაც აკნინებს სავარაუდო დანაშაულის მნიშვნელობას. სახალხო დამცველის წარმოებაში არსებული საქმეები, ერთი მხრივ, მოიცავს სავარაუდო დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილ დანაშაულებს, რომელზეც გამოძიების მიმდინარეობისას სიძულვილის მოტივი არ გამოიკვეთა, შემდეგ კი გამოძიება გაგრძელდა ან შეწყდა, ასევე საქმეებს, რომელზეც გამოძიება, დანაშაულის ნიშნების არარსებობის გამო, არ დაწყებულა. მეორე მხრივ კი სახალხო დამცველი შეისწავლის სამართალდამცავთა მხრიდან სავარაუდო დისკრიმინაციული მოტივით განხორციელებულ ფიზიკური და სიტყვიერი შეურაცხყოფის ფაქტებს.“²⁹

სახალხო დამცველის ინფორმაციით, სავარაუდო დანაშაულების დიდი ნაწილი, რომლის გამოძიების პროცესში, საგამოძიებო ორგანოების ინფორმაციით, დისკრიმინაციული საფუძველი არ გამოიკვეთა, შემდეგ კი გამოძიება გაგრძელდა, შეწყდა, ან, დანაშაულის ნიშნების არარსებობის გამო, არ დაწყებულა, შეეხება იეჭოვას მონმეების წინააღმდეგ ჩადენილ როგორც ძალადობრივ, ისე სხვა სახის ქმედებებს.³⁰

სახალხო დამცველი თავის ზოგად წინადადებაში ასევე ამხევილებს ყურადღებას ლგბტ+ თემის წარმომადგენელთა მიმართ სავარაუდო სიძულვილით ჩადენილი ფაქტების გამოძიებაზე. საგამოძიებო ორგანოს ცნობით, მცდელობის მიუხედავად, დისკრიმინაციული მოტივი არ გამოკვეთილა, ან, დანაშაულის ნიშნების

²⁹ იქვე, 2.

³⁰ იქვე.

არარსებობის გამო, გამოძიება არ დაწყებულა, თუმცა, ბუნდოვანი რჩება, თუ რა საგამოძიებო მოქმედებები ჩატარდა ასეთი მოტივის იდენტიფიცირების მიზნით. მაგალითად, 2016 წლის ოქტომბერში ტრანსგენდერ ქალზე განხორციელებული სასიკვდილო თავდასხმის შემდეგ, საქართველოს პროკურატურიდან სახალხო დამცველს ეცნობა, რომ საქმეში სიძულვილის მოტივი არ იკვეთებოდა.³¹

მართალია, სახალხო დამცველის ზოგადი წინადადება ასახავს რამდენიმე წლის წინანდელ მდგომარეობას, ბოლო წლებში მდგომარეობა ნაწილობრივ გაუმჯობესდა.³² კერძოდ, პრაქტიკის მიმოხილვა ადასტურებს, რომ ბოლო წლებში გამოძიება შედარებით ხშირად გამოკვეთს დისკრიმინაციულ მოტივს. ამის დასტურია კესარია აბრამიდის მკვლელობა, რომელზეც გამოძიება მიმდინარეობს სსკ-ის 109-ე მუხლის „თ“ და „მ“ პუნქტებით.³³

აქედან გამომდინარე, თუ მკვლელობის განმაპირობებელი ფაქტორი შეიძლება იყოს დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილი დანაშაული, აუცილებელია, რომ გამოძიებამ გამოკვეთოს ასეთი მოტივი და ამ კუთხით წარმართოს გამოძიება. ეს მოიცავს ნებისმიერი საფუძვლით დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილ მკვლელობას, მათ შორის სექსუალური ორიენტაციის, გენდერის, გენდერული იდენტობის, რელიგიის, ეთნიკური წარმომავლობის საფუძვლით.

³¹ იქვე, 3.

³² სახელმწიფოს რეაგირება გენდერულად მოტივირებულ ძალადობაზე საქართველოში: კანონმდებლობისა და პრაქტიკის ანალიზი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2024, 97; დისკრიმინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულის სტატისტიკის ერთიანი ანგარიში, 2023, 1 <https://www.geostat.ge/media/60697/diskriminacia_2023.pdf> [25.09.2025].

³³ შსს ადასტურებს კესარია აბრამიდის მკვლელობაში ბრალდებულის დაკავებას, 19 სექტემბერი 2024, <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/33125921.html>> [25.09.2025].

IV. დასკვნა

ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებთან საქართველოს კანონმდებლობის შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ საქართველოს კანონმდებლობა ადგენს სამართლებრივ საფუძველს, რომლის მიხედვით, გამოძიება უნდა ჩატარდეს დისკრიმინაციის მოტივით სიცოცხლის მოსპობის ფაქტის (ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა დანაშაულის) მიმართ. ასეთი მიდგომა შეესაბამება ევროპული კონვენციის სტანდარტს.

რაც შეეხება საქართველოში დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიების პრაქტიკას, საქართველოს მიმართ ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებმა გამოავლინა გამოძიების წარმოებისას გენდერული ნიშნით (ქართული კანონმდებლობით, ქალისა და მამაკაცის შეუწყნარებლობის გამო) დისკრიმინაციული მოტივის გამოკვეთის ხარვეზები. არსებობს ხარვეზები რელიგიის, ეთნიკური წარმომავლობის, სექსუალური ორიენტაციისა თუ გენდერული იდენტობის საფუძველზე ჩადენილი სავარაუდო სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულების გამოძიების მიმართ, კერძოდ, რომ ზოგ შემთხვევაში არ იკვეთება დისკრიმინაციული საფუძველი. ამ დასკვნას საფუძვლად უდევს სახალხო დამცველის ანგარიში, რომელიც ასახავს რამდენიმე წლის წინანდელ მდგომარეობას საქართველოში, თუმცა ბოლოდროინდელი მონაცემების ანალიზი ცხადყოფს, რომ მდგომარეობა ნაწილობრივ გაუმჯობესებულია.

დისკრიმინაციული მოტივით სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების გამოძიების ევროპული სტანდარტებიდან გამომდინარე, თუ მკვლელობის განმავლობაში ფაქტორია დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილი დანაშაული, აუცილებელია, გამოძიებამ გამოკვეთოს ასეთი მოტივი და ამ კუთხით წარმართოს გამოძიება.

მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის მნიშვნელოვანია, გაგრძელდეს შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოების თანამშრომელთა სწავლება დისკრიმინაციული ნიშნით ჩადენილი დანაშაულის შესახებ საერთაშორისო სტანდარტებისა და პრაქტიკის თაობაზე ცნობიერების ამაღლების მიზნით.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- Florczak-Wator M., The Role of the European Court of Human Rights in Promoting Horizontal Positive Obligations of the State, *International and Comparative Law Review*, Vol. 17, No. 2, 2017
- Guler T.S., 'Positive Obligations' Doctrine of the European Court of Human Rights: Is it Cogent or Obscure?, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol. 6, No. 1, 2017
- O'Boyle M., Duty to Carry Out an Effective Investigation Under Article 2 of the ECHR, in: *El Tribunal Europeo de Derechos Humanos, Una vision desde dentro, En homenaje al Juez Josep Casadevall*, Tirant lo Blanch, 2015
- Skinner S., *Lethal Force, the Right to Life and the ECHR: Narrative of Death and Democracy*, Hart Publishing, 2019

THE INVESTIGATION OF KILLINGS MOTIVATED BY DISCRIMINATION UNDER GEORGIAN LAW AND PRACTICE

KONSTANTIN KORKELIA

Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Member of the UN Human Rights Committee*

 <https://orcid.org/0009-0007-6533-2603>

Abstract

The article examines whether Georgia's legal framework and practice governing the investigation of homicides committed with a discriminatory motive comply with the standards of the European Convention on Human Rights. Drawing on those standards, the article analyzes Georgian legislation and practice. Based on this analysis, it presents conclusions and offers recommendations for further improving Georgia's laws and practice.

Keywords: Discrimination; Homicide; Investigation; European Court of Human Rights; Georgia.

* The views expressed in this paper are the author's own and do not reflect the position of the UN Human Rights Committee.

ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივი რეგულირება: გამოწვევები და შესაძლებლობები

ლაშა ცერცვაძე

აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტის ასოცირებული
პროფესორი

 <https://orcid.org/0000-0001-8769-4540>

I. შესავალი

You can only regulate, what you can regulate.¹

ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება შესაძლებელია ხელოვნური ინტელექტის (AI)s რეგულირების აუცილებლობასთან დაკავშირებით არგუმენტების მოსაძიებლად, რაც ამართლებს იმ ავტორთა მოსაზრებას, რომლებიც აცხადებენ, რომ AI-ვერასოდეს გახდება ადამიანი, ის ვერასოდეს იაზროვნებს და იფიქრებს ისე, როგორც ადამიანი, რადგან მას არ გააჩნია ინსტინქტები და გრძნობები. სხვა შემთხვევაში, წინამდებარე სტატიის წერის პროცესში, ხელოვნური ინტელექტი (ChatGPT) არ მიპასუხებდა ისეთ კითხვებზე, რომლებიც პირდაპირ მის წინააღმდეგ საკანონმდებლო რეგულირების შემოღებას ეხება, ის კი პირიქით, დიდი ენთუზიაზმით დამეხმარა AI-ის მარეგულირებელი საკანონმდებლო აქტების მოძიებაში. აღნიშნული მეტყველებს იმაზე, რომ ყველაფერი ადამიანის ხელშია, ყოველ შემთხვევაში, ჯერჯერობით მაინც.

¹ Rademacher, Wischmeyer, 2020, vii.

გამოცდილებამ და დაკვირვებამ ასევე ისიც აჩვენა, რომ ხელოვნური ინტელექტის ეფექტიანი გამოყენება შესაძლებელია მაშინ, თუკი კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით გარკვეული ცოდნა გაქვთ, სხვა შემთხვევაში, ადვილად შეცდებით. აუცილებელია მის მიერ მოწოდებული წყაროების შესწავლა და გულმოდგინედ გადამოწმება. მოწოდებულ ინფორმაციაზე ბრმად მინდობა აუცილებლად უარყოფით შედეგს გამოიწვევს.

მაინც რა არის ხელოვნური ინტელექტი სამართლებრივი თვალსაზრისით, მას უნდა შევხედოთ მხოლოდ ისე, როგორც რთულ მონყობილობას, ობიექტს, თუ ასეთი რთული სისტემა ინტელექტით მიჩნეულ უნდა იქნეს პირად, სუბიექტად, რომელიც რაღაცით ჰგავს ადამიანს – ეს ის საკითხებია, რასაც პასუხი უნდა გაეცეს ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივი რეგულირების შესწავლისას.

„კომპიუტერი არა მხოლოდ ჩვენთვის აკეთებს რამეს, არამედ გავლენასაც ახდენს ჩვენზე, მათ შორის ჩვენს დამოკიდებულებაზე საკუთარი თავის, თუ სხვათა მიმართ. ჩვენ ვქმნით ტექნოლოგიებს, ხოლო ისინი „გვქმნიან/გვცვლიან“ ჩვენ, ახდენენ გავლენას ჩვენს დროზე. ჩვენს არსებობას დრო განსაზღვრავს, ჩვენ ვქმნით კომპიუტერს, კომპიუტერი „ქმნის“ ჩვენს დროს... ტექნოლოგია გვცვლის როგორც ადამიანებს, ცვლის ჩვენს ურთიერთობებს და საკუთარი თავის აღქმას.“² აღნიშნული გავლენა განსაკუთრებით ძლიერია, როდესაც საუბარია ხელოვნურ ინტელექტზე.

გრძელვადიან პერსპექტივაში, შევეჩხებით რთულ პრობლემას, რაც სუპერინტელექტის მქონე AI-ის კონტროლს გულისხმობს, ვინაიდან ის შეიძლება განვითარდეს წინასწარ განუჭვრეტელი გზით.³ ამ პრობლემის გადაჭრისათვის მზადყოფნის მიზნით, აუცილებელია, რომ AI-ის შესახებ არსებობდეს შესაბამისი საკანონმდებლო რეგულირება, რათა იგი არ დარჩეს ყოველგვარ კონტ-

² Sherwin, 2000, 34.

³ Russell, Norving, 2022, 53.

როლს მიღმა. იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია საკმაოდ პოპულარული მოსაზრება, რომ ხელოვნურ ინტელექტს შესაძლოა მიენიჭოს ნაწილობრივი იურიდიული სტატუსი, თუმცა, ცხადია, რომ მთავარი კითხვაა, ზოგადად რამდენად აუცილებელია მისთვის სამართლებრივი სტატუსი დოქტრინული თუ პარაქტიკული თვალსაზრისით.⁴

ნების არსებობა და პასუხისმგებლობა განასხვავებს სუბიექტს ობიექტისაგან. სუბიექტს, აქვს აზროვნების უნარი და ზემოქმედებს ობიექტზე და ცხადია, ამ ზემოქმედების შედეგებზე პასუხს სუბიექტი აგებს. უდავოა, რომ „ჭკვიან ასისტენტს“, „გონიერ აგენტს“ თუ მანქანას, რომელიც მძღოლის გარეშე AI-ით იმართება, არ გააჩნია თავისუფალი ნება თუ თვითგამორკვევის უნარი. ისინი არ აღიქვამენ და გამოხატავენ იმას, თუ რა არის სწორი ან არასწორი, მიჰყვებიან სუბიექტის (პროგრამისტის, მომხმარებლის) ინსტრუქტაჟს. სწორედ ამიტომ ბევრი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ მათი აზროვნების და დასწავლის უნარი არ შეიძლება იყოს გარდამტეხი და ცვლილებების მომტანი. ისინი ამტკიცებენ, რომ ხელოვნური ინტელექტი ვერ შეედრება ადამიანის ტვინის შესაძლებლობებს, განსაკუთრებით კი კრეატიულობისა და ორიგინალურობის თვალსაზრისით. უფრო მეტიც, მკვლევართა აზრით, მისი „გონიერ აგენტად“ მოხსენიება შეცდომაში შემყვანია და რომ AI მისი ბუნებით იმდენად წინააღმდეგობრივადაა სტრუქტურულიზებული, რომ იგი ვერასოდეს შეძლებს იფიქროს და იმოქმედოს ისე, როგორც ადამიანმა.⁵

მაგრამ მთავარი კითხვა აქ, ალბათ, ისაა, საჭიროა კი, რომ AI ფიქრობდეს და მოქმედებდეს როგორც ადამიანი იმისათვის, რომ მას „რალაც“ სამართლებრივი სტატუსი მიენიჭოს. ამაზე პასუხი სამეწარმეო სამართალში დიდი ხანია უკვე არსებობს. იურიდიულ

⁴ Schirmer, 2020, 125.

⁵ იქვე, 126.

პირებს აქვთ სამართლებრივი სტატუსი, ისინი სამართლის სუბიექტები არიან, მიუხედავად იმისა, რომ, ბუნებრივია, ისინი არ აზროვნებენ და მოქმედებენ როგორც ადამიანები, უფრო მეტიც, ფაქტობრივი თვალსაზრისით, ისინი არც არსებობენ, მატერიალური ფორმა არ გააჩნიათ და მათი არსებობა მხოლოდ სამართალში, ფიქციის საშუალებით ხდება შესაძლებელი. ფიქციის თეორიის თანახმად, იურიდიულ პირს სტატუსი, ადამიანისგან განსხვავებით, ხელოვნურია და ფიქციის საშუალებით იძენს იურიდიულ ძალას.⁶ იურიდიული პირის ქმედუნარიანობა პოზიტიურ სამართალზეა დამყარებული და იგი არაა იმანენტური, წინასწარ დადგენილი სტანდარტი, როგორც ეს, მაგალითად, ფიზიკური პირის შემთხვევაშია. ნამდვილი პირები მხოლოდ ფიზიკური პირები არიან.⁷ გაერთიანების თეორია, რომლის თანამედროვე ვერსია ასევე ცნობილია როგორც კორპორაციული ნომინალიზმი, კონცეპტუალურად ფიქციის თეორიასთან არის დაკავშირებული.⁸ აღნიშნული თეორიით, მხოლოდ ადამიანი შეიძლება იყოს იმ უფლებების და მოვალეობების მატარებელი, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობიდან წარმოიშობა და ამდენად „ნამდვილი პირი“ და არა კორპორაციული ორგანო. ამდენად, ამ თეორიის თანახმად, კორპორაციის დამოუკიდებელი, იურიდიული სტატუსი მხოლოდ კორპორაციის წევრების კოლექტიური სახელწოდებაა.⁹

თანამედროვე დოქტრინა, იურიდიული პირის დამოუკიდებელი სამართლებრივი იდენტობის საფუძველზე, აცხადებს, რომ იურიდიული პირი განხილული უნდა იქნეს როგორც დამოუკიდებელი, მისი წევრებისგან განცალკევებული პირი. სამართლებრივი წესებს, რომლებიც კორპორაციის წევრებსა და თავად კორპორაციას ერთმა-

⁶ Zimmer, 2005, 267.

⁷ იქვე, 268.

⁸ იქვე, 269.

⁹ იქვე.

ნეთისგან განაცალკევებს, შეიძლება ეწოდოს სწორედ „კორპორაციული საფარველი“.¹⁰

ყოველივე ზემოაღნიშნულის ფონზე, მიუხედავად იმისა, რომ AI-ი შესაძლოა არსებობდეს მატერიალური ფორმით, ცხადია, მისი არსებობის ფორმა არ არის და არც უნდა იყოს მისი იურიდიული სტატუსის განმსაზღვრელი.

II. ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივი სტატუსი

*Agency or no Agency – Apparently, there is no right choice.*¹¹

სამართალი მხოლოდ ტენდენციას, გნებავთ, მოდას, არ უნდა აჰყვეს, AI-თვის სტატუსის მინიჭება მხოლოდ და მხოლოდ გარდაუვალი აუცილებლობით უნდა აიხსნებოდეს. თუკი ასეთი აუცილებლობა არ დგას, არც სტატუსის მინიჭების განხილვაა მიზანშეწონილი. რამდენად საჭიროა, დაუშვათ AI-თვის სტატუსის მინიჭება, – ეს ყველაფერი ჩვენს ხელშია (ყოველ შემთხვევაში ახლა და ჯერ კიდევ), დღეისათვის იურიდიული სტატუსის კარის მცველი ჩვენ ვართ. შეგვიძლია AI ამ კარის მიღმა დავტოვოთ.¹² ამდენად, კარგად დაფიქრება საჭირო, სანამ AI-ის სამართლებრივი სტატუსის შესახებ რაიმე გადაწყდება. ეს უნდა მოხდეს მხოლოდ და მხოლოდ აუცილებლობიდან გამომდინარე. რადგან უდავოა, რომ AI-ის რეგულირება, საჭიროების შემთხვევაში, მისთვის სამართლებრივი სტატუსის მინიჭების გარეშეც შეიძლება, იმ სუბიექტის რეგულირების გზით (მაგ., ლიცენზიის მოთხოვნა და ა.შ.), რომელიც ქმნის ხელოვნურ ინტელექტს სხვადასხვა სფეროში.

დასაფიქრებელია ის ფაქტიც, AI-ისთვის სამართლებრივი სტატუსის მინიჭებით, ეს შესაძლებელს გახდის, ადამიანებმა თავი აარიდონ პასუხისმგებლობას, რადგან იგი თავად AI-ის შეიძლება

¹⁰ იქვე, 270.

¹¹ Schirmer, 2020, 128.

¹² იქვე, 126.

დაეკისროს.¹³ როგორ იქნება შესაძლებელი ფაქტობრივი და საბოლოო შედეგის თვალსაზრისით, ხელოვნური ინტელექტი პასუხისმგებელი იყოს საკუთარ ქმედებათა შედეგებზე, ეს ცალკე საკითხია და მისთვის იურიდიული სტატუსის მინიჭებამდე ესეც კარგად შესწავლილი და მოსაფიქრებელია. აღნიშნული განსაკუთრებულ მნიშვნელობას და დატვირთვას იძენს AI-ის სისხლისმამართლებრივი პასუხისმგებლობის თვალსაზრისით.

ხელოვნურ ინტელექტს არ უნდა ჰქოდეს ადამიანის მსგავსი სტატუსი, რაც იურიდიული ლიტერატურაში ასევე განიხილება როგორც ერთი-ერთი შესაძლო ვერსია. მეორე მხრივ, რეგულაციის არსებობა აუცილებელია, რამდენადაც არ უნდა გაჩნდეს ცარიელი სივრცე, რომელიც AI-ის რეგულაციის გარეშე დატოვებს, ე.წ. სამართლებრივი ვაკუუმი, რაც აუცილებელია შეივსოს ახალი რეგულაციით, რათა არ წარმოიქმნას ე.წ. „პასუხისმგებლობის ხარვეზი“, რომელიც რაც პასუხისმგებლობისგან გაქცევის საშუალებას დატოვებს. ამასთან, რეგულირების დადებითი მხარე შეიძლება იყოს ისიც, რომ გაიზრდება ნდობა ხელოვნური ინტელექტის მიმართ.

აუცილებელია გამოკვლეულ იქნეს, რამდენად პოვნებს ასახვას სამართლის ნორმებში ტექნოლოგიური კრეატიულობა და მხარეთა ურთიერთობის ახალ ფორმა, რაც AI-ის არსებობითაა განპირობებული. აღნიშნული აუცილებელია იმისათვის, რომ ბალანსი იქნეს მიღწეული მხარეთა ინტერესებსა და მათი უფლებების დაცვას შორის. ეს ასევე იძლევა საშუალებას, დადგინდეს, თუ რა მოცულობით უნდა შემოვიდეს სამართალი თვითრეგულირების სივრცეში.¹⁴

ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებით გამოწვეულ პასუხისმგებლობაზე ევროკავშირმა ფიქრი უკვე დაიწყო და ორი ძირითადი აქტიც მიიღო რომელიც AI-ის *ex ante* და *ex post* რეგულირებას

¹³ იქვე, 128.

¹⁴ De Franceschi, Schulze, 2019, 9.

ეხება.¹⁵ საინტერესოა, ვის შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა ზიანისათვის, რაც ხელოვნურმა ინტელექტმა გამოიწვია. ზიანი შეიძლება განსხვავდებოდეს მისი სიმძიმით და მასშტაბურობით, იმის მიხედვით, თუ რომელ სფეროშია გამოწვეული. დაწყებული ბალახის საკრეჭი მანქანის პროგრამული შეცდომიდან, რომელმაც მეზობლის ეზოს საზღვარი გადაკვეთა და ყვავილები გათიბა, დამთავრებული თვითსწავლის უნარის მქონე სამედიცინო AI-ის შეცდომით, რომელმაც შესაძლოა ეპიდემია გამოიწვიოს, ან ავტომობილის AI-ის შეცდომით მოძრაობის დროს, რასაც შესაძლოა მოჰყვეს ავტოშეჯახება და ა.შ.¹⁶

ტექნოლოგიის სწრაფად განვითარების ფონზე, სამართლის მეცნიერებს თუ კანონმდებელს (ეროვნულს თუ ევროკავშირის დონეზე), არც ისე ბევრი დრო აქვთ იმისათვის, რომ განავითარონ სამათლებრივი პოზიცია, როგორც შესაბამისი და ეფექტიანი პასუხი უდავოდ დიდი რისკების მიმართ, რაც AI-ის გამოყენებას შეიძლება მოჰყვეს.¹⁷

1. რეგულაციის სავარაუდო გზები

კონსტიტუციურ დემოკრატიაში სამართლის ნორმები სამ ძირითად ასპექტს ასახავენ: 1. სამართლებრივი ნორმები მიღებულია დემოკრატიული კანონმდებლის მიერ; 2. ისინი შეიძლება დარღვეულ იქნეს; 3. დარღვევა და მისი შედეგები შესაძლებელია სადავო გახდეს სასამართლოში. აღნიშნული ასპექტები განასხვავებენ სამართალს დისციპლინისგან თუ უბრალო თვითადმინისტრირებისგან.¹⁸

¹⁵ The EU Artificial Intelligence Act (Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council, 13 June 2024); The EU AI Liability Directive (Directive 2022/496 of the European Parliament and of the Council, 28 September 2022).

¹⁶ De Franceschi, Schulze, 2019, 9.

¹⁷ იქვე, 11.

¹⁸ Hildebrandt, 2015, 10.

ახალმა რეგულირებამ უნდა შეძლოს ზემოაღნიშნული ასპექტების გათვალისწინება. განსაკუთრებით საინტერესო გამოწვევაა AI-ის რეგულაციის დარღვევის შედეგად სასამართლოში საქმის განხილვის პერსპექტივა.

დღეს, როდესაც სოციალურ ქსელსა და რეალობას შორის, თუ შეიძლება ითქვას “online” და “offline” ცხოვრებას შორის, ზღვარი საკმაოდ ბუნდოვანია, რასაც მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ჩატარებული არაერთი კვლევა აჩვენებს,¹⁹ ცხოვრების online ნაწილის რეგულირება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ხდება. იგი მჭიდრდა დაკავშირებული AI-თან და როგორც ტექნოლოგიების განვითარების ტენდენცია აჩვენებს, ეს კავშირი კიდევ უფრო გამყარდება.

1.1. მწარმოებლის პასუხისმგებლობა პროდუქციაზე

მწარმოებლის პასუხისმგებლობა პროდუქციაზე შეიძლება იყოს ერთ-ერთი გზა, AI-ის (როგორც პროდუქტის) მწარმოებლისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრების თვალსაზრისით. ასეთ შემთხვევაში იგი მოხდება ასევე ევროდირექტივის (რომელიც პროდუქციაზე პასუხისმგებლობის საკითხებს ეხება²⁰) რეგულირების ქვეშ. მომხმარებელთა უფლებების შესახებ დირექტივის (2011/83) თანახ-

¹⁹ 2014 წლის 7 მარტს ამერიკაში მეშვიდედ აღინიშნა „გამორთვის“ (unplugging) ეროვნული დღე. როგორც The New Yorker-ის ბლოგი იუწყებოდა, აღნიშნული ღონისძიების მიზანი იყო დახმარებოდა ადამიანებს, რომლებიც მუდმივად ჩართულნი არიან ინტერნეტში თუ მიჯაჭვულნი სმარტმონიტორებისა და ტელევიზორებზე, ესარგებლათ დასვენების დღის „უძველესი რიტუალით“. მონაწილეებს თავი უნდა შეეკავებინათ ტექნოლოგიების გამოყენებისგან, გამოეთიშათ საკუთარი თავი სმარტფონებიდან, ტაბლეტებიდან, კომპიუტერებიდან თუ ტელევიზორიდან. ორგანიზატორებს სურდათ, ადამიანები ყოფილიყვნენ მეტად რეალურები, მეტად დაკავშირებულნი ერთმანეთთან. იხ., იქვე, 41.

²⁰ Council Directive 85/374/EEC on the Approximation of the Laws, Regulations and Administrative Provisions of the Member States concerning Liability for Defective Products, 25 July 1985.

მად, მომხმარებელმა უნდა იცოდნენ, ვისგან აპირებენ პროდუქტის შეძენას.²¹ მოვაჭრე კი ვალდებულია, რომ ეს გააკეთოს მარტივად და მომხმარებლისათვის გასაგებად, იმგვარად, რომ ეს უკანასკნელი შეცდომაში არ შეიყვანოს.

თუმცა განხილვის საგანია, რამდენად შესაძლებელი და აუცილებელია დირექტივის სათანადო ინტერპრეტაცია და ანალოგიით გამოყენება და ზოგადად, რამდენადა შეესატყვისება ისინი ახალ გამოწვევას. რა უნდა გააკეთოს კანონმდებელმა, რომ პროდუქციისათვის პასუხისმგებლობა შეესაბამებოდეს თანამედროვე გაციფრულების (დიגיტალიზაციის) დონეს.²² უდავოა, თუ ეს გზა იქნება არჩეული, დირექტივაში უნდა შევიდეს შესაბამისი ცვლილებები, რომლებიც უპასუხებენ გაციფრულების თანამედროვე გამოწვევებს.

1.2. ოპერატორის პასუხისმგებლობა

ევროკავშირში აქტიური დისკუსია მიმდინარეობს AI-ის ოპერატორის პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებითაც, რაც პროდუქტის მწარმოებლის პასუხისმგებლობის პარარელურად, შეიძლება იყოს „ამოუცნობ წყლებში“ ერთ-ერთი შესასვლელი გზა. ამ მხრივ შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს სახიფათო მოწყობილობების მფლობელის მკაცრი პასუხისმგებლობის ნორმები, რაც ეროვნულ დონეზე კარგადაა განვითარებული ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი, გერმანიაში. AI-გან წამოსული რისკების მიმართაც შესაძლოა ამგვარი მკაცრი ვალდებულების დანერგვა, თუმცა იმ რისკების საერთაშორისო ბუნების გათვალისწინებით, რაც შეიძლება AI-ის გამოყენებას მოჰყვეს, უმჯობესია ეს მოხდეს ევროპულ და არა მხოლოდ ეროვნულ საკანონმდებლო ჩარჩოში.²³

²¹ Markou, 2017, 197.

²² De Franceschi, Schulze, 2019, 11.

²³ იქვე, 12.

1.3. სრულიად ახალი სამართლებრივი რეგულირება

თანამედროვე საჯარო მენეჯმენტის სწავლების შესაბამისად, რეგულაციური ჩარევა უნდა იყოს ეფექტური იმისათვის, რომ იგი სრულად შეესაბამებოდეს მის დანიშნულებას (უნდა ჰქონდეს ნინასწარ ჩაფიქრებული/განსაზღვრული ეფექტი, უნდა იყოს ეკონომიკურად გამართლებული და მიმართული კონკრეტული შედეგის დადგომისაკენ. უნდა იყოს ოპტიმალური კავშირი რეგულაციურ ჩარევასა და დამდეგარ შედეგს შორის.²⁴

სამართლის წარმატებული იმპლემენტაცია დამოკიდებულია მის ეფექტურ აღსრულებაზე.²⁵ არაეფექტურ, ან ნაწილობრივ ეფექტურ აღსრულებას, შესაძლოა შედეგად ის მოჰყვეს, რომ ახალი კანონი აზრს მოკლებული აღმოჩნდეს ან/და გამოიწვიოს დაბნეულობა.²⁶ აღნიშნული გასათვალისწინებელია AI-ის თაობაზე შესაბამისი კანონის მიღებისას, რომ ახალმა რეგულირებამ (ასეთის საჭიროების და არსებობის შემთხვევაში) არ დაკარგოს აზრი და არ გამოიწვიოს დაბნეულობა, რაც კიდევ უფრო გაართულებს AI-ის რეგულრების პროცესს.

ცხადია, რომ AI ალგორითმების საშუალებით მუშაობს. ალგორითმი შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს როგორც კარგი მიზნებისათვის, ასევე მისი გამოყენება შესაძლებელია დამაზიანებელი აღმოჩნდეს საზოგადოებისათვის. რეგულაციის საბოლოო მიზანი ის უნდა იყოს, რომ არ გამოიყენონ ალგორითმი, თუ გამოყენებით გამოწვეული რისკების აღმოფხვრა არ არის შესაძლებელი.²⁷

ტექნოლოგიური განვითარების სამართლებრივ ნორმებში ასახვისას მრავალმხრივი ინტერესი სათანადოდ უნდა იქნეს დაბალან-

²⁴ Brownsword, Goodwin, 2012, 61.

²⁵ Lodder, Cooper, 2023, 79.

²⁶ იქვე.

²⁷ იქვე, 82, 88.

სებული და ხაზები გაივლოს შესაძლოს (ტექნოლოგია), დასაშვებს (სამართალი)და სასურველს (ეთიკა) შორის. იმის მიხედვით, თუ როგორაა შენონილი ეს სამი ფაქტორი ერთმანეთთან, შედეგი შეიძლება დახასიათდეს როგორც „თეთრი“, „შავი“ ან „ნაცრისფერი“. „თეთრი“ გულისხმობს, რომ ტექნოლოგიის გამოყენება შესაძლებელია კანონიერად და ეთიკური ნესების დაცვით, „შავი“ – ტექნოლოგია არ არის დასაშვები არც სამართლებრივი და არც ეთიკური თვალსაზრისით, ყველა სხვა შემთხვევა კი კლასიფიცირდება როგორც „ნაცრისფერი“.²⁸

ალგორითმის გამოყენების დასაშვებობასთან დაკავშირებით უმთავრესია იმის განსაზღვრა, თუ რომელი ალგორითმის დაშვებაა შესაძლებელი, რა პირობებსა და ფარგლებში. როდესაც საუბარია რეგულირებაზე, სამი ძირითადი კითხვა უნდა დაისვას: 1. რა უნდა დარეგულირდეს? 2. რატომაა საჭირო რეგულირება? 3. როგორ უნდა დარეგულირდეს? აღნიშნული კითხვები უერთიერდაკავშირებულია, პასუხების პროცესი კი – განმეორებითი.²⁹

1.3.1. რეგულირების ობიექტი

რა უნდა დარეგულირდეს? – აღნიშნული კითხვა ეხება როგორც რეგულირების ობიექტს, ასევე არსებით ნორმებს. რა ობიექტი, რა ქცევა, რა ფენომენი უნდა დარეგულირდეს და რა ნორმები უნდა იქნეს გამოყენებული მათ მიმართ? ტექნოლოგიების განვითარების სისწრაფის გათვალისწინებით, რეგულაცია არ უნდა იყოს ძალიან სპეციფიკური, კონკრეტული, მაგრამ ამასთანავე, უდავოა, რომ არც – ძალიან ზოგადი. როდესაც არსებითი ნორმები და რეგულაცია ძალიან ზოგადია, არსებობს რისკი იმისა, რომ მოხდეს არასწორ დროს გამოიყენონ და სრულია არასაჭირო შემთხვევებში.³⁰

²⁸ იქვე, 82.

²⁹ იქვე, 83.

³⁰ იქვე.

სამართლის ნორმათა ფორმულირების ერთი გზა შეიძლება იყოს AI-ის გამოყენების ეფექტზე, შედეგებზე ორიენტირება. აღნიშნული ჩამოაყალიბეს კეისიმ და ლემლიმ და უნოდეს მას „ზმნების და არსებითი სახელების“ მიდგომა. აღნიშნული მიდგომა არ ფოკუსირდება იმის განმარტებაზე, თუ რა არის AI, რობოტი და ა.შ., არამედ ადგენს, რობოტისა და ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების შედაგად გამოწვეული ზემოქმედების რა შედეგები უნდა დარეგულირდეს.³¹

1.3.2. რეგულირების მიზეზი და მიზნობრიობა

ზემოქმედების შედეგებზე მსჯელობას მივყავართ მეორე კითხვასთან – რატომ? აღნიშნული ფოკუსირდება რეგულაციის რაციონალზე და ამ კითხვაზე პასუხმა უნდა დაადგინოს, რატომაც რეგულაცია საჭირო. როგორც ზემოთ აღინიშნა, რეგულირება საჭიროა სულ მცირე იმისათვის, რომ გამოიკვეთოს AI-ის გამოყენების უარყოფით შედეგებზე პასუხისმგებელი პირი. თუკი ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებამ ზიანი გამოიწვია, პასუხისმგებლობის საკიხები შესაძლოა, გადაწყდეს ვალდებულებითი სამართლის ნორმების შესაბამისად. მაგრამ ეს საკმაოდ რთული იქნება, როცა საქმე ეხება ხელოვნურ ინტელექტს, რომელიც თვითონავე ალგორითმს იყენებს, რთული დასადგენია, ვინ უნდა აგოს პასუხი გამოწვეული ზიანისათვის. მოთხოვნა შესაძლოა მიემართებოდეს პირს, ვინც იყენებდა AI-ის, ხოლო, თავის მხრივ, ამ პირმა შესაძლოა მოთხოვნა წარადგნოს AI-ის მწარმოებლის წინააღმდეგ. ეს არის ის საკითხები, რომლის დარეგულირებასაც ევროკომისია დირექტივის მიღების გზით ცდილობს.³²

³¹ იქვე.

³² Liability Rules for Artificial Intelligence, <https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/contract-rules/digital-contracts/liability-rules-artificial-intelligence_en> [22.08.2025]; ასევე იხ., Artificial Intelligence Liability Directive: Overview, <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739342/EPRS_BRI\(2023\)739342_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739342/EPRS_BRI(2023)739342_EN.pdf)> [22.08.2025]

ხელოვნური ინტელექტის პასუხისმგებლობის დირექტივა განმარტავს, თუ როდის შეიძლება დადგეს AI-ის მწარმოებლის თუ მისი მომხმარებლის პასუხისმგებლობა მისი გამოყენების შედეგად გამოწვეულ ზიანზე. მთავრობის მიერ პროგრამის გამოყენებისას შესაძლოა ზიანი არამატერიალური იყოს, ასეთ შემთხვევაში, ისინი პასუხს აგებენ ნებისმიერ შედეგზე, რაც პროგრამული უზრუნველყოფის შეცდომამ შეიძლება გამოიწვიოს.³³

დირექტივის თანახმად, არასახელშეკრულებო (დელიქტური) ზიანი ითვალისწინებს ისეთ შემთხვევებს, როდესაც დაზარალებულსა და AI-ის ოპერატორს შორის არ არსებობს ხელშეკრულება, მაგრამ ზიანი მაინც დადგა. ასევე გამარტივებულია ბრალის მტკიცების წინაპირობები დაზარალებულისათვის. ზოგიერთ შემთხვევაში, რთულია, დაზარალებულმა დაამტკიცოს, რომ კონკრეტული მოქმედება ან გადაწყვეტილება AI-ის ბრალია/მისი მოქმედების შედეგია. დირექტივა ქმნის „მტკიცების წინაპირობებს“, რაც ამარტივებს დაზარალებულის მტკიცებულებით უზრუნველყოფას, მაგალითად, თუ კომპანიამ არ შეინახა საჭირო მონაცემები AI-ის გამართულად მუშაობის შესახებ; ან თუ კომპანიამ ვერ აკმაყოფილებს უსაფრთხოების/მონიტორინგის ვალდებულებას.³⁴

დასახელებული დირექტივა ხელოვნურ ინტელექტს ჰყოფს მაღალი ხარისხის რისკის მქონედ (მაგ., თვითმავალი მანქანები, სამედიცინო დიაგნოსტიკა), რომელზეც პასუხისმგებლობის უფრო მკაცრი წესები ვრცელდება და დაბალი ხარისხის რისკის მქონედ, რასთან დაკავშირებითაც რეგულაცია შედარებით რბილია. რაც შეეხება პასუხისმგებლობას, დირექტივის თანახმად პასუხისმგებლობა შეიძლება დაეკისროს: AI-ის შემქმნელს/დეველოპერს; AI-ის

³³ Lodder, Cooper, 2023, 84.

³⁴ The EU AI Liability Directive (Directive 2022/496 of the European Parliament and of the Council, 28 September 2022).

ოპერატორს/მფლობელს; იმ პირს, ვინც შეცვალა ან შეცდომით გამოიყენა AI სისტემა.

დირექტივის მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ არსებული სამართლებრივი ჩარჩო ხშირად ვერ პასუხობს ტექნოლოგიური განვითარების სისწრაფეს. ევროკავშირის მიზანი კი ისაა, რომ პირები უკეთ იყვნენ დაცულნი, ხოლო კომპანიებმა იცოდნენ, რა ვალდებულებები აკისრიათ AI სისტემების შექმნისა და გამოყენებისას.

1.3.3. რეგულირების ფორმა და მეთოდი

არსებობს თვითრეგულირების ნებაყოფლობითი ფორმები, მაგრამ ისინი ეფექტიანი არაა, აკლია აღსრულებადობა. სახელმწიფოს მიერ დადგენილი რეგულაციის უმთავრესი უპირატესობა მისი სავალდებულობა და აღსრულებაუნარიანობაა. AI-ის ტექნოლოგიის საერთაშორისო ბუნების გათვალისწინებით, სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა ეროვნული სამართლის ტერიტორიული საზღვრების დადგენა, ან იმის განსაზღვრა, რამდენადაა საჭირო სართაშორისო, სუპრანაციონალური ინიციატივა ამ საკითხის დასარეგულირებლად. დასადგენია აღმასრულებელი, რეგულაციის აღსრულების მექანიზმები, მისი დარღვევის შედეგები, ასევე, სად ერწყმის რეგულირების ობიექტი მის აღსრულებას – კერძოდ კი, როგორ უნდა აღსრულდეს ალგორითმებთან დაკავშირებული ტექნიკური საკითხები.³⁵

ტექნოლოგიის გლობალური ბუნების გათვალისწინებით, ევროკავშირს აქვს უკეთესი მექანიზმები, დაარეგულიროს აღნიშნული საკითხი დირექტივის საშუალებით,³⁶ რასაც უნდა მოჰყვეს რეგულაცია ეროვნულ დონეზე. აღნიშნული ფორმით საკითხის გადაწყვეტის

³⁵ Lodder, Cooper, 2023, 84.

³⁶ იქვე, 86.

ნათელი მაგალითია ე.წ. “cookies”-ის რეგულირება.³⁷ მართალია, იგი არ აიკრძალა, თუმცა კომპანიებს, რომლებიც მათ იყენებენ, დაუწესდათ ვალდებულება, გააფრთხილონ მომხმარებლები ამის შესახებ და მიიღონ მათგან თანხმობა. ამ საკითხის აღსრულებას კი ზედამხედველობენ ტელეკომუნიკაციებისა და პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოები.³⁸

III. ხელოვნური ინტელექტი და სოციალური მედია

ხელოვნურ ინტელექტსა და მის სამართლებრივ რეგულირებაზე საუბრისას, საკმარისია გავიხსენოთ სოციალური მედია, თავად სოციალური მედიის გავლენა დღევანდელ ყოველდღიურ ცხოვრებაზე და შემდეგ კი ხელოვნური ინტელექტის როლი სოციალური მედიაში, მის მუშაობაში და ნათელი იქნება, რომ მისი ყოველგვარი რეგულირების გარეშე დატოვება არაგონივრულია. დღევანდელი სოციალური მედია ხელოვნურ ინტელექტს წარმატებით იყენებს. ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება სოციალურ მედიაში ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების მასშტაბის გააზრებისთვის სასარგებლოა 2018 წლის 22 მაისს ევროპარლამენტში მარკ ზაქერბერგის განცხადების მოსმენა. ევროპარლამენტში განხილვის საკითხი იყო, რამდენად კეთილსინდისიერად ვრცელდება ინფორმაცია სოციალურ მედიაში. იმ დროისათვის „Facebook“ მწვავე კრიტიკის ობიექტად იქცა, რადგან საზოგადოებისათვის ცნობილი გახდა, რომ კომპანია „კემბრიჯ ანალიტიკას“, რომელიც იყენებდა ხელოვნურ

³⁷ “cookies” განმარტებულია როგორც ელექტრონული კომუნიკაციის ქსელის საშუალებით მომხმარებლის თუ ხელმოწერის კომპიუტერში დაცულ მონაცემებზე წვდომის მოპოვება და მათი გამოყენება. იხ., Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector (Directive on Privacy and Electronic Communications), 12 July 2002, Art. 5(3).

³⁸ Lodder, Cooper, 2023, 86.

ინტელექტს, რათა სოციალური ქსელის საშუალებით გარკვეული მომხმარებლებისათვის შეეთავაზებინა პოლიტიკური შინაარსის მასალა აშშ-ის საპრეზიდენტო არჩევნების კამპანიის განმავლობაში, დროებით წვდომა ჰქონდა მილიონობით მომხმარებლის პერსონალურ მონაცემებზე.³⁹

აღნიშნული ფაქტი ნათელი მაგალითია იმისა, თუ როგორ შეიძლება სოციალური მედიის „ორგანიზებული მომხმარებლებმა“ გამოიყენონ ხელოვნური ინტელექტი. ე.წ. ქცევითი მარკეტინგი იყენებს ხელოვნურ ინტელექტს გარკვეულ პროდუქციის მომხმარებლისათვის შეთავაზებისას (ეფუძნება მომხმარებლის ქცევაზე დაკვირვებას მისი ინტერესის სფეროს დადგენის მიზნით). სწორედ ხელოვნური ინტელექტი ახდენს იმის იდენტიფიცირებას, თუ რა შედეგის თქვენი ინტერესის სფეროში (თქვენს მიერ ხშირად მონახულებული გვერდების მიხედვით). უდავოა, რომ ამ შემთხვევაში ხელოვნური ინტელექტი იყენებს ინფორმაციას თქვენ შესახებ, რომელიც თქვენ ნებით თუ უნებურად გაეცით, როდესაც სოციალურ მედიაში გარკვეული ვებგვერდის ნახვით დაინტერესდით, ანუ გამოხატეთ თქვენი ინტერესი გარკვეული სფეროს მიმართ (მაგ., გაეცანით სპორტის, მოდის, პოლიტიკურ სიახლეებს და ა.შ.).

ზაქერბერგის განცხადებით:

„ჩვენ ვიყენებთ ახლა ტექნოლოგიებს, მათ შორის, ხელოვნური ინტელექტს, იმისათვის, რომ წავშალოთ ყალბი ანგარიშები, რომლებიც პაუზისმგებელნი არიან ყალბი ინფორმაციის თუ ცუდი რეკლამების გავრცელებაში, რასაც მომხმარებელი ხედავს „Facebook“-ზე. 2017 წლის საფრანგეთის საპრეზიდენტო არჩევნების დროს ჩვენმა სისტემამ აღმოაჩინა და გააუქმა 30 000 ყალბი ანგარიში.“⁴⁰

³⁹ Krönke, 2020, 146.

⁴⁰ იქვე, 147.

აღნიშნული განცხადებიდან ნათლად ჩანს, რომ AI არაა მხოლოდ სოციალური მედიის მართვის ეფექტიანი საშუალება, არამედ იგი აუცილებელია სოციალური მედიის მომხმარებელთა უფლებების დასაცავადაც. სოციალური მედია აქტიურად იყენებს ხელოვნურ ინტელექტს უკანონო, შეურაცხყოფელი შინაარსის ინფორმაციის გავრცელების აღსაკვეთად, თუმცა, იმავდროულად, გამოწვევაა, შეცდომით, არამართლზომიერად არ შეეშალოს მომხმარებელს ხელი ისეთი ინფორმაციის გავრცელებაში, რომელიც არ არღვევს რეგულაციებს.⁴¹

რამდენადაც უდავოა, რომ AI-ის გამოყენება კიდევ უფრო გაიზრდება არა მხოლოდ სოციალურ მედიაში, არამედ სხვა სფეროებშიც, იგი არ უნდა იყოს რეგულირების მიღმა. ამასთან, ცხადია, რომ მას შეუძლია შეასრულოს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი როლი. რეგულაციის მიზანი კი უნდა იყოს, აღკვეთოს უარყოფითი შედეგები იმგვარად, რომ გადამეტებული რეგულაციით არ დააზარალოს და შეაფერხოს დადებითი ეფექტი.

სოციალურ მედიაში ინფორმაციის გავრცელება მედიასამართლით რეგულირდება. მისი გამავრცელებელი პასუხსმეგებელია ინფორმაციის შინაარსსა და სისწორეზე. თავის მხრივ, იგი ასევე დაცულია სამართლით, რომელიც აძლევს მას უფლებას, თავისუფლად გაავრცელოს ინფორმაცია კანონის შესაბამისად და ფარგლებში. AI-ზე დამყარებული კომუნიკაციის ფორმები *prima facie* უნდა დაკვალიფიცირდეს როგორც მათი პროვაიდერების ფუნდამენტური უფლება, გაავრცელონ ინფორმაცია ამ ფორმითა და საშუალებით. აღნიშნული ისე არ უნდა იქნეს გაგებული, რომ ამ უფლების შეზღუდვა დაუშვებელია. თუმცა, უდავოა, რომ ნებისმიერი თავისუფლების შეზღუდვას სჭირდება გამორჩეულად საფუძვლიანი იურიდიული დასაბუთება.⁴²

⁴¹ იქვე, 159.

⁴² იქვე, 155.

აღინიშნავია, რომ აკრძალვა გამოსავალი არ არის. აუცილებელია სათანადო რეგულირება იმისათვის, რომ არ დაირღვეს მომხმარებელთა უფლებები. მომხმარებელი ფიზიკური პირისათვის ნათელი უნდა იყოს, რომ მას კომუნიკაცია აქვს ხელოვნურ ინტელექტთან ან მის მიერ გენერირებულ ინფორმაციასთან. ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო მოწესრიგება აქვს გერმანიას, რომელიც ტელემედია სერვისის მომწოდებლებს ავალდებულებს, ნათლად მიუთითონ, როცა მათ მიერ გავრცელებული ტექსტი (მისი შინაარსი) გენერირებულია კომპიუტერის (AI-ის) მიერ, თუკი ასეთი ტექსტი განკუთვნილია ფიზიკური პირებისათვის.⁴³

IV. ხელოვნური ინტელექტის შესახებ სამართლებრივი ჩარჩო ევროკავშირში

ევროკავშირის ხელოვნური ინტელექტის აქტი პირველი ყოვლისმომცველი წესია ამ სფეროში. იგი ახდენს AI-ის სისტემის კლასიფიკაციას რისკების კატეგორიების მიხედვით: 1. გაუმართლებელი რისკის შემცველი (ფასდება სახელმწიფოს მიერ) – უნდა აიკრძალოს; 2. მაღალი რისკის შემცველი (AI, რომელიც გამოიყენება ჯანდაცვის სფეროში, სამართლის აღსრულების ნაწილში) – უნდა იყოს მკაცრი მოთხოვნების და რეგულაციის საგანი; 3. მინიმალური და რისკის არმქონე AI (მაგ., ჩატბოტები) – ხვდება ნაკლები რეგულაციის ქვეშ. რეგულაციები უნდა ემყარებოდეს გამჭვირვალობას, ანგარიშვალდებულობასა და სამართლიანობას. ნიშნადობლივია, რომ ევროდირექტივა პრევენციული მნიშვნელობისაა, რამდენადაც იგი ეხება AI-ის *ex ante* რეგულირებას, კერძოდ, იქამდე, ვიდრე ხელოვნური ინტელექტი გამოვა ბაზარზე. მისი მიზანია, რომ AI სისტემები იყოს უსაფრთხო, გამჭვირვალე და კონტროლირებადი.

⁴³ იქვე, 159.

იგი ადგენს რისკებზე დაფუძნებულ კლასიფიკაციას და რეგულირების სტანდარტს, ეხება ტექნიკურ შესაბამისობას, დიზაინს, შეფასებასა და დოკუმენტაციას.⁴⁴

ხელოვნური ინტელექტის პასუხისმგებლობის დირექტივა **ex post** რეგულირებას ეხება და ადგენს პასუხისმგებლობის დაკისრების წესებს, როდესაც **AI** სისტემამ უკვე გამოიწვია ზიანი. მისი მიზანია, დაზარალებულს გაუადვილდეს ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა.⁴⁵ შეიცავს მტკიცების ტვირთის გადანაწილების მექანიზმებს. შეიძლება ითქვას, რომ ზემოთ დასახელებული ორი მნიშვნელოვანი აქტი ქმნის **AI**-ის რეგულირების ძირითად ჩარჩოს ევროკავშირში.

საკანონმდებლო რეგულირება მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ტექნოლოგიურ განვითარებას, შეიძლება ითქვას, რომ სამართალი დაკვირვების ეტაპზეა, ცდილობს რამე მნიშვნელოვანი არ გამორჩეს მხედველობიდან. საკითხი ძალზედ მნიშვნელოვანია, აჩქარება არ არის მიზანშეწონილი, თუმცა დაგვიანებულმა რეგულირებამ შესაძლოა უარყოფითი შედეგები მოიტანოს. თვალსაჩინოა, რომ ეფექტიანი სამართლებრივი რეგულირების თვალსაზრისით ევროკავშირი მონინავე პოზიციაზეა, შესაბამისად, მისი ჩარჩო მონესრიგების რეცეფცია სრულიად შესაძლებელია, მით უმეტეს იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველო ევროკავშირის კანდიდატი სახელმწიფოა, ეროვნული კანონმდებლობის აპროქსიმაცია არათუ სასურველი, მიზანშეწონილიც კია.

⁴⁴ The EU Artificial Intelligence Act (Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council, 13 June 2024).

⁴⁵ The EU AI Liability Directive (Directive 2022/496 of the European Parliament and of the Council, 28 September 2022).

V. დასკვნა

ევროკავშირში სპეციალური სამართლებრივი ჩარჩო დირექტივის სახით, რომელსაც, როგორც წესი, მოჰყვება ხოლმე წევრი სახელმწიფოების მიერ შესაბამისი კანონის მიღება, იქმნება იმისთვის, რომ ტექნოლოგიური განვითარება არ დარჩეს მონესრიგების გარეშე, რასაც აქვს პრევენციული მნიშვნელობა, ხოლო ზიანის დადგომის შემთხვევაში დაზარალებულების დაცულობას უზრუნველყოფს.

საქართველოში სამოქალაქო კოდექსით დადგენილი ზოგადი დელიქტური პასუხისმგებლობის სისტემა მუშაობს (992-ე–1008-ე მუხლები), რაც ხშირად საკმარისი არაა რთული ტექნოლოგიური შემთხვევების მოსაწესრიგებლად (მაგ., ავტონომიური მანქანები, AI დიაგნოსტიკა, რობოტიზებული გადაწყვეტილებები, ხმოვან ასისტენტებზე დაყრდნობით მოქმედება და სხვ.). ევროკავშირის სამართალთან დაახლოების მიზნით, სასურველია, ხელოვნური ინტელექტთან დაკავშირებულ საკითხებზე შეიქმნას ცალკე საკანონმდებლო აქტი, რომელიც სულ მცირე გაითვალისწინებს იმ თემებს, რასაც ხელოვნური ინტელექტის პასუხისმგებლობის ევროდირექტივა და ხელოვნური ინტელექტის შესახებ აქტი ეხება. რეკომენდებულია ამ კანონით განისაზღვროს: ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივი დეფინიცია; მაღალი რისკის AI ტექნოლოგიების იდენტიფიკაცია და რეესტრი; მტკიცების ტვირთის გადანაწილება დაზარალებულის სასარგებლოდ გარკვეულ შემთხვევებში; დეველოპერისა და ოპერატორის პასუხისმგებლობის სპეციალური ნორმები; დოკუმენტაციის შენახვის ვალდებულება, ლოგების, ქცევის მოდელების და უსაფრთხოების პოლიტიკა;

თანამედროვე ტექნოლოგიების სამართლის უზენაესობის ფუნდამენტურ პრინციპებთან შესაბამისობა მხოლოდ სამართლის საშუალებითაა შესაძლებელი. სამართალი უნდა პასუხობდეს

ტექნოლოგიურ განვითარებას და არ ჩამორჩეს მას. ტექნოლოგიური კომპანიები, რომლებიც ქმნიან სხვადასხვა დანიშნულების AI ტექნოლოგიებს, ცხადია, არ მიესალმებიან ამ საქმიანობის საკანონმდებლო ჩარჩოში მოქცევას, თუმცა ეს გარადაუვალია. გასათვალისწინებელია ის ფაქტორი, რომ მხოლოდ ეროვნულ დონეზე რეგულირება ვერ იქნება ეფექტიანი, AI-ის გამოყენების ტრანსნაციონალური ბუნების გამო. ამდენად, საჭიროა ასევე ტრანსნაციონალური რეგულირება და ეფექტური მექანიზმების არსებობაც.

ამ საკითხებთან დაკავშირებით ბევრი უნდა ითქვას, ბევრიც დაინეროს, გაიმართოს დოსკუსიები შესაბამის პროფესიულ წრეებში, აუცილებელია თვალყურის მიდევნება შედარებითსამართლებრივი პერსპექტივით და შესაბამისად მოქმედება. ნაჩქარევი გადაწყვეტილების მიღება ვერ იქნება გამართლებული სამართლებრივი თუ ეკონომიკური თვალსაზრისით, თუმცა, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, ქართული სამართალი არ ჩამორჩეს ტექნოლოგიურ პროგრესს და უზრუნველყოფს უფლებების დაცვის ეფექტიანი მექანიზმების არსებობა.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- Brownsword R., Goodwin M., Law and the Technologies of the Twenty-First Century, Cambridge University Press, 2012
- De Franceschi A., Schulze R., Digital Revolution – New Challenges for Law: Introduction, in: Digital Revolution – New Challenges for Law, Data protection, Artificial Intelligence, Smart Contracts, Blockchain Technology and Virtual Currencies, Edited by A. De Franceschi and R. Schulze, C.H. Beck, Nomos, 2019
- Hildebrandt M., Smart Technology and the End(s) of Law, Edward Elgar Publishing, 2015
- Krönke Chr., Artificial Intelligence and Social Media, in: Regulating Artificial Intelligence, Edited by Th. Wischmeyer and T. Rademacher, Springer, 2020

- Lodder A.R., Cooper Z., Do Algorithms Need to Be Regulated, and If So, What Algorithms?, in: Research Handbook on EU Internet Law, 2nd Edition, Edited by A. Savin and J. Trzaskowski, Edward Elgar Publishing, 2023
- Markou Chr., Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on Consumer Rights, in: EU Regulation of E-Commerce: A Commentary, Edited by A.R. Lodder and A.D. Murray, Edward Elgar Publishing, 2017
- Rademacher T., Wischmeyer Th., Preface: Good Artificial Intelligence, in: Regulating Artificial Intelligence, Edited by Th. Wischmeyer and T. Rademacher, Springer, 2020
- Russell S.J., Norving P., Artificial Intelligence a Modern Approach, 4th Edition, Pearson Education, 2022
- Schirmer J.-E., Artificial Intelligence and Legal Personality: Introducing "Teilrechtsfähigkeit": A Partial Legal Status Made in Germany, in: Regulating Artificial Intelligence, Edited by Th. Wischmeyer and T. Rademacher, Springer, 2020
- Sherwin R.K., When Law Goes Pop, The Vanishing Line between Law and Popular Culture, The University of Chicago Press, 2000
- Zimmer D., Legal Personality, in: 400 Years of Company Law, Edited by E. Gepken-Jager, G. van Solinge and L. Timmerman, Kluwer Legal Publishers, 2005

REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

LASHA TSERTSVADZE

Associate Professor of East European University

 <https://orcid.org/0000-0001-8769-4540>

Abstract

Using comparative legal analysis, this article examines the necessity and feasibility of regulating artificial intelligence (AI) in contemporary law. It asks whether comprehensive and effective AI regulation is achievable given the technology's complexity and rapid evolution. The European Union is identified as a frontrunner, having adopted two major instruments that together establish ex ante and ex post regulatory frameworks. By contrast, most developed jurisdictions have yet to enact AI-specific legislation, though early initiatives indicate growing recognition of the need for legal oversight. The article critically evaluates proposals to grant legal subjectivity to AI, concluding that such an approach presents significant legal risks and is neither necessary nor advisable.

In Georgia, where no dedicated AI framework currently exists, the article outlines potential regulatory models and offers recommendations on core issues to guide the development of national AI legislation.

Keywords: AI; Regulation; European Union; Georgia; Law and Technology.

მეწარმეობის თავისუფლების
კონსტიტუციური პრინციპისა და
მეწარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულების
განმარტება რეორგანიზაციის საფუძვლით
დასაქმებულის გათავისუფლების
კანონიერების შემოწმებისას

თინათინ ფიქარიშვილი

სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის
დოქტორანტი

 <https://orcid.org/0009-0005-9457-0956>

I. შესავალი

ეკონომიკური გარემოებების, ტექნოლოგიური ან ორგანიზაციული ცვლილებების საფუძვლით (რომელიც დოქტრინასა თუ პრაქტიკაში რეორგანიზაციის სახელწოდებით დამკვიდრდა¹) დამსაქმებლის მიერ დასაქმებულთან შრომითი ხელშეკრულების ცალმხრივად შეწყვეტის ფაქტები ხშირია.² ამ კატეგორიის დავებში სასამართლო, ერთი მხრივ, რეორგანიზაციის ნამდვილობას ადგენს,³ მეორე მხრივ

¹ შველიძე, 2014, 4.

² მაგ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 26 იანვრის განჩინება №ას-982-2023; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 16 ნოემბრის გადაწყვეტილება №ას-771-2022; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 26 დეკემბრის განჩინება №ას-797-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 16 სექტემბრის განჩინება №ას-142-2020; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 12 აპრილის განჩინება №ას-181-2019; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 6 აპრილის განჩინება №ას-725-693-2016; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 29 ივნისის განჩინება №ას-414-391-2014.

³ საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები,

კი, ამონმებს ეკონომიკურმა გარემოებებმა, ტექნოლოგიურმა ან ორგანიზაციულმა ცვლილებებმა რამდენად განაპირობა სამუშაო ძალის შემცირება,⁴ ვინაიდან მარტოოდენ რეორგანიზაციის ფაქტი არ წარმოშობს დამსაქმებლის მიერ დასაქმებულის სამსახურიდან გათავისუფლების უფლებას.⁵ სამუშაო ძალის შემცირება უნდა იყოს რეორგანიზაციის შედეგი და არა პროცესის ნაწილი ან თვითმიზანი.⁶ შესაბამისად, ნორმა⁷ ბალანსს იცავს მხარეთა უფლებებს შორის – ერთი მხრივ, მეწარმეს დასაქმებულის გათავისუფლების უფლებამოსილებით აღჭურავს, მეორე მხრივ კი, წინაპირობების კუმულაციურად განსაზღვრის გზით, დასაქმებულს იცავს არაობიექტური მიზეზით გათავისუფლებისაგან. რეორგანიზაციის საფუძვლით დასაქმებულის გათავისუფლების კანონიერების შემოწმებისას სასამართლო დამსაქმებლის უფლებამოსილების ფარგლებთან ერთად საკუთარი დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებსაც განსაზღვრავს.⁸ კერძოდ, სასამართლოს განმარტებით, მეწარმე-

2017, 228; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 26 ნოემბრის განჩინება №ას-192-181-2017.

⁴ ტაკაშვილი, ზვედელიძე, შენგელია, 2021, 75; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 29 ივნისის განჩინება №ას-414-391-2014; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2029 წლის 31 მაისის განჩინება №ას-1513-2019.

⁵ საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი; შველიძე, 2014, 4; საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 227; შენგელია, 2021, 13; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 28 ოქტომბრის განჩინება №ას-1325-1263-2014.

⁶ შველიძე, 2014, 5.

⁷ საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.

⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 ივნისის განჩინება №ას-

ბის თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპიდან გამომდინარე, მას არ გააჩნია უფლება, შევიდეს მენარმის მიერ ორგანიზაციული მონყობის თვალსაზრისით მიღებული გადანყვეტილებების შინაარსში და შეაფასოს მათი მიზანშეწონილობა.⁹ მართალია, მენარმეობის თავისუფლება კონსტიტუციითაა გარანტირებული, თუმცა ის ასახვას პოვნებს სხვადასხვა სპეციალურ ნორმაში.¹⁰ კონსტიტუციური ნორმების დანიშნულება, უპირველეს ყოვლისა, კანონმდებლის შეზღუდვაა, იმ თვალსაზრისით, რომ ყველა სხვა საკანონმდებლო ჩანაწერი მას უნდა შეესაბამებოდეს.¹¹ განსახილველ შემთხვევაშიც არსებობს საკითხის მომწესრიგებელი კონკრეტული დანაწესი,¹² რის გამოც თავს იჩენს შეკითხვა, თუ რატომ სჭირდება სასამართლოს ამ პრინციპის მოხმობა დავის გადანყვეტისას.¹³

საერთო სასამართლოების მიერ კონსტიტუციური ნორმების გამოყენების მართებულობისა და ფარგლების თაობაზე განსხვავებული შეხედულებები არსებობს.¹⁴ მენარმეობის თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპის შრომით დავებში გამოყენების მიზანშეწონილობის დადგენის შემთხვევაშიც კი საკითხი საყურადღებოა, რამდენადაც მისი არასწორი გამოყენებით პირდაპირ შეიძლება დაირღვეს მენარმის ან დასაქმებულის კონსტიტუციით დაცული

1298-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 მარტის განჩინება № ას-1255-2021.

⁹ იქვე.

¹⁰ საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, 2013, 90.

¹¹ საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 23.

¹² საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.

¹³ საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, 2013, 90.

¹⁴ ფეიქრიშვილი, 2023, 312, 314; გოგიაშვილი, 2019, 21, 23, 28, 31; Ciacchi, 2019, 302-305; Ondrejek, 2017, 284; Frantziou, 2015; Philipson, Alexander, 2011, 878-910; Gardbaum, 2003, 394-398; Ellmann. 2001-2002, 21-76; Butler, 1993, 1-41; BVerfGE 7, 198, Federal Constitutional Court (First Division), 15 January, 1958.

უფლება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბოლო პერიოდში ამ კატეგორიის დავათა დასაბუთებისას სასამართლოს ტექსტი მეტ-ნაკლებად იდენტურია,¹⁵ რის გამოც კვლევას საჭიროებს, კონსტიტუციური ნორმების გამოყენება ფორმალურ ხასიათს ატარებს, თუ ერთგვაროვან განმარტებებს საკითხის მსგავსება განაპირობებს.

მენარმეობის თავისუფლების პრინციპის გარდა, სასამართლო ყურადღებას ამახვილებს მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულებაზეც,¹⁶ რაც კონსტიტუციაში დამოუკიდებლად, ცალკე ნორმითაა განმტკიცებული.¹⁷ იმის გამო, რომ ხელშეწყობის ვალდებულება თავის თავში აქტიური მოქმედებით ხელშეწყობას გულისხმობს,¹⁸ დასადგენია, რამდენად ვრცელდება ის სასამართლოზე (რამდენადაც საერთო სასამართლოების დანიშნულება მართლმსაჯულების განხორციელებაა,¹⁹ სამართლის შეფარდებაა, რა დროსაც სასამართლო სწორედ უკვე არსებული საკანონმდებლო ბაზით ხელმძღვანელობს) და თუ ვრცელდება – რა ფარგლებში, რადგანაც მისი არასწორი განმარტებით შეიძლება შეილახოს რომელიმე მხარის,

¹⁵ მაგ., სასამართლო ვერ შეაფასებს დაწესებულების ორგანიზაციული მოწყობის მიზანშეწონილობას, რადგან ეს იქნება მენარმეობის თავისუფლების უფლებაში არაპროპორციული ჩარევა; იხ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 ივნისის განჩინება №ას-1298-2021 და ა.შ.

¹⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 28 მარტის განჩინება №ას-1178-2018.

¹⁷ საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი.

¹⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 19 დეკემბრის N1/2/411 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს „რუსენერგოსერვისი“, შპს „პატარა კახი“, სს „გორგოთა“, გივი აბალაქის ინდივიდუალური საწარმო „ფერმერი“ და შპს „ენერგია“ საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს ენერგეტიკის სამინისტროს წინააღმდეგ“, II-3.

¹⁹ შესავალი საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალში, 2019, 224.

განსაკუთრებით კი დასაქმებულის უფლება. საბოლოო ჯამში, განსახილველი თემა და მისი შედეგები ეხება და პოტენციურ გავლენას ახდენს არა მხოლოდ უშუალოდ მენარმეობის თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპისა და მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულების სასამართლოს მიერ გამოყენების სტანდარტზე, არამედ მეთოდოლოგიურად, სასამართლოს მიერ კონსტიტუციური ნორმების გამოყენებისა და გადაწყვეტილების დასაბუთების სტანდარტის ჩამოყალიბებაზეც, რაც დღეს საკმაოდ მწვავე საკითხია.²⁰

ნაშრომის მიზანია, განისაზღვროს რეორგანიზაციის საფუძვლით დასაქმებულის სამსახურიდან გათავისუფლებისას მენარმეობის თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპის გამოყენების საჭიროება და მიზანშეწონილობა; ასევე, დადგინდეს, რამდენად მართებულია სასამართლოს მიერ მენარმეობის თავისუფლების განმარტება და რამდენადაა კავშირში უშუალოდ განსახილველ დავებთან.

ნაშრომში დესკრიფციული, ანალიტიკური, ჰერმენევტიკული და შედარებითსამართლებრივი კვლევის მეთოდების გამოყენებით დადგინდება სასამართლოს მიერ დასაბუთების სტანდარტი უშუალოდ კონსტიტუციური პრინციპის გამოყენებასთან მიმართებით საკითხის შინაარსის, მომწესრიგებელი კანონმდებლობის შესაბამისად, მასში არსებული შესაძლო ღია შრეებისა და სასამართლოს დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლების კონტექსტში, მხარეთა არგუმენტაციიდან გამომდინარე სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების დასაბუთებისას შესაფასებელი გარემოებების გათვალისწინებით.

²⁰ გეგენავა, 2022, 144-163; ფეიქრიშვილი, 2023, 333-335; ბარაქი, 2017, 8-9; მესხიშვილი, 2020, 155; ტრექსელი, 2010, 129; ჰაგენლოხი და სხვ., 2020, 112; ლილუაშვილი, ხრუსტალი, ძლიერიშვილი, 2014, 304; „ჯღარკავა საქართველოს წინააღმდეგ“ [ECtHR], საჩივარი N 7932/03, 2009 წლის 24 მაისის გადაწყვეტილება; Valentin Câmpeanu v. Romania [ECtHR], App. no. 47848/08, 17 July 2014, par. 15; Van de Hurk v. the Netherlands [ECtHR], App. no. 16034/90, 19 april 1994, par. 61; Ruiz Torija v. Spain [ECtHR], App. no. 18390/91, 09 December 1994, par. 29.

II. მენარმოების თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპის გამოყენების დასაშვებობა რეორგანიზაციის საფუძვლით დასაქმებულის გათავისუფლების კანონიერების შემოწმებისას

თუკი ნორმა ბლანკეტურია, მისი გამოყენებისას განმარტება სასამართლოს ვალდებულებაა, განმარტების მიზნით კი საჭიროებისას უნდა იქნეს გამოყენებული პრინციპები და ძირითადი უფლებებიც, რამდენადაც თითოეული ნორმა სწორედ მათ უნდა შეესაბამებოდეს.²¹ თუმცა, თუკი ნორმის სრულყოფილი განმარტება შესაძლებელია ძირითადი უფლების გამოყენების გარეშეც, მიზანშეწონილია გადაწყვეტილება არ გადაიტვირთოს ზედმეტი ინფორმაციით (რაც გავრცელებული პრობლემაა საქართველოში).²² აღსანიშნავია ისიც, რომ მართლმსაჯულების განხორციელებისას სასამართლო თავადაა შეზღუდული ძირითადი უფლებების მოქმედებით,²³ რაც იმას ნიშნავს, რომ ბლანკეტური ნორმის განმარტებისას, ერთი მხრივ, არ უნდა გასცდეს კანონშემფარდებლის უფლებამოსილებას და არ გადაიტარას კანონშემოქმედებაში, მეორე მხრივ კი, დისკრე-

²¹ გოგიაშვილი, 2019, 21, 24; ფეიქრიშვილი, 2023, 314.

²² გეგენავა, 2022, 153-154; ჰაგენლოხი და სხვ., 2020, 33; რეკომენდაციები, სასამართლოს გადაწყვეტილების შედგენისას გასათვალისწინებელი ძირითადი წესების შესახებ, 2010, 7, 18-19, 42.

²³ ფეიქრიშვილი, 2023, 312; Almeida, 2017, 2, 18-19; Ondrejek, 2017, 284; Frantziou, 2015, 662-663; Bodenheimer, 1977; BVerfGE 7, 198, Federal Constitutional Court (First Division), 15 January, 1958; საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის გადაწყვეტილება N3/5/768,769,790,792 საქმეზე, „საქართველოს პარლამენტთა ჯგუფი (დავით ბაქრაძე, სერგო რატიანი, როლანდ ახალია, ლევან ბეჟაშვილი და სხვები, სულ 38 დეპუტატი) და საქართველოს მოქალაქეები ერასტი ჯაკობია და კარინე შახპარონიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II – 18; 19; საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 28 ივნისის გადაწყვეტილება № 1/466 საქმეზე, „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II – 3.

ციული უფლებამოსილების ფარგლების გადამეტებით არ შელახოს სამართალწარმოების მხარის უფლებები.²⁴ ამდენად, დისკრეციული უფლებამოსილების განსაზღვრის კონტექსტში სასამართლოს შესაძლოა დასჭირდეს კონსტიტუციური პრინციპის გააზრება²⁵ და ზოგ შემთხვევაში, მისი გადანყვეტილებაში ასახვაც. თუმცა მენარმეობის თავისუფლების გადანყვეტილებებში მოხმობა თუ რამდენადაა მართებული, უპირველესად, დამოკიდებულია იმაზე, დამფუძნებელი ნორმა რამდენად, რა ხარისხითა და კონტექსტში საჭიროებს განმარტებას.

საქართველოს შრომის კოდექსის თანახმად, ეკონომიკური გარემოებები, ტექნოლოგიური ან ორგანიზაციული ცვლილებები, რომლებიც აუცილებელს ხდის სამუშაო ძალის შემცირებას, ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძველია.²⁶ ნორმა ბლანკეტურია, რამდენადაც განმარტების ფართო შესაძლებლობას იძლევა თითოეული ტერმინი/სიტყვათშეთანხმება, ვინაიდან არ არის დაკონკრეტებული, რა შეიძლება მოიაზრებოდეს ეკონომიკურ გარემოებებში (ზარალი, ხარჯის ზრდა, შემოსავლის შემცირება, ზოგადი ეკონომიკური მდგომარეობა...), აუცილებლობაში (მაგ., ისეთი ეკონომიკური ცვლილებები, რომელთა გამოც შეუძლებელია ხელფასების გადახდა; ისეთი ეკონომიკური ცვლილებები, რომელთა გამოც იმავე რაოდენობის დასაქმებულის პირობებში შემოსავალი შეუმცირდება მენარმეს და ა.შ.). აქედან გამომდინარე, ნორმა ცალსახად საჭიროებს განმარტებას ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, თუმცა ეს თავისთავად არ გულისხმობს, რომ განმარტებისას კონსტიტუციური პრინციპის მოხმობაა საჭირო.

²⁴ აფონასინი, დიდიკინი, 2017, 67; Ondrejek, 2017, 284; Almeida, 2017, 31.

²⁵ ფეიქრიშვილი, 2023, 331.

²⁶ საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.

ნორმის განმარტებისას მოსამართლე სარგებლობს დისკრეციული უფლებამოსილებით,²⁷ რომელიც ყოველთვის ზღვარდადებულია.²⁸ განსახილველ შემთხვევაში დისკრეციული უფლებამოსილების დასასრულად მიჩნეულ უნდა იქნეს მენარმის თავისუფლების დასაწყისი (რომელიც, თავის მხრივ, სხვადასხვა მეთოდისა თუ ნორმის დახმარებით უნდა განიმარტოს), რამდენადაც ნორმა დიდი ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა და არსებობს რისკი, იგი განიმარტოს იმგვარად, რომ მენარმის თავისუფლება გაუმართლებლად შეიზღუდოს. თუმცა ყველა დავაში შეუძლებელია საკითხი იდგეს დისკრეციული უფლებამოსილებისა და მენარმეობის თავისუფლების გასაყარზე. ამდენად, გასარკვევია სასამართლოს მიერ მენარმეობის კონსტიტუციური პრინციპის მოხმობა არის თუ არა განპირობებული ხსენებული ზღვრის შესაძლო გადაკვეთით, თუმცა იქამდე, მიზანშეწონილია დადგინდეს საერთო სასამართლოები სწორად განმარტავენ თუ არა მენარმეობის თავისუფლებას სამოქალაქოსამართლებრივ დავაში.

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ რადგანაც ნორმა ბლანკეტურია და ძალიან ფართო ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა, მენარმეობის თავისუფლების პრინციპის გამოყენება შესაძლოა საჭირო გახდეს რეორგანიზაციის საფუძვლით დასაქმებულის გათავისუფლების კანონიერების შემოწმებისას. თუმცა მხოლოდ ისეთ შემთხვევაში, როდესაც შრომის კოდექსის საფუძველზე ვერ დგინდება საზღვარი დასაქმებულისა და მენარმის უფლებებს შორის, როდესაც სასამართლოს დისკრეციული უფლებამოსილების საზღვარია დასადგენი.

²⁷ ბარაქი, 2017, 7-8; ციპელიუსი, 2009, 130-136; Wojciechowski, Zirk-Sadowski, 2020, 219; Bodenheimer, 1977, 1150.

²⁸ აფონასინი, დიდიკინი, 2017, 67; ციპელიუსი, 2009, 134; Wojciechowski, Zirk-Sadowski, 2020, 219, 221; Almeida, 2017, 31; Bodenheimer, 1977, 1154, 1156, 1977.

III. მენარმეობის თავისუფლებისა და მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულების სასამართლოსეული განმარტების მართებულობა და მისი მიმართება განსახილველ დავებთან

1. სასამართლოს მიერ მენარმეობის თავისუფლებისა და მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულების განმარტების მართებულობა

1.1. მენარმეობის თავისუფლება და მისი განმარტების მართებულობა

სასამართლოს განმარტებით, საწარმოს ორგანიზაციულ მოწყობასთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებები (სტრუქტურული ერთეულებისა თუ თანამდებობების საჭიროება) არ ექვემდებარება სასამართლოს შეფასებას, რამდენადაც დაცულია მენარმეობის თავისუფლებით.²⁹ ცხადია, მენარმის ყველა ქმედება ვერ იქნება დარეგულირებული კანონით, რადგან ხელისუფლების ზედმეტი ჩარევა ხელს უშლის მენარმეობის განვითარებასა და ეკონომიკურ ზრდას,³⁰ რამდენადაც ეკონომიკური თავისუფლება სტაბილურობისა და ბიზნესის განვითარების წინაპირობაა,³¹ მენარმეობის განვითარება კი ქმნის სამუშაო ადგილებს, საქონელს, მომსახურებას და, საბოლოო ჯამში, ზრდის ეკონომიკასა და აუმჯობესებს მომხმარებელთა კეთილდღეობას.³² შესაბამისად, შეუძლებელია სამენა-

²⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 ივნისის განჩინება №ას-1298-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 მარტის განჩინება №ას-1255-2021.

³⁰ Palagashvili, 2015, 17; Lawson, 2015, 38; Kuckertz, Berger, Mpeqa, 2016, 1287-1289; Kreft, Sobel, 2005, 604.

³¹ უსტიაშვილი, 2017, 77-78; Bercusson, 2009, 174.

³² Lawson, 2015, 37; Kreft, Sobel, 2005, 604.

რმეო საქმიანობის ფარგლებში მიღებული ყველა გადაწყვეტილება დაექვემდებაროს სასამართლო კონტროლს, ეს არა მხოლოდ დაარღვევს მენარმეთა უფლებებს, არამედ სრულიად განუჭვრეტელს გახდის სამართალწარმოებას, გამოიწვევს არაჯანსაღ კონკურენციას, რაც, საბოლოო ჯამში, უარყოფითად აისახება როგორც სახელმწიფოს, ისე მენარმეთა და მომხმარებელთა ინტერესებზე.³³ ამასთან, არ არსებობს მენარმის გონივრულობის ვალდებულება – მართალია, არავის აქვს უფლება დაარღვიოს სხვისი უფლებები, თუმცა ამის იქით პირის გადაწყვეტილებები თავისუფალია. მენარმეს აქვს შეცდომის დაშვების უფლება, რაც ჯანსაღი სამენარმეო პროცესისათვის აუცილებელიც კია,³⁴ სხვაგვარად შეუძლებელია მენარმე სუბიექტმა სრულყოფილად გამოავლინოს თავისი შესაძლებლობა, საქმიანი უნარ-ჩვევები.³⁵ სწორედ ესაა თავისუფლება – მენარმემ გადაწყვიტოს, რა ჯობია საწარმოსთვის, სად არის საჭირო რესურსის მიმართვა და სად – შემცირება, რომელი უწყება სჭირდება და რომელი არა, რამდენი თანამშრომელი ესაჭიროება და ა.შ., მიუხედავად იმისა, ობიექტური დამკვირვებლის თვალსაზრისით რამდენად სწორია გადაწყვეტილება. სხვაგვარად, კანონმდებლობა რეორგანიზაციისას შესაბამისი საფუძვლებით დასაქმებულთა გათავისუფლებას უშვებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ, მიუხედავად იმისა, თუ რამდენად

³³ სახელმწიფო ვალდებულია შექმნას და შეინარჩუნოს სამენარმეო თავისუფლება და კონკურენტული გარემო, რომელიც უზრუნველყოფა ხელს უწყობს თავისუფალი ბაზრის ჩამოყალიბებასა და მომხმარებელთა ინტერესების დაცვას; იხ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის №2/11/747 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს გიგანტი სექურიტი“ და „შპს უსაფრთხოების კომპანია ტიგონისი“ საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის წინააღმდეგ“, II-3;

³⁴ Sobel, Clark, Dwight, 2007, 222.

³⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2022 წლის 30 დეკემბრის №3/18/1611 განჩინება საქმეზე, „შპს ტაბულა მედია“ და ანა გვარიშვილი საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის წინააღმდეგ“, II-5.

კარგია თანამშრომელი, მასთან ხელშეკრულების ცალმხრივად შეწყვეტა, რიგ შემთხვევებში, შესაძლებელია. ამის მიზეზი მენარმის უფლების დაცვისა და ზოგადად მენარმეობის განვითარების ინტერესია. თუკი სტრუქტურული ერთეული ან პოზიცია უქმდება – ეს ბიზნესგადანყვეტილებაა, რომელიც თავისუფალია. ამასთან, სასამართლოს ნაკლები კომპეტენცია აქვს, ობიექტურად შეაფასოს მენარმის მიერ ორგანიზაციის პოლიტიკური გადანყვეტილების სისწორე და შედეგები. ასეც რომ არ იყოს, პოზიციისა თუ სტრუქტურის გაუქმება (თუკი მოჩვენებით ხასიათს არ ატარებს) მიმართულია პოზიციისა და სტრუქტურისკენ და არა ინდივიდებისკენ. ამიტომაც გადანყვეტილება პოლიტიკური ხასიათის. ხოლო ერთსა და იმავე პოზიციაზე დასაქმებულ პირთაგან ერთ-ერთის გათავისუფლება ინდივიდს მიემართება, რის გამოც არსებობს დისკრიმინაციული მოპყრობის რისკი, რაც აკრძალულია კანონით,³⁶ განსხვავებით შტატის/პოზიციის გაუქმებისაგან, რადგან თუკი პოზიცია საჭიროა ორგანიზაციისთვის, მისი შენარჩუნება სწორედ დამსაქმებლის ინტერესშია (რადგან დასაქმებულისაგან განსხვავებით, მისი ჩანაცვლება სამართლებრივად შეუძლებელია – ასეთი ჩანაცვლება მოჩვენებითი რეორგანიზაცია იქნება).

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ არ არსებობს მენარმის გონივრულობის ვალდებულება, ყველაზე მარტივად სწორედ აღნიშნული გამოხატავს მენარმეობის თავისუფლების იდეას. ორგანიზაციული მოწყობის თვალსაზრისით, მენარმეს შეუძლია დაუბრკოლებლად მიიღოს გადანყვეტილებები, რამდენადაც აღნიშნული თავისი არსით ინდივიდებს კი არ მიემართება, არამედ სანარმოს, როგორც ორგანიზმს, მისი აგება და ეფექტიანობაზე ზრუნვა კი მენარმის პრეროგატივაა, მენარმეობის იდეის ამოსავალია, რის გამოც, მენარმე ამ ფარგლებში თავისუფალია. შესაბამისად, სასამართლოს მითითება, რომ სანარმოს ორგანიზაციულ მოწყობასთან

³⁶ საქართველოს შრომის კოდექსის მე-2 მუხლის მე-3 ნაწილი.

დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებები არ ექვემდებარება სასამართლოს შეფასებას, გასაზიარებელია.

1.2. მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულების განმარტების მართებულიობა

მენარმეობის თავისუფლების გვერდით კონსტიტუცია მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულებას განამტკიცებს, რისი მიზეზიც, გარდა მენარმის უფლებების დაცვისა, სახელმწიფო ინტერესის გამოკვეთა და გატარებაცაა, რამდენადაც მენარმეობის განვითარება აუმჯობესებს მომხმარებელთა კეთილდღეობასა და ავითარებს ეკონომიკას (რაც სახელმწიფოს ინტერესში შედის).³⁷ სხვაგვარად რომ ითქვას, ერთი მხრივ, მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულება ერთგვარად განამტკიცებს მენარმეობის თავისუფლებას, ამასთან, უფრო მაღალი ხარისხის პოზიტიური ვალდებულებაა სახელმწიფოსთვის, ვიდრე ეს მენარმეობის თავისუფლებიდან გამომდინარეობს. საკასაციო პალატა გადაწყვეტილებებში მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულებას სასამართლო ხელისუფლებაზეც ავრცელებს და განმარტავს, რომ სასამართლოებმა სიფრთხილითა და წინდახედულად უნდა შეაფასონ სანარმოს სამენარმო პოლიტიკის ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილებები, რათა დაიცვან მენარმეობის ხელშეწყობის კონსტიტუციური ვალდებულება.³⁸ სხვა შემთხვევაში სასამართლო იზიარებს ზემოაღნიშნულს და დასძენს, რომ წინდახედულობის გამოჩენა არ გულისხმობს თანამშრომელთან ხელშეკრულების შეწყვეტას საფუძვლის გარეშე.³⁹ თუმცა, საკითხავია მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულება საერთოდ ვრცელდება თუ არა სასამართლოებზე.

³⁷ Lawson, 2015, 37; Kreft, Sobel, 2005, 604.

³⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 28 მარტის განჩინება №ას-1178-2018, 28.

³⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 28 მარტის განჩინება №ას-1178-2018.

მართალია, მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულება ზოგადად სახელმწიფოსკენაა მიმართული, თუმცა, იდეის გათვალისწინებით, საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებას მიემართება.⁴⁰ ნორმის მიხედვით, სახელმწიფოს ვალდებულებაა ნორმატიული ბაზის მეშვეობით წაახალისოს სიცოცხლისუნარიანი სუბიექტები და მათ გაჯანსაღებაზე იზრუნოს.⁴¹ აღნიშნული სასამართლოს ვალდებულება ვერ იქნება, თუნდაც იმიტომ, რომ მართლმსაჯულების პროცესში ყოველთვის ორი მხარის ინტერესი უპირისპირდება ერთმანეთს, მენარმის უფლების საპირწონედ კონკრეტული სუბიექტის ინტერესი, უკვე დარღვეული ან სადავოდ გამხდარი უფლება დგას.⁴² აღნიშნული ნორმა არ გულისხმობს, რომ მენარმეობის ხელშეწყობა სხვა პრინციპებსა და უფლებებზე მალა დგას და მისი ხელშეწყობა ყველაფრის ფასად დასაშვებია. გარდა ამისა, აღნიშნული ნორმა მენარმე სუბიექტებს კი არ აღჭურავს უფლებით (მისი კლასიკური გაგებით),⁴³ არამედ სახელმწიფოს ვალდებულების,

⁴⁰ აღმასრულებელმა და საკანონმდებლო ხელისუფლებამ ხელი უნდა შეუწყონ მენარმეობის თავისუფლებისა და კონკურენციის განვითარებას აქტიური მოქმედებით; იხ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 19 დეკემბრის N1/2/411 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს „რუსენერგოსერვისი“, შპს „პატარა კახი“, სს „გორგოტა“, გივი აბალაქის ინდივიდუალური საწარმო „ფერმერი“ და შპს „ენერგია“ საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს ენერგეტიკის სამინისტროს წინააღმდეგ“, II-3; საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 20 მაისის N1/2/876 გადაწყვეტილება საქმეზე, „პრითიმ ამერიქან ტობაკო ჯორჯია ლიმიტედ“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-19.

⁴¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 19 დეკემბრის N1/2/411 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს „რუსენერგოსერვისი“, შპს „პატარა კახი“, სს „გორგოტა“, გივი აბალაქის ინდივიდუალური საწარმო „ფერმერი“ და შპს „ენერგია“ საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს ენერგეტიკის სამინისტროს წინააღმდეგ“, II-5.

⁴² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-11 მუხლის პირველი ნაწილი.

⁴³ თავისუფალი მენარმეობის განვითარებაზე ზრუნვა გათვალისწინებულია არა კონსტიტუციის მე-2 თავში, რომელიც ადამიანის ძირითად უფლებებს აწესრიგებს, არამედ ზოგადი დებულებების მომწესრიგებელ თავში.

მიმართულების განმსაზღვრელია. ამდენად, სასამართლოს მსჯელობა, რომ მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულების შესრულების მიზნით, სასამართლოებმა „წინდახედულად უნდა იმსჯელონ სასამართლო კონტროლის ფარგლებში, კონკრეტული სანარმოს ბიზნეს გადაწყვეტილებასა და სამენარმეო პოლიტიკაზე“,⁴⁴ არ არის რელევანტური, რადგან სასამართლოს გადაწყვეტილება უნდა იყოს განჭვრეტადი,⁴⁵ მათ გადაწყვეტილება უნდა მიიღონ კანონის შესაბამისად, შეჯიბრებითობისა და თანასწორობის პრინციპების დაცვით,⁴⁶ მიუხედავად იმისა, ეს დაეხმარება მენარმეს განვითარებაში თუ არა. ამდენად, არ შეიძლება უფლებათა კოლიზიისას მენარმის უფლებას მიენიჭოს უპირატესობა მხოლოდ იმიტომ, რომ მისი განვითარება სახელმწიფოს ინტერესშია და კონსტიტუციითაა განმტკიცებული. მართალია შინაარსობრივად მენარმისთვის უპირატესობის მინიჭება გადაწყვეტილებებიდან არ იკვეთება, თუმცა მთავარი (განსაკუთრებით სტანდარტის დამკვიდრების თვალსაზრისით) არ არის მხოლოდ საბოლოო შედეგი, არამედ გადაწყვეტილების დასაბუთებაცაა.⁴⁷

⁴⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 28 მარტის განჩინება №ას-1178-2018, 28.

⁴⁵ ქურასბედიანი, 2023, 194; საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 4 თებერვლის №2/1/536 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქეები – ლევან ასათიანი, ირაკლი ვაჭარაძე, ლევან ბერიანიძე, ბექა ბუჩაშვილი და გოჩა გაბოძე საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის წინააღმდეგ“, II-47; საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 30 ოქტომბრის გადაწყვეტილება N2/3/406.408 საქმეზე, „საქართველოს სახალხო დამცველი და საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II- 33-36; საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 2 ივლისის №1/2/384 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქეები – დავით ჯიმშელიშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალაღიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-26; Pentikäinen v. Finland [ECtHR], App. no. 11882/10, 20 October 2015, par. 84-85.

⁴⁶ „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-6 მუხლი.

⁴⁷ გეგენავა, 2022, 145.

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულება არ უნდა გავრცელდეს სასამართლოებზე, რამდენადაც სასამართლოს ფუნქცია კანონის შეფარდებაა, გადაწყვეტილება კი მიღებული უნდა იყოს ობიექტურად, მენარმეობის ხელშეწყობის იდეით ხელმძღვანელობა კი მიკერძოების რისკს აჩენს. შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, სასამართლო ამ პრინციპის მოხმობით რეალურად დაარღვევს თუ არა მხარეთა უფლებებს, მისი გამოყენება მაინც არარელევანტურია გადაწყვეტილებებში და არ ეხმიანება დასაბუთების სტანდარტს.

2. სასამართლო პრაქტიკაში მენარმეობის თავისუფლების გამოყენების მართებულობა რეორგანიზაციის საფუძვლით დასაქმებულის გათავისუფლებისას

თბილისის სააპელაციო სასამართლო გადაწყვეტილებებში შაბლონურად განმარტავს, რომ სასამართლოს შეფასების საგანი არ არის დამსაქმებელს რომელი სტრუქტურული ერთეული ან თანამდებობა ესაჭიროება, რამდენადაც ეს ექცევა მენარმეობის თავისუფლებით დაცულ სფეროში.⁴⁸ თუმცა საინტერესოა, თუ რატომ დასჭირდა სასამართლოს ამ მსჯელობის განვითარება კონკრეტულ საქმეებში. განხილული არცერთი გადაწყვეტილებიდან არ იკვეთება, რომ მოსარჩელეს სტრუქტურული ერთეულის/პოზიციის გაუქმების მიზანშეწონილობა, მენარმის გადაწყვეტილების მენეჯერულად მართებულობა დაეყენებინოს ეჭვქვეშ, რასაც ლოგიკურად შესაძლოა მოჰყოლოდა სასამართლოს მხრიდან პასუხი, რომ ის

⁴⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 ივნისის განჩინება №ას-1298-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 მარტის განჩინება №ას-1255-2021.

ვერ შეაფასებს სამენარმეო გადაწყვეტილების გონივრულობას. მეტიც, ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში სასამართლო პირდაპირ მიუთითებს, რომ დავის საგანი არ იყო, არსებობდა თუ არა დამსაქმებელი კომპანიის მიერ ორგანიზაციული ცვლილებების განხორციელების აუცილებლობა.⁴⁹ შესაბამისად, თუკი დამტკიცებული ფაქტია, რომ ორგანიზაციული ცვლილებები აუცილებლობით იყო განპირობებული,⁵⁰ სრულიად ზედმეტი და არაფრის მომცემია სასამართლოს მსჯელობა მენარმეობის თავისუფლებასთან დაკავშირებით – ორგანიზაციული მონეობის თვალსაზრისით თავისუფლად მიიღოს გადაწყვეტილება. პირიქით, არასაჭირო ინფორმაციის მიწოდება, ერთი მხრივ, ამცირებს გადაწყვეტილების აღქმადობასა და საზოგადოების მხრიდან მის მიმღებლობას,⁵¹ შესაძლოა დააბნიოს ადრესატი, რამდენადაც ტექსტის გაცნობისას მკითხველი ინფორმაციის ერთმანეთთან დაკავშირების გარდა, ცდილობს განსაზღვროს, რა პოზიციის განსამტკიცებლად დასჭირდა სასამართლოს აღნიშნული მსჯელობა, მეორე მხრივ კი, უმიზნო მსჯელობა ავრცობს ტექსტს და არ პასუხობს ეკონომიურობის პრინციპს, რომელიც ასე მნიშვნელოვანია 21-ე საუკუნეში, დაჩქარებული დროისა და უამრავი ინფორმაციის პირობებში.

ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში სააპელაციო სასამართლო განიხილავდა კონკრეტული პირის სხვათაგან გამორჩევისა და გათავისუფლების საფუძველი ჰქონდა თუ არა დამსაქმებელს რეორგანიზაციისას, რასაც სრულიად უკონტექსტოდ მოსდევს სასამართლოს სტანდარტული განმარტება მენარმეობის თავისუფლებაში ჩარევასთან დაკავშირებით.⁵² ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ გა-

⁴⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 5.17.

⁵⁰ იქვე, 5.18.

⁵¹ გეგენავა, 2022, 154.

⁵² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 მარტის განჩინება № ას-1255-2021, 12.3, 12.4.

გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილის დანიშნულებაა გასაგები გახადოს გადაწყვეტილების მოტივები და არა ზოგადი ცოდნა გადასცეს ამ საკითხებზე მკითხველს, რაც იმას გულისხმობს, რომ, თუკი ერთი მხრივ, მასში ყველა არსებით საკითხს უნდა გაეცეს პასუხი,⁵³ მეორე მხრივ, სრულიად უნდა იყოს დაცლილი ზედმეტი ინფორმაციისაგან. სამწუხაროდ, ერთი უკიდურესობიდან მეორე უკიდურესობისკენ მიიწევს სასამართლო გადაწყვეტილებების დასაბუთების ტენდენცია, რაც ძალიან მცირე გადაწყვეტილებებიდან ძალიან მოცულობით გადაწყვეტილებებამდე გადასვლას გულისხმობს.⁵⁴ ვრცელი გადაწყვეტილება სულაც არ ნიშნავს, რომ ის საკმარისად და კარგადაა დასაბუთებული. განსახილველ შემთხვევებში, სასამართლო გადაწყვეტილებათა ტექსტის დიდი ნაწილი ეთმობა ვრცელ მსჯელობას, რომელიც სუმბსუმფციის გარეშე გადმოტანილი ერთი გადაწყვეტილებიდან მეორეში, ეს მაშინ, როცა სამართალშეფარდების იდეა სამართლის ნორმის განსახილველ საქმესთან მიმართებით დაკონკრეტება და დავინროებაა.⁵⁵ მეტიც, ხშირად

⁵³ ფეიქრიშვილი, 2023, 334; ჰაგენლოხი და სხვ., 2020, 112; ლილუაშვილი, ბრუსტალი, ძლიერიშვილი, 2014, 304; Ruiz Torija v. Spain [ECtHR], App. no. 18390/91, 09 December 1994, par. 29.

⁵⁴ გეგენავა, 2022, 145-146; იხ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 28 მაისის განჩინება №ას-157-2024; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 29 მარტის გადაწყვეტილება №ას-1544-2023; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 26 იანვრის განჩინება №ას-1599-2023; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 29 დეკემბრის განჩინება №ას-720-685-2015; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 29 დეკემბრის განჩინება №ას-720-685-2015; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2000 წლის 22 დეკემბრის განჩინება N3კ/927; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2000 წლის 20 დეკემბრის განჩინება N3კ-872-2000; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2000 წლის 13 დეკემბრის განჩინება N3კ-579-2000.

⁵⁵ ციპელიუხი, 2009, 125.

სუბსუმციას საერთოდაც არ მოითხოვს აღნიშნული ინფორმაცია, რადგან საქმესთან პირდაპირ არცაა კავშირში და არაფერს სძენს გადანყვეტილებას.

არსებული პრაქტიკის კვლევის შედეგად, შეიძლება ითქვას, რომ მენარმეობის თავისუფლების კონსტიტუციურ პრინციპს სასამართლო ხშირად უმიზნოდ მოიხმობს. განსახილველ შემთხვევებში, ორგანიზაციული მონაცემების თვალსაზრისით მენარმის თავისუფლებაზე მსჯელობა სამართალშემფარდებელს არ სჭირდება გადანყვეტილების დასაბუთებისას, პოზიციის გამყარებისათვის, რამდენადაც სადავოდ არაა გამხდარი სტრუქტურული ერთეულის/პოზიციის გაუქმების მართებულობა და დამსაქმებლის უფლებამოსილება. კონკრეტულად განსაზღვრული მიზნის გარეშე სამოტივაციო ნაწილში ინფორმაციის ასახვა კი ამკვიდრებს დასაბუთების არაჯეროვან სტანდარტს. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, მენარმეობის თავისუფლების პრინციპის გამოყენება განსახილველ დავებში არამართებულია.

IV. სასამართლოს გადაწყვეტილების დასაბუთების შესაბამისობა მენარმეობის თავისუფლებასთან

1. სამსახურიდან გათავისუფლების კანონიერების შემოწმება
პოზიციის/შტატის გაუქმებისას

1.1. პოზიციაზე/შტატში დასაქმებული პირების გათავისუფლების კანონიერება

როგორც აღინიშნა, განსახილველ დავებში მენარმეობის თავისუფლების მოხმობა არ არის საჭირო, თუმცა ცალკე კვლევის საგანია თუ რამდენად შესაბამისობაშია სასამართლოს განმარტებებთან (მენარმეობის თავისუფლების კონტექსტში) თავად სასამართლოს გადაწყვეტილებები და შეფასებები. სასამართლო პრაქტი-

კაში არსებობს საქმეები, სადაც რეორგანიზაცია რეალურად იქნა მიჩნეული,⁵⁶ თუმცა სასამართლომ ეჭვქვეშ დააყენა კონკრეტულად მოსარჩელის გათავისუფლების კანონიერება.⁵⁷ მართალია, კანონმდებლობის მიხედვით,⁵⁸ მხოლოდ რეორგანიზაციის ფაქტის ნამდვილობის დადასტურება არ არის დასაქმებულთან შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის თვითკმარი საფუძველი,⁵⁹ არამედ მოწმდება აღნიშნულმა რეალურად გამოიწვია თუ არა სამუშაო ძალის შემცირება,⁶⁰ თუმცა კონკრეტულ პირთან მიმართებით მიღებული გადაწყვეტილების შემოწმების უფლებამოსილება აქვს თუ არა სასამართლოს, განსახილველი ნორმიდან ცალსახად არ დგინდება.⁶¹ დამკვიდრებული შეხედულების თანახმად, დამსაქმებელმა უნდა

⁵⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 5.18.

⁵⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 5.22; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021, 1.10.

⁵⁸ რეორგანიზაცია შეიძლება გამოიხატოს გარდაქმნაში და არ მოჰყვეს სამუშაო ძალის შემცირება, რის გამოც საკითხი კანონმდებლობაშიც გამიჯვნას საჭიროებს; წიგნიდან: სტურუა, 2015, 230.

⁵⁹ საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი; შველიძე, 2014, 4; საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 227; შენგელია, 2021, 13; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 28 ოქტომბრის განჩინება №ას-1325-1263-2014; Council Directive 2001/23/EC of 12 March 2001 on the approximation of the laws of the Member States relating to the safeguarding of employees' rights in the event of transfers of undertakings, businesses or parts of undertakings or businesses, 4(1); შეად., საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, 2016, 345; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 26 ნოემბრის განჩინება №ას-192-181-2017.

⁶⁰ ტაკაშვილი, ხვედელიძე, შენგელია, 2021, 75; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 29 ივნისის განჩინება №ას-414-391-2014; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2029 წლის 31 მაისის განჩინება №ას-1513-2019.

⁶¹ საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.

დაასაბუთოს ისიც, თუ რა კრიტერიუმით განისაზღვრა თუ რომელი დასაქმებულები უნდა გათავისუფლებულიყვნენ სამსახურიდან, რადგან რეორგანიზაცია არ გახდეს არასასურველი თანამშრომლის უსაფუძვლოდ „მოშორების“ ან დისკრიმინაციის შენიღბვის საშუალება.⁶² შესაბამისად, რეორგანიზაციის ნამდვილად მიჩნევისას, კონკრეტული დასაქმებულის სამსახურიდან გათავისუფლების კანონიერება შეიძლება შემომწმდეს ორ შემთხვევაში, თუკი არსებობს შესაძარებელ პირთა წრე⁶³ (მაგალითად: იმავე პოზიციაზე დასაქმებული სხვა პირები. ასეთ შემთხვევაში დაკავებული პოზიციიდან პირის გათავისუფლება ვერ მოექცევა მენარმის თავისუფალი განსჯის სფეროში, არამედ დამსაქმებელმა წინასწარ განსაზღვრული კრიტერიუმების მიხედვით უნდა გადაწყვიტოს თუ რომელ თანამშრომელთან შეწყვიტოს ხელშეკრულება, რათა გამოირიცხოს დისკრიმინაცია.⁶⁴), ან იმ შემთხვევაში, თუკი გაუქმებული პოზიციის ნაცვლად იქმნება ახალი თანამდებობა – რადგან ეს შეიძლება იყოს მოჩვენებითი (არა მთლიანი რეორგანიზაცია, არამედ მისი ნაწილი) და არა რეალური საჭიროებით გამოწვეული, ანუ პოზიცია ფორმალურად სხვა, თუმცა შინაარსობრივად, ფუნქციურად იგივე იყოს.⁶⁵ განსახილველ შემთხვევებში გაუქმდა პოზიცია, რომელიც მხოლოდ

⁶² ტაკაშვილი, ხვედელიძე, შენგელია, 2021, 75; საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 135, 228; შველიძე, 2014, 5; თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2013 წლის 3 დეკემბრის გადაწყვეტილება №2ბ/4238-13; Gachechiladze, 2019, 231; Bronstein, 2009, 83; Blumberg, 1997-1998, 290-291.

⁶³ ერემაძე, 2020, 20-37; საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, 2013, 27; საქართველოში დისკრიმინაციის საქმეებზე შიდასახელმწიფოებრივი სამართლებრივი დაცვის საშუალებების გამოყენების გზამკვლევი, 2015, 5; Deakin, Morris, 2012, 618; Collins, Ewing, Colgan, 2012, 358; Kenner, 2003, 406-407.

⁶⁴ ტაკაშვილი, ხვედელიძე, შენგელია, 2021, 76; შველიძე, 2014, 10.

⁶⁵ საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 228; Kirchner, Kremp, Magotsch (eds.), 2018, 186; McGregor et al., 2014, 153.

დასაქმებულს ეკავა, შესაბამისად, არ არსებობდა შესაძარებელ პირთა წრე.⁶⁶ ამდენად, ლოგიკურია, რომ დასაქმებული გათავისუფლდებოდა სამსახურიდან, ანუ რეორგანიზაციას ლოგიკურად მოჰყვებოდა სამუშაო ძალის შემცირება და სწორედ კონკრეტული პირის გათავისუფლება დაკავებული პოზიციიდან. ამდენად, სასამართლოს მითითება, რომ მოპასუხემ ვერ დაასაბუთა თუ რატომ გათავისუფლდა სამსახურიდან კონკრეტულად მოსარჩელე და არა სხვა პირი, განსახილველ შემთხვევაში არარელევანტურია.⁶⁷ საშტატო ერთეულის/პოზიციის გაუქმება უპირობოდ და ავტომატურად იწვევს ამ თანამდებობაზე დასაქმებულ პირთა სამსახურიდან გათავისუფლებას და აღნიშნული გარემოება გავლენას ვერ იქონიებს სხვა პოზიციებზე დასაქმებულ თანამშრომელთა შრომით უფლებებზე.⁶⁸ ცხადია, არ იქნებოდა მართებული, თუკი აღნიშნული თანამშრომელი დარჩებოდა თანამდებობაზე და გათავისუფლებული იქნებოდა სხვა პირი, რომლის პოზიციაც არ გაუქმებულა. ერთი მხრივ იმიტომ, რომ გათავისუფლების საფუძველია რეორგანიზაცია⁶⁹ და რეორგანიზაცია არ შეხება მათ სტრუქტურებს.⁷⁰

⁶⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 6.8; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022.

⁶⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 5.22.

⁶⁸ ქარდავა, გასიტაშვილი, ომსარაშვილი, 2022, 25; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2020 წლის 13 თებერვლის გადაწყვეტილება №ბს-179(2კ-19); საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2009 წლის 30 ივლისის გადაწყვეტილება №ბს-166-160(კ-09).

⁶⁹ და არა პროფესიული უნარ-ჩვევების მის მიერ შესასრულებელ სამუშაოსთან შეუსაბამობა (ან სხვა გარემოება), რის გამოც გადაწყვეტილების მიღების საფუძველი სხვაა; იხ., Gachechiladze, 2019, 231-232; Collins, Ewing, Colgan, 2012, 875.

⁷⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2020 წლის 13 თებერვლის გადაწყვეტილება №ბს-179(2კ-19).

მეორე მხრივ კი იმიტომ, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში რეორგანიზაციის საფუძვლით შესაძლებელია გამართლდეს დამსაქმებლის ნებისმიერი ქმედება, რაც საფუძვლად რეორგანიზაციის განსაზღვრას, ფაქტობრივად, აზრს უკარგავს.⁷¹ ერთ-ერთ საქმეში ასევე სრულად გაუქმდა არათუ მოსარჩელის მიერ დაკავებული პოზიცია, არამედ შტატი, თუმცა სასამართლომ გათავისუფლების შესახებ ბრძანება მაინც ბათილად ჩათვალა, რადგან ერთ-ერთ სხვა რეორგანიზებულ შტატში უფროსის პოზიციაზე წინასწარი შერჩევის გარეშე დაინიშნა სხვა პირი (რომელიც რეორგანიზაციამდეც ამ შტატში მუშაობდა) და არა მოსარჩელე.⁷² ამ შემთხვევაშიც, თუკი არ დგინდება მოსარჩელის ხელოვნურად გათავისუფლება, რეორგანიზაციის ფორმალურობა უშუალოდ მოსარჩელესთან მიმართებით მაინც, სასამართლოს არ აქვს კომპეტენცია და უფლებამოსილება ჩაერიოს მენარმის სამენარმეო განსჯაში და გადაწყვიტოს განსხვავებულ პოზიციასა და თანამდებობაზე რომელი პირი უნდა გადაეყვანა დამსაქმებელს.⁷³ როგორც აღინიშნა, პოზიციის გაუქმებას ბუნებრივად მოჰყვება დასაქმებულის გათავისუფლება შედეგად, ხოლო დარჩენილ თანამშრომლებთან მიმართებით რა გადანწყვითლებას მიიღებს დამსაქმებელი, ეს სრულიად მისი კომპეტენციაა. ამ კონტექსტში საინტერესოა, რომ სასამართლო გათავისუფლების კანონიერების შემოწმებისას ყურადღებას აქცევს იმასაც, შესთავაზა თუ არა დამსაქმებელმა დასაქმებულს ტოლფასი ან სხვა პოზიცია.⁷⁴

⁷¹ Restructuring Can Be An Excuse to Retaliate or Discriminate, <<https://burgislaw.com/restructuring-can-be-an-excuse-to-retaliate-or-discriminate/>> [26.04.2025].

⁷² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 ივნისის განჩინება №ას-1298-2021, 6.1.8, 6.1.9, 7.3.

⁷³ ლორია, 2021, 20; McGregor et al., 2014, 153.

⁷⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 5.19; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 ივნისის

თუმცა საქართველოს კანონმდებლობა მსგავს ვალდებულებას არ ითვალისწინებს.⁷⁵ ამდენად, სასამართლო დამსაქმებლისთვის კანონმდებლობით გათვალისწინებული ვალდებულებებისგან განსხვავებული ვალდებულების (თანაც ყოველგვარი არგუმენტაციისა და დასაბუთების გარეშე) დაკისრებით, ერთი მხრივ, ერევა საკანონმდებლო ორგანოს კომპეტენციაში, ამასთან, აღნიშნული ქმედება არ მოდის თანხვედრაში არც მხარის საპროცესო უფლებებთან და არც მენარმეობის თავისუფლებასთან.

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ რეორგანიზაციის ნამდვილად მიჩნევისას, კონკრეტული დასაქმებულის სამსახურიდან გათავისუფლების კანონიერება შეიძლება შემონმდეს ორ შემთხვევაში, თუკი არსებობს შესაძარებელ პირთა წრე ან თუკი გაუქმებული პოზიციის ნაცვლად იქმნება ახალი თანამდებობა. სხვა შემთხვევაში, თუკი პოზიცია/შტატი უქმდება რეალურად და არა მოჩვენებითად, ბუნებრივია, რომ ხელშეკრულება შეწყდება სწორედ ამ პოზიციაზე დასაქმებულ პირებთან. ამასთან, სასამართლო არ არის უფლებამოსილი დამსაქმებელს მოსთხოვოს დასაქმებულისათვის ტოლფასი/მიმსგავსებული პოზიციის შეთავაზება, რადგან მსგავს ვალდებულებას კანონი არ ითვალისწინებს. აღნიშნულ მსჯელობათაგან განსხვავებული მიდგომა ჩარევაა მენარმეობის თავისუფლებაში და არღვევს მხარეთა საპროცესო უფლებებსაც.

განჩინება №ას-1298-2021, 6.1.8; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021, 1.9, 1.10.

⁷⁵ შველიძე, 2014, 17, 24. ტოლფას თანამდებობაზე გადაყვანის ვალდებულება გათვალისწინებულია არა შრომის კოდექსით, არამედ მხოლოდ „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონის 52-ე მუხლის პირველი პუნქტით.

1.2. გაუქმებული პოზიციის კვალდაკვალ ახალი პოზიციის შექმნა

ზემოთ განხილულ საქმეებში მოსარჩელეთა მიერ დაკავებული პოზიციის გაუქმების კვალდაკვალ შეიქმნა ახალი პოზიციები, ერთ შემთხვევაში კონსულტანტის პოზიცია, რომელიც შესთავაზეს მოსარჩელეს და ითვალისწინებდა დასაქმებულის უნინდელ ანაზღაურებაზე უფრო ნაკლებ ანაზღაურებას,⁷⁶ ხოლო მეორე შემთხვევაში შეიქმნა გაუქმებული პოზიციის მსგავსი პოზიციები, რომლებზეც დასაქმდნენ გარეშე პირები.⁷⁷ პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როდესაც დასაქმებული გააუქმებს შტატს, პოზიციას და შექმნის ფუნქციურად იდენტურს, რისი მიზანიცაა კონკრეტული დასაქმებულების გათავისუფლება/პირობების გაუარესება და არა რეორგანიზაცია.⁷⁸ ამ შემთხვევებში, სასამართლოს შეიძლება გამოერკვია პოზიციები გაუქმდა რეალურად, თუ ატარებდა მოჩვენებით ხასიათს, ანუ ხომ არ შეიქმნა განსხვავებული სახელწოდებისა და იგივე შინაარსის სტრუქტურული ერთეული.⁷⁹ მართალია, როგორც აღინიშნა, განსახილველ საქმეებში რეორგანიზაცია რეალურად იქნა მიჩნეული, თუმცა ეს არ გამორიცხავს კონკრეტული ქმედების უკანონობას. ახალი პოზიციის შემოღების მოსარჩელის მიერ დაკა-

⁷⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 5.21.

⁷⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021, 1.10.

⁷⁸ ტყემალაძე, ჩაჩავა, 2018, 21, 22; Kirchner, Kremp, Magotsch (eds.), 2018, 186; McGregor et al., 2014, 153; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2018 წლის 11 ივლისის განჩინება №ბს-162-162 (კ-18); საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2015 წლის 8 დეკემბრის განჩინება №ბს-449-442 (კ-15); თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2013 წლის 3 დეკემბრის გადაწყვეტილება №2ბ/4238-13.

⁷⁹ ლორია, 2021, 19, 23; საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 228.

ვებული პოზიციის გაუქმებასთან დროში კვეთა და შეთავაზებული დაბალი ანაზღაურება ქმნის ვარაუდის საფუძველს, რომ პოზიციის გაუქმება მართლაც მოჩვენებითი იყო, მეორე შემთხვევაში კი ეჭვს პოზიციათა მსგავსება ბადებს. თუმცა აღნიშნული ავტომატურად არ გულისხმობს, რომ გათავისუფლება იყო ზემოაღნიშნული მიზეზებით განპირობებული და უკანონო.⁸⁰

ერთ საქმეში პრობლემური მტკიცებულებათა შეფასების საკითხი იყო, მეორე შემთხვევაში კი პოზიციის გაუქმების მოჩვენებითობის საკითხი საერთოდ არ შეფასებულა. პირველ საქმეში მოსარჩელე უთითებდა, რომ მისთვის არ იყო ცნობილი რეალურად ახალ ფუნქციებს ითვალისწინებდა თუ არა კონსულტანტის პოზიცია.⁸¹ სასამართლოს განმარტებით, დეპარტამენტის კონსულტანტისა და იურიდიული სამსახურის უფროსის ფუნქციები არ ყოფილა დებულებით ან სხვა აქტით დარეგულირებული.⁸² აღსანიშნავია, რომ ორგანიზაცია არ არის ვალდებული ფუნქციები აქტით დაარეგულიროს, ამდენად, დაუშვებელია მას აქტის წარდგენა მოეთხოვოს ერთადერთ მტკიცებულებად. მით უმეტეს, ობიექტურად შეიძლება ამგვარი სადავო გარემოებების სხვაგვარად დამტკიცებაც, მაგალითად, ხელშეკრულებით, შეთავაზების წერილით.⁸³ მოპასუხის

⁸⁰ Collins, Ewing, Colgan, Labour Law, 2012, 876.

⁸¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 5.21.

⁸² იქვე, 5.21, 16.

⁸³ საქართველოს სახალხო დამცველის 2020 წლის 24 აპრილის რეკომენდაცია „შორენა ღლონტის, მაია მერკვილაძისა და თეონა ბაკურიძის შრომითი უფლებების აღდგენის თაობაზე“, N04-2/4408 24/04/2020, 4; შეად., თბილისის სააპელაციო სასამართლო სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 12 ოქტომბრის გადაწყვეტილება №2ბ/3808-17. სასამართლო (პირველი ინსტანციის) აღნიშნავს, რომ დასაქმებულთა ფუნქციების არაიდენტიფიკაცია შეიძლება დამტკიცდეს დებულებით ან სხვა მსგავსი აქტით და ამასთან მიმართებით განმარტავს, რომ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 102-ე მუხლის დეფინიციასთან, რომლის თანახმადაც, გარემოებანი, რომლებიც უნდა დადასტურდეს გარკვეული სახის მტკიცებულებებით, არ

მტკიცებით, მან მოსარჩელეს პოზიციის შეთავაზებისას მეილის მეშვეობით განუმარტა ფუნქცია-მოვალეობები,⁸⁴ რაც ოფიციალური კომუნიკაციის ფორმაა და სამართალწარმოებაში დაშვებული მტკიცებულებაა.⁸⁵ ასე რომ, თუკი სასამართლო რაიმე მიზეზის გამო დაუშვებლად მიიჩნევდა მტკიცებულებას, ეს დასაბუთებაში უნდა ასახულიყო, ავტომატურად ამგვარი მტკიცებულების დაუშვებლად მიჩნევა კი არღვევს როგორც მხარის საპროცესო უფლებებს, ასევე ეწინააღმდეგება მეწარმეობის თავისუფლების იდეასაც, რამდენადაც მეწარმე სუბიექტის მიხედულების ფარგლებში სასამართლო უკანონოდ ერევა და **post-factum** ავალდებულებს დებულებით ან სხვა აქტით სამუშაო აღწერების გათვალისწინებას, რაც არ გამომდინარეობს კანონმდებლობიდან.

შეჯამების სახით, უნდა აღინიშნოს, რომ პრაქტიკაში ზოგჯერ დასაქმებულები აუქმებენ საშტატო ერთეულს მოჩვენებითად და ქმნიან შინაარსობრივად იდენტურ პოზიციებს იმიტომ, რომ დაფარონ დისკრიმინაციული მიდგომა ან თანამშრომლის პირობების გაუარესების ხარჯზე გაიუმჯობესონ საკუთარი მდგომარეობა. თუმცა, პოზიციის გაუქმების კვალდაკვალ ახლის შექმნა აპრიორულად მის მოჩვენებითობას არ მოიაზრებს. ასეთ შემთხვევაში, მტკიცებულებათა გამოკვლევის შედეგად უნდა დადგინდეს გაუქმება რეალური იყო თუ მოჩვენებითი. ამ პროცესში კი მტკიცებულების სახით მეწარმისთვის ისეთი დოკუმენტის მოთხოვნა, რომლის შექმნის ვალდებულებაც მას არ ჰქონია და სხვა მტკიცებულების დაუსაბუთებლად გაუზიარებლობა, არ მოდის თანხვედრაში მეწარმეობის თავისუფლებასთან. სასამართლოს მხრიდან ამგვარი მსჯელობის

შეიძლება დადასტურდეს სხვა სახის მტკიცებულებებით. მსჯელობას ცალსახად არ ადასტურებს უზენაესი სასამართლო, თუმცა არც უარყოფს მას.

⁸⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 6.7.

⁸⁵ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 134-ე მუხლის პირველი ნაწილი; ფეიქრიშვილი, 2023, 328.

განვითარება პარადოქსულია, რამდენადაც სასამართლო გადაწყვეტილების დასაწყისში სწორედ მეწარმეობის თავისუფლებით იწყებს მსჯელობას.

2. რეორგანიზაციის კანონიერების შეფასება მიზანშეწონილობის ინდიკატორით

განსახილველ საქმეებში სასამართლომ მიზანშეწონილად ჩათვალა შემოწმებინა პოზიციის გაუქმების მართებულობა თავისთავად: ერთ შემთხვევაში შეაფასა თუ რამ გამოიწვია რეორგანიზაცია და უნდა გაუქმებულიყო თუ არა დასაქმებულის მიერ დაკავებული პოზიცია (უზენაესმა სასამართლომ გაიზიარა ქვედა ინსტანციის გადაწყვეტილება, თუმცა ამ არგუმენტაციაზე არ გაუმახვილებია ყურადღება.),⁸⁶ ხოლო მეორე შემთხვევაში დამსაქმებელს დააკისრა მტკიცების ტვირთი, დაედასტურებინა, რომ იურიდიული სამსახურის უფროსის პოზიცია (გაუქმებული პოზიცია) მართლა იყო დუბლირებული იურიდიული დეპარტამენტის უფროსის პოზიციასთან (რომელთან დუბლირების საფუძველზეც გაუქმდა მის დაქვემდებარებაში არსებული მოსარჩელის მიერ დაკავებული პოზიცია).⁸⁷ საინტერესოა, რომ სხვა გადაწყვეტილებებში სასამართლო აღნიშნავს, რომ როდესაც დამსაქმებელი რეორგანიზაციის გადაწყვეტილებას იღებს, უნდა დარწმუნდეს აღნიშნული ნაბიჯის ორგანიზაციის ინტერესებთან შესაბამისობაში;⁸⁸ გათავისუფლება უნდა

⁸⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021, 1.10.

⁸⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022, 16.

⁸⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021, 9; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 15 სექტემბრის გადაწყვეტილება №ას-682-636-2017; თბილისის სააპელაციო სასამა-

იყოს უკიდურესი ზომა, მიღებული მაშინ, როდესაც სხვა ყველა საშუალება დამსაქმებელმა ამოწურა⁸⁹ და ვერ შეძლო დასაქმებულის პოზიციის შენარჩუნება.⁹⁰ აღნიშნული მსჯელობა არ არის გასაზიარებელი: თუკი პოზიციის გაუქმება არ არის ფორმალური, გადაწყვეტილება სრულიად ექცევა მენარმის მიხედულების ფარგლებში, რასაც თავად სასამართლოც ადასტურებს, როდესაც არაერთ გადაწყვეტილებაში განმარტავს, რომ ცვლილებების საჭიროებას განსაზღვრავს თავად ორგანიზაცია,⁹¹ სასამართლო ორგანიზაციული მონაცემების განსაზღვრის მართებულობას ვერ შეაფასებს, რადგან აღნიშნული მენარმეობის თავისუფლებაში ჩარევა იქნება.⁹²

განსახილველ შემთხვევებში სასამართლო ერევა დაწესებულების მენარმეობის თავისუფლებაში, რამდენადაც ამონიშნავს არა (მხოლოდ) რეორგანიზაციის ნამდვილობას, არამედ მის საჭიროებასა და გარდაუვალობას. აღსანიშნავია, რომ რეორგანიზაციის საჭიროება, მიზანშეწონილობა ძალიან შეფასებითი და შიდაორგანიზაცი-

რთლოს სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 9 მარტის გადაწყვეტილება №28/4403-16.

⁸⁹ ჩაჩავა, 2014, 100-101. ამგვარი მიდგომა შეიძლება გავრცელდეს მხოლოდ საჯარო მოხელეებთან მიმართებით, რამდენადაც „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი ითვალისწინებს მობილობის წესს, რის გამოც, რეორგანიზაციისას გათავისუფლების კანდიდატი თანამშრომლების სხვა პოზიციაზე გადაყვანა განიხილება უწინარესად და მხოლოდ აღნიშნულის შეუძლებლობის შემთხვევაში უნდა გათავისუფლდეს პირი დაკავებული პოზიციიდან; იხ., ლორია, 2021, 24-25.

⁹⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021, 14.

⁹¹ იქვე, 1.9.

⁹² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება №ას-300-2022; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 ივნისის განჩინება №ას-1298-2021; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 მარტის განჩინება №ას-1255-2021.

ული საკითხია, რის გამოც სასამართლოს ვერ ექნება მისი შეფასების კომპეტენცია და უფლება. სასამართლოს ფუნქციაა შეამოწმოს ხომ არ დაირღვა მოსარჩელის უფლება, გათავისუფლება ხომ არ იყო უკანონო და არა სამენარმეო გადაწყვეტილებების მართებულობა, ეკონომიკური თუ მენეჯმენტური მიზანშეწონილობა.⁹³ სასამართლო არ არის უფლებამოსილი იკვლიოს სტრუქტურის შეცვლა (რეორგანიზაცია) იყო თუ არა აუცილებლობით განპირობებული.⁹⁴ გარდა ზემოთქმულისა, ამ კრიტერიუმის გათვალისწინება არათანაზომიერად ზღუდავს მენარმე სუბიექტს, თითქმის შეუძლებელს ხდის რეორგანიზაციის კანონიერების დასაბუთებას და აზროს უკარგავს სამენარმეო საქმიანობას, რამდენადაც ასეთ პირობებში მენარმე ვერ იქნება თავისუფალი თავის გადაწყვეტილებებში და მოუწევს ყოველთვის ამოვიდეს დასაქმებულის ვიწრო ინტერესიდან და არა სანარმოს ინტერესიდან. საპირისპირო მიდგომა ეწინააღმდეგება მენარმეობის თავისუფლების იდეას და მენარმეობის იდეას საერთოდ. სამენარმეო საზოგადოების იდეა და განმსაზღვრელი ნიშანი მოგებაზე ორიენტირებულობაა,⁹⁵ ამდენად, მენარმე სუბიექტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებებიც მოგების მიღებას უკავშირდება და არა დასაქმებულთა ინტერესების გატარებას (რაც სრულიად არ გულისხმობს იმას, რომ დასაქმებულის ინტერესები

⁹³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2022 წლის 16 მარტის განჩინება Nბს-706(2კ-19); საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2020 წლის 13 თებერვლის გადაწყვეტილება Nბს-179(2კ-19); საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2018 წლის 12 აპრილის განჩინება Nბს-1102-1096(კ-17).

⁹⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 5 ივლისის განჩინება Nბს-110-2019, 10.4; Collins, Ewing, Colgan, 2012, 876.

⁹⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 21 აპრილის N1/5/826 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქე ხათუნა ფხალაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-3.

არ არის დაცული). მენარმეებს უნდა ჰქონდეთ სამართლებრივი გარანტიები საქმიანობის ეფექტიანად განსახორციელებლად.⁹⁶ „ნებისმიერი ნორმატიული ჩარევა, რომელიც გაუცხოვდება და დაუპირისპირდება ბაზრის ბუნებრივ კანონებს, ხელოვნურად თავსმოხვეული და არაეფექტიანი იქნება.“ სტრუქტურის კონკრეტული ფორმით ჩამოყალიბება, უპირველეს ყოვლისა, დამსაქმებლის მთელ სამუშაო პროდუქტზე, შემდგომ კი შედეგებზე ახდენს გავლენას, ამის გამო, ერთი მხრივ, მის ინტერესში შედის თუ რა ფორმით განსაზღვრავს მას, მეორე მხრივ კი, სწორედ მისი რისკია არასწორად გადანაწილებული ფუნქციები და შერჩეული სტრუქტურული ერთეულები.⁹⁷ სწორედ ამიტომაც მენარმეობის თავისუფლებით დაცული სტრუქტურის ფორმირების ნაწილი მანამ, სანამ არ გამოიკვეთება დასაქმებულის უფლებების დარღვევის ნიშნები, ანუ არ გამოვლინდება უფლების ბოროტად გამოყენება,⁹⁸ დისკრიმინაციული მიდგომა ან საერთოდაც რეორგანიზაციის არარეალურობა.⁹⁹ აღნიშნულზე ცალსახად მეტყველებს თავად საკანონმდებლო ჩანაწერიც, რამდენადაც ნორმაში წერია, რომ გათავისუფლების საფუძველია ორგანიზაციული ცვლილებები, რომლების აუცილებელს ხდის სამუშაო ძალის შემცირებას.¹⁰⁰ ამდენად, სასამართლოს კვლევის სა-

⁹⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 19 დეკემბრის N1/2/411 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს „რუსენერგოსერვისი“, შპს „პატარა კახი“, სს „გორგოტა“, გივი აბალაკის ინდივიდუალური საწარმო „ფერმერი“ და შპს „ენერგია“ საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს ენერგეტიკის სამინისტროს წინააღმდეგ“, II-17.

⁹⁷ Sobel, Clark, Dwight, 2007, 222.

⁹⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 115-ე მუხლი.

⁹⁹ საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, 2017, 228; შველიძე, 2014, 5; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 27 სექტემბრის განჩინება №ას-466-2021, 10.

¹⁰⁰ საქართველოს შრომის კოდექსის 47-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.

განი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირია ორგანიზაციულ ცვლილებებსა და დასაქმებულის გათავისუფლებას შორის და არა რეორგანიზაციის მიზანშეწონილობა კომპანიის ინტერესებთან.¹⁰¹

საბოლოოდ, უნდა ითქვას, რომ დამსაქმებლის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების მიზანშეწონილობისა და რეორგანიზაციის საჭიროების კვლევა არ არის სასამართლოს კომპეტენციაში შემავალი საკითხი, შესაბამისად, მისი გათვალისწინება არღვევს კანონს როგორც პირდაპირი (შრომის კოდექსის დებულებები), ისე არაპირდაპირი (კონსტიტუციური დებულებები) გაგებით. ამდენად, როდესაც სასამართლო პოზიციის გაუქმების მართებულობას კანონის ქრილში აფასებს, თავადვე მოდის წინააღმდეგობაში მის მიერ განმარტებულ მენარმეობის თავისუფლების პრინციპთან.

V. დასკვნა

რეორგანიზაციისას დასაქმებულთან ხელშეკრულების ცალმხრივად შეწყვეტის მარეგულირებელი ნორმა ბლანკეტურია და ძალიან ფართო ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა. როგორც წესი, განმარტებისას კონსტიტუციური ნორმის გამოყენების საჭიროება არ დგას, თუმცა თუკი მხოლოდ შრომის კოდექსის საფუძველზე ვერ დგინდება საზღვარი დასაქმებულისა და მენარმის უფლებებს შორის, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში სასამართლოს დისკრეციული უფლებამოსილების საზღვრის დადგენისთვის ნორმის მენარმეობის თავისუფლების ქრილში განმარტება დასაშვებია.

მენარმეობის თავისუფლებით დაცულია მენარმის უფლება, მიიღოს არასწორი მენეჯერული/პოლიტიკური გადაწყვეტილებები. შესაბამისად, სასამართლოს დისკრეცია იქ სრულდება, სადაც მე-

¹⁰¹საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 5 ივლისის განჩინება №ას-110-2019, 23.

წარმე იღებს ბიზნესგადაწყვეტილებას. მეწარმე უფლებამოსილია თავისუფალი მიხედულების ფარგლებში განსაზღვროს საწარმოს ორგანიზაციული სტრუქტურა, რამდენადაც აღნიშნული პოლიტიკური გადაწყვეტილებაა, ინდივიდებს კი არა, არამედ საწარმოს მიემართება, რომლის მართვაც მეწარმეს კომპეტენციას მიეკუთვნება. შესაბამისად, სასამართლოს მითითება, რომ საწარმოს ორგანიზაციულ მოწყობასთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებები არ ექვემდებარება სასამართლოს შეფასებას, გასაზიარებელია.

არსებული პრაქტიკის კვლევის შედეგად, შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად თავად მეწარმეობის თავისუფლების სწორი განმარტებისა, სასამართლო მას უმიზნოდ მოიხმობს. განსახილველ შემთხვევებში, ორგანიზაციული მოწყობის თვალსაზრისით მეწარმის თავისუფლებაზე მსჯელობა არ იყო რელევანტური, რამდენადაც სადავო არ იყო სტრუქტურული ერთეულის/პოზიციის გაუქმების მართებულობა (და არა კანონიერება), შესაბამისად, შეფასებას არ მოითხოვდა ორგანიზაციული მოწყობის თვალსაზრისით მიღებული გადაწყვეტილება.

მიუხედავად სასამართლოს განმარტებისა, რომ იგი ვერ ჩაერევა ორგანიზაციული მოწყობის თვალსაზრისით მეწარმის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებაში, დასაბუთებისას სასამართლო ერევა მეწარმის მიხედულების ფარგლებში. აღსანიშნავია, რომ რეორგანიზაციის ნამდვილობისას კონკრეტული თანამშრომლის გათავისუფლების კანონიერების შემოწმების უფლება სასამართლოს ორ შემთხვევაში აქვს: თუკი არსებობს შესაძარებელ პირთა წრე (ანუ არსებობს თანამშრომლის დისკრიმინაციული მოტივით გათავისუფლების ალბათობა) ან თუკი გაუქმებული პოზიციის ნაცვლად იქმნება ახალი თანამდებობა (არსებობს პოზიციის გაუქმების მოჩვენებითობის ალბათობა). სასამართლო პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როდესაც გაუქმდა პოზიცია, რომელიც მხოლოდ

დასაქმებულს ეკავა, შესაბამისად, არ არსებობდა შესაძარებელ პირთა წრე, ამდენად ლოგიკურად გათავისუფლდებოდა ამ პოზიციაზე დასაქმებული თანამშრომელი. შესაბამისად, მსგავს დავებში დამსაქმებლის დავალდებულება – დაადასტუროს კონკრეტულად ამ დასაქმებულის გათავისუფლების მართებულობა, არღვევს დამსაქმებლის უფლებებს. სხვა ვითარებაა, თუკი დგინდება, რომ პოზიციის გაუქმება იყო მოჩვენებითი და რეალურად იგივე პოზიცია შეიქმნა სხვა სახელწოდებით.

სასამართლო პრაქტიკაში ასევე არის შემთხვევები, როდესაც სასამართლო მართებულად მიიჩნევს რეორგანიზაციას, თუმცა გათავისუფლების ბრძანებას ცნობს ბათილად იმ მოტივით, რომ სხვა აქტიურ ვაკანსიაზე დამსაქმებელმა არ განიხილა დასაქმებულის პოზიცია. როგორც აღინიშნა, პოზიციის გაუქმებას ბუნებრივად მოჰყვება დასაქმებულის გათავისუფლება შედეგად, ხოლო დარჩენილ თანამშრომლებთან მიმართებით რა გადანაცვეტილებას მიიღებს დამსაქმებელი, ეს სრულიად მისი კომპეტენციაა, რადგან შრომის კანონმდებლობა გათავისუფლებული პირისთვის ტოლფასი (მით უმეტეს, არატოლფასი) სამუშაო ადგილის შეთავაზების ვალდებულებას არ ითვალისწინებს. სასამართლოს კვლევის საგანი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირია ორგანიზაციულ ცვლილებებსა და დასაქმებულის გათავისუფლებას შორის და არა რეორგანიზაციის საჭიროება და მიზანშეწონილობა კომპანიის ინტერესებთან. შესაბამისად, გადანაცვეტილების მიღებისას სასამართლომ უნდა შეამოწმოს ორგანიზაციული ცვლილებები ხომ არ იყო მოჩვენებითი და აღნიშნული ინვევდა თუ არა სამუშაო ძალის შემცირებას. ხოლო თუკი უქმდება კონკრეტული პოზიცია, ბუნებრივია, რომ ამ პოზიციაზე დასაქმებული პირი ავტომატურად გათავისუფლდება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სასამართლო ჩაერევა მენარმის კომპეტენციაში და შესაძლოა შელახოს მენარმეობის თავისუფლებაც კი.

მენარმეობის თავისუფლების გარდა კონსტიტუცია მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულებასაც ითვალისწინებს, რომელსაც სასამართლოები იყენებენ გადანყვეტილების დასაბუთებისას, რაც არ არის მართებული, რამდენადაც სასამართლოს ფუნქცია კანონის შეფარდებაა, გადანყვეტილება კი მიღებული უნდა იყოს ობიექტურად, მენარმეობის ხელშეწყობის იდეით ხელმძღვანელობა კი მიკერძოების, არაგანჭვრეტადი გადანყვეტილების მიღების რისკს აჩენს. შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, სასამართლო ამ პრინციპის მოხმობით რეალურად დაარღვევს თუ არა მხარეთა უფლებებს, მისი გამოყენება მაინც არარელევანტურია დასაბუთებისას.

შეჯამების სახით, შეიძლება ითქვას, რომ სასამართლოს მსჯელობა მენარმეობის თავისუფლების რეორგანიზაციის საფუძვლით დასაქმებულის სამსახურიდან გათავისუფლების შესახებ შრომის კოდექსის ნორმასთან მიმართებით, მართებულია, თუმცა არ იკვეთება ბმა ამ განმარტებებსა და ფაქტობრივ გარემოებებს შორის. მეტიც, ზოგჯერ სასამართლო თავისი გადანყვეტილებით ეწინააღმდეგება კიდეც მის მიერ განმარტებულ პრინციპებს. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ მენარმეობის ხელშეწყობის ვალდებულება არ ვრცელდება სასამართლოებზე, შესაბამისად, მისი მოხმობა მენარმის უფლებების განმარტებისას სასამართლოს ვალდებულების კონტექსტში არარელევანტურია.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- აფონასინი ე., დიდიკი ა., სამართლის ფილოსოფია, ს. სეხნიაშვილის, თ. ზარქუას, თ. მამულაშვილის, ლ. გიორგაძისა და ლ. გიორგაძის თარგმანი, დ. გეგენავას რედაქტორობით, თბილისი, 2017
- ბარაქი ა., ჰერმენევტიკა და კონსტიტუციის ინტერპრეტაცია, პ. ჯავახიშვილის თარგმანი, ჟურნ. „სამართლის მეთოდები“, N1, 2017
- გეგენავა დ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადანყვეტილების დასაბუთების ზოგიერთი საკითხი, წიგნში: გიორგი კვერენჩილაძე 50, დ. გეგენავას რედაქტორობით, თბილისი, 2022

- გოგიაშვილი გ., კონსტიტუცია და სამოქალაქო სამართალი: რამდენად ექვემდებარება კერძო სამართალი საკონსტიტუციო კონტროლს?, ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“, №2(62), 2019
- ერემაძე ქ., ძირითადი უფლებები თავისუფლებისთვის, თბილისი, 2020
- ლილუაშვილი გ., ხრუსტალი ვ., ძლიერიშვილი ზ., სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, ნაწ. I, თბილისი, 2014
- ლორია ხ., მოხელის სამსახურიდან გათავისუფლება საჯარო დაწესებულების რეორგანიზაციის გამო შტატების შემცირებასთან დაკავშირებით, „სამართლის ჟურნალი“, N1, 2021
- მესხიშვილი ქ., კერძო სამართლის აქტუალური საკითხები, თეორია და სასამართლო პრაქტიკა, ტომი I, თბილისი, 2020
- მ. თოდუა, ზ. ძლიერიშვილი, დ. ბერეკაშვილი, თამარ ხაჭომია, მ. ბაქრაძე, თ. თოდრია, ს. ჩხაიძე, ნ. კვანტალიანი, სასამართლო გადაწყვეტილების სტრუქტურა პირველ და მეორე ინსტანციებში, პრაქტიკული სახელმძღვანელო სამოქალაქო სამართლის საქმეების განმხილველი მოსამართლეებისთვის, თბილისი, 2020
- საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013
- საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, ა. ბორონის რედაქტორობით, თბილისი, 2016
- საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, ნ. ბაქაქურის, თ. თოდრიასა და ზ. შველიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2017
- საქართველოში დისკრიმინაციის საქმეებზე შიდასახელმწიფოებრივი სამართლებრივი დაცვის საშუალებების გამოყენების გზამკვლევი, თბილისი, 2015
- სტურუა ნ., შრომითი ხელშეკრულების მოშლა, სამართლის ჟურნალი, N1, თბილისი, 2015
- ტაკაშვილი ს., ხვედელიძე მ., შენგელია ე., შრომის სამართლის პრაქტიკული სახელმძღვანელო, თბილისი, 2021
- ტრექსელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, ვ. გოგელიას, ე. ლომთათიძის, ე. ქარცივაძის, თ. ივანიშვილისა და მ. ნარინდოშვილის თარგმანი, კ. ვარძელაშვილის, ლ. ფაფიაშვილის, მ. ნარინდოშვილის, ნ. მჭედლიძისა და გ. მელაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2010
- ტყემალაძე ს., ჩაჩავა ს., საჯარო სამსახურში სამსახურებრივი/შრომითი დავების მართვა და ეფექტიანი გადაწყვეტა, სიტუაციური ანალიზი და საჭიროებების კვლევა, თბილისი, 2018

- უსტიაშვილი გ., ეკონომიკური უფლებები საქართველოს კონსტიტუციაში: სამართლის ეკონომიკური ანალიზი, წიგნში: ავთანდილ დემეტრაშვილი 75, დ. გეგენავასა და მ. ჯიქიას რედაქტორობით, თბილისი, 2017
- ფეიქრიშვილი თ., სამოქალაქო სამართალწარმოებაში ფარული აუდიო/ვიდეო ჩანაწერის მტკიცებულებად დაშვების სტანდარტი, წიგნში: ქართული სამართლის აქტუალური საკითხები, დ. გეგენავასა და ს. ტაკაშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2023
- ქარდავა ე., გასიტაშვილი ე., ომსარაშვილი დ., საჯარო მოხელეთა შრომითი უფლებები საქართველოში (გათავისუფლება), თბილისი, 2022
- ქურასბედიანი ქ., სადავო ნორმის განმარტების ფარგლები შერეული ტიპის ხელშეკრულებიდან წარმოშობილ დავებში, წიგნში: ქართული სამართლის აქტუალური საკითხები, დ. გეგენავასა და ს. ტაკაშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2023
- შენგელია ქ., დამსაქმებლის ინიციატივით შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტა და უკანონო დათხოვნის სამართლებრივი შედეგები, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015-2020 წლის სამოქალაქო პალატის გადაწყვეტილებების/განჩინებების მიხედვით, თბილისი, 2021
- შესავალი საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალში, დ. გეგენავას რედაქტორობით, თბილისი, 2019
- შველიძე ზ., მასობრივი დათხოვნის საკანონმდებლო რეგულირების ასპექტები საქართველოს შრომის კოდექსისა და ევროპული კავშირის დირექტივის მიხედვით, წიგნში: შრომის სამართალი, ს. ჩაჩავასა და ვ. ზაალიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2014
- ჩაჩავა ს., შრომის ხელშეკრულების ნებაზე დამოკიდებული და მხარეთა ნებისაგან დამოუკიდებელი შეწყვეტა – 2013 წლის 12 ივნისის ცვლილებებით დამკვიდრებული ახალი კლასიფიკაცია, წიგნში: შრომის სამართლის უახლესი ცვლილებების სამართლებრივი ასპექტები, ს. ჩაჩავას რედაქტორობით, თბილისი, 2014
- ციპელიუსი რ., იურიდიული მეთოდების მოძღვრება, ლ. თოთლადის თარგმანი, მ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2009
- ჰაგენლოხი უ., ალავიძე ბ., ბაქაშური ნ., ბერეკაშვილი დ., გასიტაშვილი ე., თოდუას მ., მესხიშვილი ქ., ქათამაძე პ., ძლიერიშვილი ზ., სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარები, რჩეული მუხლები, თბილისი, 2020
- Almeida R. G., The Effects of Fundamental Rights in Private Disputes, in: European Contract Law and the Charter of Fundamental Rights, Ed. By Collins H., Cambridge: Intersentia, 2017

- Bercusson B., *Wuropean Labour Law*, 2nd Ed., United States of America, 2009
- Blumberg, P. I., *Collective Layoffs: Protection of Employees against Dismissal or Displacement as a Result of Mergers, Closings, or Work Transfers*, *American Journal of Comparative Law Supplement*, Vol. 26, No. 1, 1997-1998
- Bronstein A., *International and Comparative Labour Law*, Current challenges, Palgrave Macmillan, 2009
- Butler A. S., *Constitution Rights in Private Litigation: A Critique and comparative Analysis*, *Anglo-American Law Review*, Vol. 22, No. 1, 1993
- Ciacchi A. C., *The Direct Horizontal Effect of EU Fundamental Rights*, *European Constitutional Law Review*, Vol. 15, No. 2, 2019
- Collins H., Ewing K. D. Colgan A. M., *Labour Law*, Cambridge University Press, 2012
- Deakin s., Morris G. S., *Labour Law*, sixth ed., Oxford and Portland, 2012
- Ellmann S., *Constitution Confluence: American state Action and the Application of South Africa's Socioeconomic Rights Guarantees to Private Actors*, *New York Law School Law Review*, Vol. 45, No. 1-2, 2001-2002
- Frantziou E., *The Horizontal Effect of the Charter of Fundamental Rights of the EU: Rediscovering the Reasons for Horizontality*, *European Law Journal*, Vol. 21, No. 5, 2015
- Gachechiladze T., *Employment Law – Termination, Organizationl Changes*, *Contemporary Law Journal*, Vol. 1, No. 1, 2019
- Gardbaum S., *The Horizontal Effect of Constitutional Rights*, *Michigan Law Review*, Vol. 102, No. 3, 2003
- Kenner J., *EU Employment Law, From Rome To Amsterdam and Beyond*, Bloomsbury Academic, 2003
- *Key Aspects of German Employment and Labour Law*, 2nd Ed., Edited by Kirchner J., Kremp P. R., Magotsch M., Springer, 2018
- Kreft, S. F., Sobel, R. S., *Public Policy, Entrepreneurship, and Economic Freedom*, *Cato Journal*, Vol. 25, No. 3, 2005
- Kuckertz A., Berger A. S.C., Mpeqa A., *The More the Merrier? Economic Freedom and Entrepreneurial Activity*, *Journal of Business Research*, Vol. 69, No. 4, 2016

- Lawson R. S., Economic Freedom and Entrepreneurship, in: What America's Decline in Economic Freedom Means for Entrepreneurship and Prosperity, Edited by D. J. Boudreaux, George Mason University, 2015
- McGregor M., Fekker A. H., Budeli M., Germishuys W., Manamela M. E., Tshoose C. L., Labour Law Rules, 2nd Ed., Cape Town, 2014
- Ondrejek P., A Structural Approach to the Effects of Fundamental Rights on Legal Transactions in Private Law, European Constitutional Law Review, Vol. 13, No. 2, 2017
- Palagashvili L., Entrepreneurship, Institutions, and Economic Prosperity, in: What America's Decline in Economic Freedom Means for Entrepreneurship and Prosperity, Edited by D. J. Boudreaux, George Mason University, 2015
- Philipson G & Alexander W., Horizontal Effect and the Constitutional Constraint, Moders Law Review, Vol. 74, No. 6, 2011
- Sobel R. S., Clark J. R., Dwight R. L., Freedom, barriers to entry, entrepreneurship, and economic progress, The Review of Austrian Economics, 2007
- Wojciechowski B., Zirk-Sadowski M., The Argument of Rightness as an Element of the Discretionary Power of the Administrative Judge, International Journal for the Semiotics of Law, Vol. 33, No. 1, 2020

INTERPRETATION OF THE CONSTITUTIONAL
PRINCIPLE OF FREEDOM OF ENTERPRISE
AND THE OBLIGATION TO PROMOTE
ENTREPRENEURSHIP IN ASSESSING
THE LAWFULNESS OF EMPLOYEE
DISMISSAL BASED ON REORGANIZATION

TINATIN PEIKRISHVILI

Ph.D. Candidate at Sulkhan-Saba Orbeliani University

 <https://orcid.org/0009-0005-9457-0956>

Abstracts

Ordinary courts frequently invoke constitutional principles when justifying their decisions, including in disputes concerning employee dismissal on the grounds of reorganization. This article employs descriptive, analytical, hermeneutical, and comparative legal methods to critically examine how courts assess the lawfulness of such dismissals within the constitutional framework of freedom of enterprise and the state's obligation to promote entrepreneurship. It also critiques the prevailing standards of judicial reasoning in these decisions.

The paper questions the necessity, appropriateness, and logical coherence of courts' references to constitutional norms in this category of disputes. It examines the scope of discretionary powers vested in both employers and courts, particularly in the context of reorganization and restructuring processes. The article identifies which specific issues general courts are authorized to examine in dismissal cases based on reorganization and under what factual circumstances such examination is permissible.

This research will be useful for scholars and practitioners concerned with the lawfulness of employment termination based on reorganization, the application of constitutional principles by general jurisdiction courts, and the methodological standards governing judicial reasoning.

Keywords: Freedom of Enterprise; Obligation to Promote Entrepreneurship; Labor Disputes, Reorganization; Judicial Discretion.

კრედიტორის წინაშე შეზღუდული
პასუხისმგებლობის საზოგადოების
ხელმძღვანელი ორგანოს პირადი
პასუხისმგებლობის სამართლებრივი
ფარგლები

სიმონ ტაკაშვილი

სულხან-საბა ორბელიანის ასოცირებული პროფესორი

 <https://orcid.org/0000-0001-8608-170X>

სალომე კობარიძე

სულხან-საბა ორბელიანის ასისტენტი, დოქტორანტი

 <https://orcid.org/0009-0000-1799-4126>

I. შესავალი

თანამედროვე საკორპორაციო სამართლებრივი ურთიერთობები ძალიან სწრაფად და მრავალფეროვნად ვითარდება, რასაც ამ სფეროში არსებული იურიდიული ლიტერატურა და სასამართლო პრაქტიკაც მოწმობს. სამეწარმეო ურთიერთობების მომწესრიგებელი ნორმები მუდმივ განახლებასა და თანამედროვეობასთან მორგებას მოითხოვს. სწორედ აღნიშნულის შედეგია ის, რომ საქართველოში 2022 წელს „მეწარმეთა შესახებ“ საქართველოს ახალი კანონი ამოქმედდა.

სტატიის მიზანია, გამოკვეთოს შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების ხელმძღვანელობასა და წარმომადგენლობაზე უფლებამოსილი ორგანოს (პირ(ებ)ის) პასუხისმგებლობის სამართლებრივი საფუძვლები და ფარგლები საზოგადოების კრედიტორების მიმართ. აღნიშნული თანამედროვე ქართული სინამ-

დვილისთვის, მათ შორის, სასამართლო პრაქტიკისთვის ერთ-ერთ აქტუალურ და პრობლემურ საკითხს განეკუთვნება. პრობლემურობას განაპირობებს ის, რომ ზოგადად კომპანიის წინაშე დირექტორის მიერ საზოგადოებისთვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სამართლებრივი საფუძველი დირექტორის ფიდუციური მოვალეობების დარღვევიდან გამომდინარეობს, ხოლო დირექტორის მიმართ იმ მესამე პირების მოთხოვნა, რომელთაც ასევე ზიანი ადგებათ ხელმძღვანელი ორგანოს არამართლზომიერი საქმიანობით, შეიძლება ითქვას, მერყეობს საკორპორაციოსამართლებრივ და სამოქალაქოსამართლებრივ მოთხოვნებს შორის. შესაბამისად, კონკრეტულ შემთხვევაში განსასაზღვრია, მესამე პირმა დირექტორისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრება უნდა მოითხოვოს საკორპორაციო სამართლის პრინციპების გამოყენებით, თუ სამოქალაქო კოდექსით დადგენილი წესით. ამასთან, დირექტორის მესამე პირების წინაშე პირად პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებით სასამართლო პრაქტიკისა და ქართული იურიდიული ლიტერატურის სიმწირე აღნიშნული თემის აქტუალობას განსაკუთრებით უსვამს ხაზს. საინტერესოა კომპანიის გადახდისუუნარობის შემთხვევაში მესამე პირების მიმართ ხელმძღვანელი პირის პასუხისმგებლობის საკითხიც, რომელიც ქართული კანონმდებლობით ზედაპირულადაა მოწესრიგებული და განმარტებას საჭიროებს.

ნაშრომში გაანალიზებულია უშუალოდ საკანონმდებლო მიდგომები და ქართული აკადემიური იურიდიული ლიტერატურა, რომელიც განსახილველ საკითხზე არსებობს, აგრეთვე წარმოდგენილია შედარებითსამართლებრივი კვლევა როგორც კონტინენტურეევროპული, ისე ანგლოამერიკული სამართლის პერსპექტივიდან. სტატიაში მოცემულია კონკრეტული რეკომენდაციები, რომელთა გათვალისწინებაც მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს სასამართლო პრაქტიკის სწორი გზით განვითარებას.

II. ხელმძღვანელი ორგანოს დელიქტუური

პასუხისმგებლობის წინაპირობები

შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების ხელმძღვანელი ორგანოსთვის მესამე პირების წინაშე პასუხისმგებლობის დაკისრებისთვის მნიშვნელოვანია დირექტორის პასუხისმგებლობის დაყოფა. ამ უკანასკნელს აქვს, ერთი მხრივ, შიდა ვალდებულება, აუნაზღაუროს საზოგადოებას მიყენებული ზიანი, ხოლო, მეორე მხრივ, გარე პასუხისმგებლობა იმ მესამე პირების წინაშე, რომელთაც მისი ქმედებით მიაღდათ ზიანი.¹ დირექტორის პირადი პასუხისმგებლობის დაკისრების კუთხით, განსაკუთრებით აღსანიშნავია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ორი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, რომლებშიც კრედიტორების წინაშე დირექტორის პირადი პასუხისმგებლობის დამაფუძნებელ ნორმად სასამართლომ მიუთითა გადაწყვეტილების მიღების დროს მოქმედი „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის მე-6 პუნქტი. სასამართლოს შეფასებით, დირექტორი მესამე პირების წინაშე პასუხისმგებელია მის მიერ საზოგადოების მიმართ არსებული ფიდუციური ვალდებულებების დარღვევის გამო.² თუმცა ასეთი განმარტება ლიტერატურაში გაკრიტიკებულია და გაბატონებული მოსაზრების თანახმად, ვინაიდან დირექტორს ფიდუციური მოვალეობები აქვს საზოგადოების და არა მესამე პირების მიმართ, დირექტორის პასუხისმგებლობის განსაზღვრა კრედიტორების წინაშე მხოლოდ „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონზე დაყრდნობით დოგმატურად მცდარია.³ შესაბამისად, გონივრულია, დირექტორის პირადი

¹ ცერცვაძე, 2015, 239.

² იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 15 მაისის გადაწყვეტილება Nას-1307-1245-2014; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 15 მაისის გადაწყვეტილება Nას-1158-1104-2014.

³ ბურდული, 2019, 56.

პასუხისმგებლობა მესამე პირთა წინაშე დადგეს დელიქტური პასუხისმგებლობის შემთხვევაში, კერძოდ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 992-ე მუხლით გათვალისწინებული შემადგენლობის არსებობისას.⁴ ნათელია, რომ პასუხისმგებლობის დაკისრებისთვის ზიანის ანაზღაურების ყველა წინაპირობა უნდა არსებობდეს: მართლწინააღმდეგობა, ზიანი, მიზეზობრივი კავშირი მართლსაწინააღმდეგო ქმედებასა და ზიანს შორის, ზიანის მიმყენებლის ბრალი.⁵

ხელმძღვანელი პირისთვის პირადი პასუხისმგებლობის დაკისრება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ პირობებში, როდესაც კომპანიის გადახდისუნარიობისას მესამე პირებს არ გააჩნიათ სხვა ბერკეტი მოთხოვნის დაკმაყოფილებისთვის. ასეთ დროს კრედიტორებს არ შეუძლიათ გამჭოლი პასუხისმგებლობის დოქტრინის გამოყენება დირექტორის მიმართ ისე, როგორც ეს პარტნიორის შემთხვევაშია შესაძლებელი.⁶ ხელმძღვანელი ორგანო, თავისი არამართლზომიერი მოქმედებიდან გამომდინარე, კრედიტორის წინაშე პასუხს აგებს სხვა სამართლებრივი საფუძვლით, შესაბამისად, დირექტორების მიმართ „გამჭოლი პასუხისმგებლობის“ ტერმინოლოგიური გამოყენება არაგონივრულია.⁷

ხელმძღვანელი ორგანოს მიერ დელიქტით მიყენებულ ზიანთან დაკავშირებით იურიდიულ ლიტერატურაში მითითებულია, რომ ხელმძღვანელი პირი დელიქტის საფუძველზე პასუხისმგებელი შეიძლება იყოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მისი ქმედება ქმნის დელიქტის შემადგენლობას.⁸ დირექტორი პირადად პასუხისმგებელი არ

⁴ იხ. იქვე, 57.

⁵ იხ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2025 წლის 28 თებერვლის გადაწყვეტილება №ას-1074-2024; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2025 წლის 30 იანვრის გადაწყვეტილება №ას-108-2023.

⁶ Davies, Worthington, Hare, Micheler, 2021, 206.

⁷ ბურდული და სხვ., 2022, 311.

⁸ ბურდული, 2019, 57.

არის დელიქტზე მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს პოზიცია უკავია. იგი არ არის კომპანიის ქმედებების გარანტორი. ასეთი პასუხისმგებლობა დგება მხოლოდ მაშინ, თუკი დელიქტის განხორციელებაშია ჩართული ან სხვაგვარად არის დაკავშირებული ზიანის გამომწვევ ქმედებასთან.⁹ ანგლოამერიკულ სამართალში ასეთი მიდგომა ეფუძნება აგენტის თეორიას, რომელიც დირექტორს განიხილავს კომპანიის აგენტად და შესაბამისად, განსაზღვრავს მის პასუხისმგებლობას: იგი, როგორც აგენტი, პასუხისმგებელია მის მიერ განხორციელებულ ყველა დელიქტურ ქმედებაზე.¹⁰

პირადად დირექტორისთვის ზიანის ანაზღაურების შესაძლებლობის წართმევა კრედიტორის მიმართ, შესაძლოა, უსამართლო შედეგები გამოიწვიოს, ვინაიდან ის აღმოჩნდება პირისპირ ისეთი იურიდიული პირის წინაშე, რომელსაც ქონება არ გააჩნია. სწორედ ამიტომ, გონივრულია, დელიქტის საფუძველზე შესაძლებელი იყოს იმ პირისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრება, რომლის არამართლობიერი ქმედების შედეგადაც საზოგადოება ამ მდგომარეობამდე მივიდა.¹¹

აღსანიშნავია, რომ დირექტორის პასუხისმგებლობა შეიძლება დადგეს მაშინ, როდესაც მისი ქმედებით ზიანი ადგება სხვა პირის ქონებას ან ჯანმრთელობას.¹² თუკი კომპანიის დირექტორი განზრახ აყენებს სხვას ზიანს, ცალსახაა მისი პასუხისმგებლობა, თუმცა გაუფრთხილებლობის შემთხვევაში, საინტერესოა, რა გარემოებების არსებობისას შეიძლება დადგეს ასეთი სამართლებრივი შედეგი. როგორც უკვე აღინიშნა, დირექტორები პასუხისმგებლები არიან მაშინ, თუკი პირდაპირ მონაწილეობენ ქმედებაში, მიუხე-

⁹ O'Byrne, Schipani, 2019, 87.

¹⁰ Bing, Shan, 2011, 10; იხ. ციტირება: Chris Noonan and Susan Watson (2004), Directors' Tortious Liability – Standard Chartered Bank and the Restoration of Sanity, Journal of Business Law, 5: 539-548, 542.

¹¹ ბურდული, 2019, 56-57.

¹² O'Byrne, Schipani, 2019, 88-89.

დავად იმისა, ექცევა თუ არა ასეთი ქმედება მის კორპორაციულ ვალდებულებებში.¹³ ლიუსის საქმეში კომპანიის დირექტორს პირადი პასუხისმგებლობა დაეკისრა, რადგან კანადის უმაღლესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ დირექტორს პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა დასაქმებულის გარდაცვალებაზე. სასამართლოს განმარტებით, დირექტორმა პირადად დაავალა ახალგაზრდას საშიში სამუშაოს შესრულება სათანადო უსაფრთხოების ზომების უზრუნველყოფის გარეშე. მიუხედავად იმისა, რომ ის მოქმედებდა მისი კორპორაციული მოვალეობების ფარგლებსა და კომპანიის ინტერესებში, სასამართლომ მას პირადი დელიქტური პასუხისმგებლობა მაინც დააკისრა გაუფრთხილებლობისთვის, რადგან პირდაპირ იყო ჩართული ზიანის გამომწვევ ქმედებაში.¹⁴

აღსანიშნავია, რომ ანგლოამერიკულ სამართალში დირექტორისთვის პირადი პასუხისმგებლობის დაკისრების ყველაზე გავრცელებული შემთხვევებია კრედიტორებისთვის შეცდომაში შემყვანი ინფორმაციის მიწოდება. ამ დროს პასუხისმგებლობის დაკისრებისთვის ათვლის წერტილია გარემოება, ჰქონდა თუ არა მესამე პირების მიმართ ხელმძღვანელ ორგანოს ზრუნვის მოვალეობა, კონკრეტულად, სასამართლოები ადგენენ უშუალო კავშირის ხარისხს მხარეებს შორის და ზიანის მიყენების წინასწარ განჭვრეტის შესაძლებლობას.¹⁵ უშუალო კავშირის შესაფასებლად სასამართლოები ითვალისწინებენ არაერთ ფაქტორს, მათ შორის, მოლოდინებს, ნდობას, აგრეთვე ფინანსურ დაინტერესებას.¹⁶ იმისთვის, რომ დირექტორის პირადი პასუხისმგებლობის საკითხი დადგეს,

¹³ იქვე, 97; იხ. ციტირება: *Yavar v. Roffman*, No. CV S14L-12-035 MJB, 2015 WL 5167930, at 6.

¹⁴ *Marin*, 2019, 337; იხ. ციტირება: *Lewis v Boutilier*, 52 DLR 383, [1919] SCJ no 83 [Lewis cited to DLR], at para 60.

¹⁵ იქვე, 361; იხ. ციტირება: *Childs v Desormeaux*, 2006 SCC 18 at para 12.

¹⁶ იქვე, 361.

კრედიტორმა უნდა დაადასტუროს, რომ დირექტორმა მას მიაწოდა შეცდომაში შემყვანი ინფორმაცია და ეს მოხდა კრედიტორთან უშუალო ურთიერთობის ფარგლებში. თუ მხარეები ერთმანეთს არ იცნობენ და არასდროს ჰქონიათ კომუნიკაცია სადავო გარიგების თაობაზე, ეს ვერ გახდება პასუხისმგებლობის საფუძველი.¹⁷ მაგალითად, „Anger Berkshire Investment Group Inc“-ის წინააღმდეგ საქმეში, მოსარჩელებმა დაკარგეს ფული მას შემდეგ, რაც განახორციელეს ინვესტიცია კომპანიის გაყიდვების თანამშრომლების მიერ მიწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე. გარდა ამ ადამიანებისა, მოსარჩელებმა პასუხისმგებლობის დაკისრება კომპანიის დირექტორებისთვისაც მოითხოვეს, რადგან სწორედ ისინი უწევდნენ ზედამხედველობას ამ დასაქმებულებს. კანადის სააპელაციო სასამართლომ დირექტორების პირადი პასუხისმგებლობის საკითხი დააყენა, რადგან ისინი მონაწილეობდნენ მოსარჩელებისთვის შეცდომაში შემყვანი ინფორმაციის მიწოდების პროცესში.¹⁸

დირექტორის პირად პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებით ყურადღების მიღმა არ უნდა დარჩეს ასევე, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადანყვეტილებებში განვითარებული მსჯელობა, რომლის საფუძველზეც კომპანიის დირექტორს პირადი პასუხისმგებლობა დაეკისრა. მოცემულ ორ საქმეზე დირექტორი და პარტნიორი ერთი და იგივე პირი იყო. განაჩენებით დადგინდა მისი მხრიდან განსაკუთრებით დიდი ოდენობით გადასახადებისაგან განზრახ თავის არიდების ფაქტი, რის შედეგადაც სახელმწიფოს მიადგა ზიანი. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ გადანყვეტილებაში სასამართლომ განმარტა დირექტორისა და პარტნიორის ფუნქციური გამიჯვნის აუცილებლობა მათთვის პასუხისმგებლობის

¹⁷ იქვე, 364-365.

¹⁸ იქვე, 345; იხ. ციტირება: Anger v Berkshire Investment Group Inc (2001), 141 OAC 301, 102 ACWS (3d) 1067 [Anger cited to OAC], para. 11.

დაკისრების მიზნით.¹⁹ მიხედვად ამისა, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ბოლოდროინდელი გადაწყვეტილებით აღნიშნული მიდგომა შეიცვალა, კერძოდ, როდესაც დირექტორი და პარტნიორი ერთი და იგივე პირია, მოქმედებს პრეზუმფცია, რომ ხელმძღვანელი პირი ფლობს იმ სახის ინფორმაციას და სამართლებრივ ბერკეტებს, რაც საწარმოს ფუნქციონირების პროცესში მას გარკვეულ უპირატესობას ანიჭებს და პირადი ინტერესებით მოქმედების ნიადაგს ქმნის. სასამართლოს განმარტებით, კეთილსინდისიერად მოქმედების ტესტი, რომელიც მიემართება საწარმოს დირექტორს, ვერ იქნება გამიჯნული იმ შეთხვევაში, როდესაც პარტნიორი და დირექტორი ერთი და იგივე პირია.²⁰ აღნიშნული განმარტების მიუხედავად, მიზანშეწონილია, ყურადღება გამახვილდეს იმაზე, რომ არაგონივრულია საზოგადოებაში დირექტორისა და პარტნიორის სხვადასხვა პოზიციიდან გამომდინარე ხელმძღვანელ პირს შეერაცხოს ის ქმედებები, რასაც პირი, როგორც პარტნიორი, განახორციელებს და პირიქით. ვინაიდან საკორპორაციო სამართალი დირექტორისა და პარტნიორის პასუხისმგებლობის განსხვავებულ საფუძვლებსა და წინაპირობებს ადგენს, გამიჯვნის მოთხოვნის უგულებელყოფამ, შეიძლება, სრულად ამოაყიროს საკორპორაციო სამართლებრივი პრინციპები. არგამიჯვნის ვალდებულება ცვლის როგორც მტკიცების პროცესს, ისე გავლენას საბოლოო სამართლებრივ შედეგზე. სასამართლოს ასეთი განმარტება ქმნის ნიადაგს, მხარისთვის გართულდეს სამართლებრივი შედეგის განჭვრეტადობა.

¹⁹ იხ., უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 15 მაისის გადაწყვეტილება №ას-1307-1245-2014; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 15 მაისის გადაწყვეტილება №ას- 1158-1104-2014.

²⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 7 აგვისტოს გადაწყვეტილება №ას-306-2023.

III. პირადი პასუხისმგებლობის დაკისრების კონკრეტული შემთხვევები

1. გადახდისუუნარობის საქმის გაჭიანურება, როგორც პასუხისმგებლობის საფუძველი

„მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის 51-ე მუხლი ითვალისწინებს დირექტორის ზრუნვის მოვალეობას განსაკუთრებულ ვითარებაში, რაც მოიცავს ხელმძღვანელი პირის ვალდებულებას, გადახდისუუნარობის დადგომიდან არაუგვიანეს 3 კვირისა განაცხადოს ამ ფაქტის შესახებ. ამასთან, ქართული კანონმდებლობა „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-16 მუხლის პირველი პუნქტის სახით ითვალისწინებს დირექტორის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას გადახდისუუნარობის შესახებ განცხადების წარუდგენლობისთვის.²¹ აღსანიშნავია, რომ გერმანულ სამართალში გადახდისუუნარობის შესახებ განცხადების წარდგენის ვალდებულება დარღვევა, როგორც დანაშაული, დელიქტური სამართლით გათვალისწინებული პასუხისმგებლობის საფუძველიცაა: დირექტორები პასუხს აგებენ მესამე პირების წინაშე ამ მოვალეობის დარღვევის შემთხვევაში.²²

ზოგადად გადახდისუუნარობის შესახებ განცხადების წარდგენა მოვალის უფლებაა, თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში – ვალდებულებაც. სავარაუდო გადახდისუუნარობა მოვალეს არ აკისრებს ამ ვალდებულებას, განსხვავებით გადახდისუუნარობის ფაქტის დადგომის შემთხვევისგან, როდესაც ასეთი განცხადების წარუდგენლობა დირექტორის პასუხისმგებლობას იწვევს.²³ შესაბამისად,

²¹ „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-16 მუხლის პირველი პუნქტი.

²² Jungmann, Santoro, 2020, 30.

²³ მესხიშვილი, ბათლიძე, ამისულაშვილი, ჯორბენაძე, 2021, 29.

„მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული ზრუნვის მოვალეობის დარღვევა მხოლოდ იმ შემთხვევაშია, როდესაც გადახდისუუნარობის ფაქტი დადგება. „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონისგან განსხვავებით, „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ საქართველოს კანონი განმარტავს, რა მიიჩნევა გადახდისუუნარობის დადგომის მომენტად – როდესაც შესაბამისმა პირებმა იცოდნენ ან მათ უნდა სცოდნოდათ, რომ მოვალე გადახდისუუნაროა.²⁴ ამავე კანონის თანახმად, მოვალე გადახდისუუნაროა, თუ ვერ ფარავს ვადამოსულ ვალდებულებებს.²⁵

აღსანიშნავია, რომ ხელმძღვანელი ორგანოს მიერ გადახდისუუნარობის ფაქტის დადგომის გააზრება შეფასებითია, რადგან ზოგჯერ დირექტორი კეთილსინდისიერების ფარგლებში მიიჩნევს, რომ კომპანიას აქვს შესაძლებლობა, გადალახოს ფინანსური სირთულეები. შესაბამისად, ამოსავალი წერტილი ამ შემთხვევაში ხელმძღვანელი ორგანოს კეთილსინდისიერებაა, თუ ეს უკანასკნელი გადახდისუუნარობის შესახებ განცხადებით მიმართვას არაკეთილსინდისიერად აყოვნებს, აღნიშნული საფუძველით მისი პასუხისმგებლობა შეიძლება დადგეს.²⁶ აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დირექტორის სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამორიცხვის საფუძველი არ არის კომპანიის ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედება. შესაძლოა, დირექტორის ქმედება კომპანიის ინტერესებს ეხმიანებოდეს, თუმცა ეს მას არ ათავისუფლებს მესამე პირების წინაშე არსებული ვალდებულებიდან.²⁷ ფართოდ გავრცელებული აგენტის პრინციპიდან გამომდინარე, დირექტო-

²⁴ „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-16 მუხლის მე-2 პუნქტი.

²⁵ იქვე, მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი.

²⁶ მესხიშვილი, ბათიძე, ამისულაშვილი, ჯორბენაძე, 2021, 29.

²⁷ O'Byrne, Philip, Fraser, 2017, 873; იხ. ციტირება: ADGA, supra note 4 at 107.

რები პირადად არიან პასუხისმგებელი მათ მიერ მიყენებულ ზიანზე, მაშინაც კი, თუ ასეთი ქმედება განხორციელდა კომპანიის წარმომადგენლობის ფარგლებში და თუკი დირექტორი მოქმედებს უფრო კომპანიის სასარგებლოდ, ვიდრე პირადი სარგებლისთვის. დელავერის უმაღლესმა სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში მიუთითა, რომ კომპანიის დირექტორები ვერ გათავისუფლდებიან დელიქტით დაკისრებული ვალდებულებისგან მაშინაც კი, თუკი მისი ქმედებები კომპანიის სახელით განხორციელდა.²⁸

აღსანიშნავია, რომ გადახდისუუნარობის საქმის დაწყების გაჭიანურების შემთხვევაში, დირექტორის დელიქტური პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი მთავარი წინაპირობის, ზიანის,²⁹ ოდენობის დადგენა არც თუ ისე მარტივია. ზიანის ოდენობის განსაზღვრისას გადახდისუუნარობის გაჭიანურების შემთხვევაში გერმანული სასამართლო პრაქტიკა ორი სახის კრედიტორებს გამოყოფს და ამ უკანასკნელთა მოთხოვნებს განსხვავებულად განიხილავს.³⁰ ერთი მხრივ, არიან ის კრედიტორები, რომლებიც უკვე იყვნენ კომპანიის კრედიტორები იმ დროს, როდესაც საზოგადოება გახდა გადახდისუუნარო (ე.წ. „ძველი კრედიტორები“), მეორე მხრივ, კრედიტორები, რომლებიც კრედიტორთა რიგში აღმოჩნდნენ იქიდან გამომდინარე, რომ გადახდისუუნარობის საქმის აღძვრა გაჭიანურდა (ე.წ. „ახალი კრედიტორები“). ახალი კრედიტორები საერთოდ არ შევიდოდნენ სახელშეკრულებო ურთიერთობაში კომპანიასთან, თუ გადახდისუუნარობის საქმის დაწყებას დროულად მოითხოვდნენ. ძველი კრედიტორების შემთხვევაში ზიანის ოდენობა გამოითვლება

²⁸ O'Byrne, Schipani, 2019, 90; იხ. ციტირება: Brandt, 2004 WL 2050519, at *9 (quoting Heronemus, 1997 WL 524127, at *2).

²⁹ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, 2001, 382.

³⁰ Jungmann, Santoro, 2020, 32. იხ. ციტირება: Federal Court of Justice (Bundesgerichtshof), Judgment of March 30, 1998, Case II ZR 146/98 (published in BGHZ 138, 211 [Vol. 138, page 211 et seq. of the Official Collection of Decisions in Civil Matters]).

შემდეგნაირად: სხვაობა გადახდისუუნარობის დროს შესაძლო მისაღებ ანაზღაურებასა და იმ ანაზღაურებას შორის, რომელსაც კრედიტორი მიიღებდა, თუ გადახდისუუნარობის პროცედურა დროულად დაიწყებოდა. რაც შეეხება ახალ კრედიტორებს, მათ შეუძლიათ სრულად მოითხოვონ ის ზიანი, რომელიც მათ განიცადეს უკვე გადახდისუუნარო კომპანიასთან გარიგებაში შესვლის გამო.³¹

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, გადახდისუუნარობის საქმის დაწყების გაჭიანურება შესაბამისი წინაპირობების არსებობისას შესაძლოა გახდეს კრედიტორების მიერ დირექტორისთვის პირადი დელიქტური პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველი, თუკი დადგინდება, რომ დირექტორმა იცოდა ან უნდა სცოდნოდა გადახდისუუნარობის ფაქტის დადგომის შესახებ და ეს ინფორმაცია არ მიწოდა კრედიტორებს ან არ დაიწყო გადახდისუუნარობის საქმისწარმოება.

2. გადახდისუუნარობის გადრმაჰება

ხელმძღვანელი ორგანოს პასუხისმგებლობა მესამე პირების წინაშე შეიძლება დადგეს მაშინაც კი, თუკი დირექტორი კრედიტორებთან მოლაპარაკებებისას განზრახ დამალავს კომპანიის მძიმე ფინანსურ სიტუაციას და დაარწმუნებს მესამე პირს, რომ საზოგადოებასთან შევიდეს გარიგებაში.³² გერმანულ სამართალში დირექტორები არიან პასუხისმგებლები იმ კრედიტორების წინაშე, რომელთანაც სამართლებრივი ურთიერთობა დამყარდა გადახდისუუნარობის ფაქტის დადგომის შემდეგ. ამ წესიდან გამონაკლისია მხოლოდ ისეთი გარიგებები, რომლებიც დირექტორმა კეთილსინდისიერი ხელმძღვანელის გულისხმიერებით დადო ან როდესაც მან არ იცოდა ან არ უნდა სცოდნოდა კომპანიის გა-

³¹ იქვე, 32-33.

³² Wirth, Arnold, Morshäuser, Greene, 2024, 46.

დახდისუუნარობის შესახებ.³³ შესაბამისად, გადახდისუუნარობის საქმისწარმოების დაწყების ვალდებულების გარდა, დირექტორები პასუხისმგებლები არიან, კრედიტორების დაცვის მიზნით, თავი შეიკავონ ბიზნესურთიერთობების გაგრძელებისგან. ამ ვალდებულების დარღვევა დელიქტური პასუხისმგებლობის საფუძველია და ანგლოამერიკულ სამართალში არამართლზომიერ ვაჭრობად მოიხსენიება.³⁴ არამართლზომიერი ვაჭრობა განიმარტება, როგორც დირექტორის უუნარობა კრედიტორების ფინანსური დანაკარგების მინიმალიზაცია განახორციელოს მაშინ, როდესაც კომპანია გადახდისუუნარობის წინაშეა.³⁵ საზოგადოება არამართლზომიერად ვაჭრობს, თუკი გადახდისუუნარობის ფაქტის დადგომისას იღებს ვალებს და სხვა სახის პასუხისმგებლობებს ან თუ მის მიერ შესაბამისი პასუხისმგებლობების აღებით დგება გადახდისუუნარობა, იმ გონივრული მოლოდინის არსებობის გარეშე, რომ კომპანია ამ ვალების დაფარვას შეძლებს.³⁶

არამართლზომიერი ვაჭრობის შემთხვევაში, დირექტორისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრებისთვის, უპირველეს ყოვლისა, უნდა არსებობდეს კომპანიის გადახდისუუნარობა, ხოლო შემდეგ – დირექტორის ცოდნის ელემენტი, რომ მან იცოდა ან უნდა სცოდნოდა გადახდისუუნარობის ფაქტის შესახებ და არ არსებობდა გონივრული მოლოდინი იმისა, რომ კომპანია გადახდისუუნარობას აირიდებდა თავიდან. შესაბამისად, დირექტორი ყოველთვის არ არის პასუხისმგებელი არამართლზომიერი ვაჭრობისას. იგი შეიძლება ოპტიმისტურად ვარაუდობდეს, რომ აარიდებს თავს გადახდისუუნარობას, თუკი აქვს მოლოდინი, რომ ვალების დიდი ნაწილი შესაძლოა მალე ხანდაზმული გახდეს ან/

³³ Jungmann, Santoro, 2020, 30-31.

³⁴ იქვე, 30.

³⁵ Keay, 2014, 63.

³⁶ Virginijus, 2022, 465.

და კომპანია დებს ახალ გარიგებებს, რამაც საზოგადოებას შეიძლება სარგებელი მოუტანოს.³⁷

შესაძლოა გადახდისუუნარობის გაღრმავების შემთხვევად ჩაითვალოს „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის 33-ე მუხლით გათვალისწინებული სამენარმეო საზოგადოების ვალდებულება, არ გასცეს დივიდენდი, თუ ეს სამენარმეო საზოგადოების გადახდისუუნარობას გამოიწვევს, ანუ დივიდენდის გაცემამ არ შეიძლება საფრთხე შეუქმნას საწარმოს ფინანსურ სიცოცხლისუნარიანობას. ეს აკრძალვა ვრცელდება არა მხოლოდ გადახდისუუნარობის გამოწვევის, არამედ მისი გაღრმავების შემთხვევებზეც.³⁸ ყურადსაღებია, რომ შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების მიერ დივიდენდის განაწილების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება ემყარება დირექტორის მიერ წარდგენილ ინფორმაციას – ფინანსურ ანგარიშგებასა და განცხადებას, რომ ასეთი განაწილება არ გამოიწვევს კომპანიის გადახდისუუნარობას.³⁹ შესაბამისად, იმ შემთხვევაში, თუკი დირექტორი, როგორც კომპანიის ხელმძღვანელობასა და წარმომადგენლობაზე უფლებამოსილი პირი, ხელს შეუწყობს დივიდენდის განაწილებას, როდესაც შესაძლოა ამის შედეგად კომპანია გახდეს ვალაუვალი, მისთვის პირადი პასუხისმგებლობის დაკისრება, მესამე პირების წინაშე საქართველოს საოქალაქო კოდექსის 992-ე მუხლის შესაბამისად, გონივრულია.

IV. დირექტორის სუბსიდიური თუ სოლიდარული პასუხისმგებლობა

იურიდიულ ლიტერატურაში განვითარებულია მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, დირექტორისთვის პირადი პასუხისმგებლობის

³⁷ Keay, 2014, 66.

³⁸ გიგუაშვილი, ჯუღელი, 2022, 69.

³⁹ „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის 145-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

დაკისრებისას კრედიტორს შეუძლია წარუდგინოს სარჩელი კომპანიას როგორც პირველად მოვალეს, ხოლო ამ უკანასკნელის მიერ კრედიტორის დაუკმაყოფილებლობის შემთხვევაში – აღძრას სარჩელი დირექტორის წინააღმდეგ.⁴⁰ ამ კუთხით ყურადსაღებია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებები, სადაც იგი მსჯელობს დირექტორის პირად პასუხისმგებლობაზე და მიუთითებს, რომ ეს პასუხისმგებლობა სუბსიდიური ხასიათისაა. პასუხისმგებლობის სუბსიდიურობა გამოიხატება კრედიტორის მიერ დირექტორისთვის მოთხოვნის წაყენების შესაძლებლობაში მხოლოდ მაშინ, თუ საზოგადოებას არ შეუძლია მისი დაკმაყოფილება. აღნიშნულ მსჯელობას სასამართლო აფუძნებს გადაწყვეტილების მიღების დროს მოქმედ „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის მე-6 პუნქტს, რომლის თანახმად, ბათილია საწარმოს უარი დირექტორისაგან რეგრესული ანაზღაურების მოთხოვნაზე, თუ ასეთი ანაზღაურება საზოგადოების კრედიტორთა დასაკმაყოფილებლად აუცილებელია.⁴¹ დღეს მოქმედი „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონი მსგავს დანაწესს არ ითვალისწინებს, შესაბამისად, სამართლებრივი საფუძველი, რასაც სასამართლო დაეყრდნო დირექტორის სუბსიდიური პასუხისმგებლობის განმარტებისთვის აღარ არსებობს. უფრო მეტიც, ახალი კანონი გარკვეულ შემთხვევაში დირექტორის პასუხისმგებლობისგან განთავისუფლების საფუძვლებს ადგენს, რაც პასუხისმგებლობის რისკების შემცირების მექანიზმია.⁴² პასუხისმგებლობისგან განთავისუფლების შესაძლებლობა გამომდინარეობს „მენარმეთა შესახებ“ საქართვე-

⁴⁰ ცერცვაძე, 2015, 239.

⁴¹ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 15 მაისის გადაწყვეტილება N ას-1307-1245-2014; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 15 მაისის გადაწყვეტილება N ას- 1158-1104-2014.

⁴² ბურდული და სხვ., 2022, 186.

ლოს კანონის 50-ე მუხლის მეორე პუნქტიდან, რის საფუძველზეც დირექტორის მიერ ზრუნვის მოვალეობის დარღვევისას განზრახ მიყენებული ზიანისგან გათავისუფლება დაუშვებელია, რაც იმთავითვე ნიშნავს, რომ გაუფრთხილებლობით დამდგარი პასუხისმგებლობის გამორიცხვის შესაძლებლობას კანონმდებელი უშვებს. შესაბამისად, ხელმძღვანელი პირი წესდებით ან საერთო კრების გადაწყვეტილებით შეიძლება გათავისუფლდეს გაუფრთხილებლობით მიყენებული ზიანისგან.⁴³ საერთო კრების მიერ დირექტორის პასუხისმგებლობისგან განთავისუფლების საფუძველს ითვალისწინებს 55-ე მუხლის მეორე პუნქტი.⁴⁴ მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის 39-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ზ“ ქვეპუნქტი ბათილად მიიჩნევს საერთო კრების ისეთ გადაწყვეტილებას, რომელიც ეწინააღმდეგება კანონის იმ ნორმებს, რომელთა უმთავრესი მიზანია კრედიტორთა უფლებების დაცვა. შესაბამისად, გარკვეულ შემთხვევებში დასაშვებია, რომ საერთო კრების მიერ მიღებული გადაწყვეტილება დირექტორისთვის გაუფრთხილებლობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისგან განთავისუფლების თაობაზე ბათილი იყოს, თუკი ამ გადაწყვეტილებით კრედიტორთა უფლებების დაცვის შესახებ შესაბამისი ნორმების უგულებელყოფა მოხდება. ზემოაღნიშნული ნორმების სისტემური განმარტების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ გარკვეულ შემთხვევებში „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონი იძლევა დირექტორის პასუხისმგებლობისგან განთავისუფლების საფუძველს, თუმცა ასეთი გათავისუფლება არ უნდა იწვევდეს კრედიტორთა უფლებების დაცვის მიზნის მქონე ნორმების დარღვევას. შესაბამისად, განხილულ გადაწყვეტილებაში პასუხისმგებლობის სუბსიდიურულობასთან დაკავშირებით სასამა-

⁴³ გიგუაშვილი, ჯუღელი, 2022, 101.

⁴⁴ „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის 55-ე მუხლის მეორე პუნქტი.

რთლოსეული განმარტების რელევანტურობა, რაც ეყრდნობოდა სწორედ რეგრესული ანაზღაურების მოთხოვნაზე უარის ბათილობას, ახალი კანონის მოქმედების პირობებში კითხვის ნიშნის ქვეშ შეიძლება დადგეს, ვინაიდან „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს მოქმედი კანონის ფარგლებში, დირექტორის სუბსიდიური პასუხისმგებლობა პირდაპირ და მკაფიოდ არ გამომდინარეობს. შესაბამისად, დირექტორის სუბსიდიური პასუხისმგებლობის საკითხი „მენარმეთა შესახებ“ ახალი კანონის ფარგლებში ბუნდოვანია და დამოკიდებულია სასამართლოს მიხედულობაზე, თუ რამდენად მიიჩნევს რეგრესულ ანაზღაურებაზე უარს „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული კრედიტორის დამცავი რომელიმე ნორმის უგულებელყოფად.

თუკი სუბსიდიური პასუხისმგებლობა გამოირიცხება, მესამე პირს შეეძლება პირდაპირ მოსთხოვოს ზიანის ანაზღაურება საზოგადოებას. თუმცა პრაქტიკაში, პროცესის გაჭიანურებისგან თავის არიდების მიზნით, მიზანშეწონილია, განხილულ იქნეს დირექტორისთვის კომპანიასთან ერთად სოლიდარული პასუხისმგებლობის დაკისრების შესაძლებლობა. კერძოდ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 456-ე მუხლიდან გამომდინარე, სოლიდარული ვალდებულება შეიძლება წარმოიშვას ხელშეკრულებით, კანონით ან ვალდებულების საგნის განუყოფლობით. ამავე კოდექსის 998-ე მუხლი, რომელიც დელიქტური პასუხისმგებლობის სპეციალური ნორმაა, ითვალისწინებს სოლიდარულ ვალდებულებას, ზიანისათვის პასუხი აგოს არა მხოლოდ იმ პირმა, ვინც ზიანს აყენებს სხვას, არამედ იმანაც, ვინც ხელს შეუწყობს ზიანის მიმყენებელს ან სარგებლობს სხვისთვის მიყენებული ზიანით.⁴⁵ შესაბამისად, ზიანი შეიძლება იყოს რამდენიმე პირის ქმედების შედეგი.⁴⁶ აქედან გამომდინარე,

⁴⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 998-ე მუხლის მეორე ნაწილი.

⁴⁶ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, 2001, 382.

დირექტორისთვის კომპანიასთან ერთად სოლიდარული პასუხისმგებლობის დაკისრება დელიქტური სამართლის საფუძველზე შესაძლებელია. რა თქმა უნდა, ასეთი სოლიდარული პასუხისმგებლობის წარმოშობისთვის აუცილებელია კომპანია მესამე პირს აყენებდეს ზიანს და ამ ზიანის მიყენებაში თანამონაწილე, ხელის შემწყობი სწორედ ხელმძღვანელი ორგანო იყოს.

V. დასკვნა

შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებაში დირექტორების პირადი პასუხისმგებლობის საკითხი კრედიტორების წინაშე ძალიან აქტუალურია ახალი „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის ფარგლებში მწირი სასამართლო პრაქტიკისა და იურიდიული ლიტერატურის არსებობის პირობებში. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ დირექტორის პასუხისმგებლობა მესამე პირების წინაშე, არ გამომდინარეობს მხოლოდ მისი, როგორც ხელმძღვანელი პირის, სტატუსიდან. კრედიტორების წინაშე დირექტორის პასუხისმგებლობის დადგომისთვის აუცილებელია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 992-ე მუხლით განსაზღვრული გენერალური დელიქტის შემადგენლობა და ყველა წინაპირობა (ზიანი, მართლწინააღმდეგობა, მიზეზობრივი კავშირი, ბრალი) არსებობდეს. ეს წინაპირობები არსებობს, როდესაც დირექტორი, თავისი პოზიციიდან გამომდინარე, განხორციელებული ქმედებით ზიანს აყენებს სხვის ქონებას ან ჯანმრთელობას. ამასთან, კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ დირექტორის პირადი პასუხისმგებლობის დაკისრების კონკრეტულ შემთხვევებად შესაძლებელია მიჩნეულ იქნეს დირექტორის მიერ გადახდისუუნარობის გაჭიანურების ვალდებულების დარღვევა, აგრეთვე გადახდისუუნარობის გაღრმავება, რა დროსაც ზიანი ადგებათ კრედიტორებს. ამ შემთხვევებში

დირექტორის პასუხისმგებლობის სამართლებრივი საფუძვლები და ფარგლები საკმაოდ სპეციფიკურია.

„მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის მოქმედების ფარგლებში ბუნდოვანია დირექტორის პასუხისმგებლობის ხასიათი – სუბსიდიურია თუ სოლიდარული. ეს საკითხი ძალიან მნიშვნელოვანია ახლადამოქმედებული კანონის პრაქტიკაში სწორად განმარტებისა და გამოყენებისთვის. ამ ეტაპზე მხოლოდ ვარაუდის დონეზე შეიძლება ამ საკითხებზე მსჯელობა. სამომავლოდ სასამართლო პრაქტიკა აჩვენებს რა მიმართულებით დაინერგება ეს საკითხის პრაქტიკაში.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- ბურდული ი., მახარობლიშვილი გ., თოხაძე ა., ზუბიტაშვილი ნ., ალადაშვილი გ., მალრაძე გ., ეგნატაშვილი დ., საკორპორაციო სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2022
- ბურდული ი., ხელმძღვანელი პირის პასუხისმგებლობის საკითხისათვის (დოგმატური გააზრების მცდელობა), ჟურნ. „ჩემი ადვოკატი“, N2, 2019
- გიგუაშვილი გ., ჯუღელი გ., განმარტებები საქართველოს კანონზე „მენარმეთა შესახებ“ (2022 წლის თებერვლის მდგომარეობით), თბილისი, 2022
- მესხიშვილი ქ., ბათლიძე გ., ამისულაშვილი ნ., ჯორბენაძე ს., გადახდისუნარიობის საქმის წარმოების საფუძვლები „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ საქართველოს კანონის მიხედვით, თბილისი, 2021.
- სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ლ. ჭანტურიას რედაქტორობით, წიგნი 4, ტომი II, თბილისი, 2001
- ცერცვაძე ლ., დირექტორატის მოვალეობები კომპანიების შერწყმისას და საკონტროლო პაკეტის გასხვისებისას, თბილისი, 2015
- Bing C., Shan L., Directors' Tortious Liability: A Study of Case in Hong Kong and England Greener Journal of Business and Management Studies, Vol. 1, No 1, 2011

- Davies P.L., Worthington S., Hare C., Micheler E., Principles of Modern Company Law, Thomson Reuters, 2021
- Jungmann C., Santoro D., German GmbH Law: A Guide to the German Company with Limited Liability, München, 2020
- Keay A., Wrongful Trading: Problems and Proposals, Jour. Northern Ireland Legal Quarterly, Vol. 65, No. 1, 2014
- Marin M., Third-Party Liability of Directors and Officers: Reconciling Corporate Personality and Personal Responsibility in Tort, Dalhousie Law Journal, Vol. 42, No. 2, 2019
- O'Byrne S., Philip Y., Fraser K., The Tortious Liability of Directors and Officers to Third Parties in Common Law Canada, Alberta Law Review, Vol. 54, No. 4, 2017
- O'Byrne S.K., Schipani C.A., Personal Liability of Directors and Officers in Tort: Searching for Coherence and Accountability, Pennsylvania Journal of Business Law, Vol. 22, No.1, 2019
- Virginijus B., Civil Liability of a Company Director in the Vicinity of Insolvency: The Lithuanian Approach, European Business Organization Law Review, Vol. 23, No. 2, 2022
- Wirth G., Arnold M., Morshäuser R., Greene M., Corporate Law in Germany, Verlag C.H Berck oHG, 2024

THE LEGAL SCOPES OF PERSONAL LIABILITY OF THE MANAGEMENT BODY OF A LIMITED LIABILITY COMPANY TOWARDS CREDITORS

SIMON TAKASHVILI

Associate Professor of Sulkhan-Saba Orbeliani University

 <https://orcid.org/0000-0001-8608-170X>

SALOME KOBERIDZE

Assistant, Ph.D. Candidate at Sulkhan-Saba Orbeliani University

 <https://orcid.org/0009-0000-1799-4126>

Abstract

The issue of a director's personal liability towards creditors remains a significant challenge for both Georgian judicial practice and legal scholarship. This paper examines the liability of directors of limited liability companies in relation to third-party claims under Georgian legislation. With the entry into force of the new Law of Georgia "On Entrepreneurs" in 2022, the question of directors' personal liability has become even more topical.

The paper focuses on the director's external liability towards third parties, namely creditors. It identifies the legal basis for imposing such personal liability, in particular the general tort provision set out in Article 992 of the Civil Code of Georgia, and analyzes the prerequisites for establishing tortious liability.

Given the absence of established case-law following the adoption of the new Law of Georgia “On Entrepreneurs,” the recommendations offered in this paper are intended to contribute to the proper development of judicial practice. For this purpose, the paper conducts a comparative legal analysis of both continental European and Anglo-American approaches and evaluates the contemporary relevance of Georgian judicial practice developed prior to the new law.

Keywords: Director; Creditor; Personal Liability, Tort.

ინფორმაციის გაზვიადება, როგორც რეკლამის უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის გამომრიცხავი ბარემოება

ოლიკო კობახიძე

სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის
დოქტორანტი, ასისტენტი

ID <https://orcid.org/0000-0003-2012-2286>

გივი ადამია

კავკასიის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

ID <https://orcid.org/0009-0009-7523-4462>

I. შესავალი

თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, სადაც ბაზრის ძირითადი მამოძრავებელი ძალა კონკურენციაა, რეკლამა ასრულებს ერთ-ერთ ცენტრალურ როლს საკუთარი პროდუქტის რეალიზების მიზნით მომხმარებლების დარწმუნების პროცესში.¹ მიუხედავად იმისა, რომ რეკლამის, როგორც კომერციული კომუნიკაციის ერთ-ერთი სახის, გამოყენება დაშვებულია კანონმდებლობით და იგი თანამედროვე ეკონომიკის მნიშვნელოვანი სეგმენტია,² რთულია იმის ნათლად დადგენა, თუ სად გადის ზღვარი დასაშვებ რეკლამასა და მომხმარებლის ქცევაზე მართლსაწინააღმდეგო ზეგავლენას შორის. ამ კუთხით განსაკუთრებით პრო-

¹ Gotwa, 2025, 213.

² Mcfall, 2004, 66.

ბლემურია გაზვიადებული რეკლამის კონცეფცია და მისი როლი კომერციული კომუნიკაციის უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის პროცესში. ეს საკითხი მრავალჯერ გამხდარა არაერთი დასავლური სასამართლოს განხილვისა თუ მნიშვნელოვანი სამეცნიერო დისკუსიების საგანი.

უსამართლო კომერციული საქმიანობის კონტექსტში გაზვიადებული რეკლამის სამართლებრივმა კატეგორიამ განსაკუთრებული აქტუალურობა ასევე შეიძინა საქართველოში მას შემდეგ, რაც მიღებულ იქნა „მომხმარებლის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი, რომელიც კრძალავს უსამართლო კომერციულ საქმიანობას და ასევე შეიცავს მნიშვნელოვან დათქმას გაზვიადებულ რეკლამასთან დაკავშირებით. სწორედ რეკლამისა და უსამართლო კომერციული საქმიანობის ურთიერთდამოკიდებულება და ამ კუთხით გაზვიადებული რეკლამის როლი არის სტატიის კვლევის საგანი. აღნიშნულის გათვალისწინებით, ნაშრომში განხილულია უსამართლო კომერციული საქმიანობის წინაპირობები, რომელთა დაკმაყოფილებაც არის აუცილებელი მოვაჭრის კონკრეტული ქმედების მართლსაწინააღმდეგო საქმიანობად კვალიფიკაციის პროცესში, ასევე მომხმარებლის დაცვის კანონმდებლობაში არსებული ისეთი სამართლებრივი საკითხები როგორიცაა, მოვაჭრის ქმედების არაკეთილსინდისიერება, საშუალო მომხმარებელი, მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევა და მისი ნეგატიური ცვლილება და სხვ. გარდა ამისა, წინამდებარე ნაშრომის მეოთხე ნაწილი ეხება გაზვიადებული რეკლამის ადგილს ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის პროცესში, დასკვნით ნაწილში კი მოცემულია კვლევის ძირითადი მიგნებები და შემაჯამებელი თეზისები.

უნდა აღინიშნოს, რომ წინამდებარე ნაშრომის უმთავრესი მიზანია გახსნას სამეცნიერო დისკუსია ქართულ რეალობაში უსამარ-

თლო კომერციული საქმიანობის მაკვალიფიცირებელ აუცილებელ წინაპირობებთან დაკავშირებით. აღნიშნული მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მომხმარებელთა დაცვის ქართული სამართლის შემდგომ სრულყოფას და კანონმდებლობის აღსრულების ეფექტიანობის ზრდას.

II. რეკლამა, როგორც კომერციული საქმიანობა

რეკლამა სამენარმეო საქმიანობით დაკავებული ნებისმიერი სუბიექტის ხელში არსებული ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მექანიზმია, რომელსაც იგი საკუთარი საქონლისა თუ მომსახურების რეალიზების ხელშეწყობის მიზნით იყენებს. ზოგადი გაგებით, რეკლამა შეიძლება განიმარტოს, როგორც მენარმე სუბიექტის კომერციული საქმიანობის ერთ-ერთი სახე, რომელიც გულისხმობს კომუნიკაციის ნებისმიერი საშუალების გამოყენებით პოტენციური კლიენტისთვის გარკვეული პროდუქტის შესახებ ინფორმაციის მიწოდებას იმ მიზნით, რომ მას ამ პროდუქტის შეძენისკენ უბიძგოს.³ რეკლამა, თავისი არსით, კონკრეტული მენარმე სუბიექტის კომერციული საქმიანობის ერთ-ერთი სახე თუ ფორმაა.⁴

მენარმე სუბიექტის ვიწრო ეკონომიკური ინტერესების დაკმაყოფილებასთან ერთად, რეკლამასთან დაკავშირებულია არაერთი საერთო-საზოგადოებრივი სიკეთე. უპირველეს ყოვლისა, იგი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თავისუფალი ბაზრების ფუნქციონირებისა და ეფექტიანი კონკურენციის განვითარების მიმართულებით.⁵ შეიძლება ითქვას, რომ რეკლამა კონკურენციის პროცესში მენარმე სუბიექტის ერთ-ერთი ძირითადი იარაღია, რომელსაც იგი

³ შეად., Lettl, 2013, Rn. 143; „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის პირველი პუნქტი.

⁴ Keirsbilck, 2011, 225.

⁵ Mcfall, 2004, 66.

ბაზარზე უპირატესობის მოსაპოვებლად იყენებს. გარდა ამისა, მენარმე სუბიექტები სწორედ რეკლამის საშუალებით უზრუნველყოფენ მომხმარებლებისთვის ცალკეულ საქონელსა თუ მომსახურებასთან დაკავშირებული ინფორმაციის მიწოდებას.⁶ ამ გზით რეკლამა ამცირებს ინფორმაციის ასიმეტრიულობას მიმწოდებლებსა და მომხმარებლებს შორის და ხელს უწყობს უფრო ეფექტიანი და ჯანსაღი საბაზრო პროცესების განვითარებას.⁷ ინფორმირებულ მომხმარებელს ყოველთვის აქვს იმის შესაძლებლობა, რომ ერთმანეთს შეადაროს სხვადასხვა ალტერნატიული პროდუქტი და მიიღოს უფრო ხელსაყრელი და სასურველი გადაწყვეტილება.

რეკლამის საშუალებით ბაზარზე ახალი ბრენდები ყალიბდება, რაც ხელს უწყობს ბაზრის დივერსიფიცირებასა და მრავალფეროვნების ზრდას.⁸ ცალკეულ შემთხვევაში ბრენდი ხარისხის გარანტიაა.⁹ მომხმარებელს იგი აძლევს შესაძლებლობას ზედმეტი შეფასებების გარეშე დაეყრდნოს კონკრეტული ბრენდის რეპუტაციას და აღნიშნულის შესაბამისად მიიღოს მისთვის ხელსაყრელი გადაწყვეტილება.¹⁰

თანამედროვე საზოგადოებაში, რეკლამა არა მხოლოდ ეკონომიკურ ფუნქციას ასრულებს, არამედ მას მნიშვნელოვანი სოციალური როლიც აკისრია. იგი არის საინფორმაციო ინსტრუმენტი, რომელიც მომხმარებელს საშუალებას აძლევს, მიიღოს რელევანტური ინფორმაცია და გააკეთოს რაციონალური არჩევანი.¹¹ გარდა ამისა, აღნიშნული თვისებების გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ რეკლამა არის კოლექტიური ღირებულებებისა და

⁶ Gotwa, 2025, 213.

⁷ Lau, 2020, 5.

⁸ Mcfall, 2004, 55.

⁹ შეად., Beales, 1981, 493.

¹⁰ იქვე.

¹¹ Mcfall, 2004, 66.

კულტურული ნორმების ჩამოყალიბების ერთ-ერთი მექანიზმი.¹² ყოველივე აღნიშნულის გათვალისწინებით, მნიშვნელოვანია, რომ რეკლამაში მოცემული ინფორმაცია იყოს უტყუარი და იგი მიზნად არ ისახავდეს მომხმარებლის შეცდომაში შეყვანას. შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ასეთი საჭიროებებით არის განპირობებული მისი საკანონმდებლო დონეზე რეგულირების აუცილებლობა.

რეკლამის სამართლებრივი რეგულირების ერთ-ერთი გამოვლინებაა ის ფაქტი, რომ კანონში კომერციული საქმიანობის ქვეშ მოაზრებულია რეკლამა და მარკეტინგი, როგორც მომხმარებლისთვის საქონლის ან მომსახურების მიყიდვის ხელშეწყობის მექანიზმი.¹³ შესაბამისად, ქართული კანონმდებლობის ფარგლებში რეკლამა არის მენარმე სუბიექტის კომერციული საქმიანობის ერთ-ერთი გამოვლინება და მასზე ვრცელდება მომხმარებლის დაცვის კანონმდებლობით კომერციული საქმიანობისთვის დადგენილი სამართლებრივი რეჟიმი. ამ კუთხით, ქართველი კანონმდებელი იზიარებს ევროკავშირის სამართალში განვითარებულ მიდგომებს, კერძოდ, რეკლამას კომერციულ საქმიანობად მიიჩნევს არაკეთილსინდისიერი კომერციული საქმიანობის ამკრძალავი დირექტივა 2005/29/EC (შემდგომში – UCPD დირექტივა), რომლის თანახმად, კომერციული საქმიანობა არის ნებისმიერი ქმედება, უმოქმედობა, ქცევის წესი ან წარმოდგენლობა მოვაჭრის მიერ, რომელიც პირდაპირ დაკავშირებულია საქონლის პოპულარიზაციასთან ან გაყიდვის ხელშეწყობასთან.¹⁴

¹² იქვე, 65-66.

¹³ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტი.

¹⁴ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and Amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council („Unfair Commercial Practices Directive“) L 149/22.UCPD, Rec. 14, Art. 2(d).

იმის გათვალისწინებით, რომ რეკლამის თანდაყოლილი მიზანი, როგორც წესი, ყოველთვის საქონლის ან მომსახურების გაყიდვის ხელშეწყობაა, იგი სრულად ექცევა დირექტივით გათვალისწინებული კომერციული საქმიანობის ცნების განმარტების ფარგლებში.¹⁵ ანალოგიურ მიდგომებს ავითარებს ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოც, რომლის განმარტებით, რეკლამა კომერციული საქმიანობაა, რადგან ის გავლენას ახდენს მომხმარებლის ეკონომიკურ ქცევაზე და ცალკეულ საქონელსა და მომსახურებასთან მიმართებით მომხმარებლის აღქმებს აყალიბებს.¹⁶ აღსანიშნავია, რომ რეკლამა კომერციული საქმიანობის ნაწილად ასევე არის მიჩნეული გერმანიასა¹⁷ და ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც.¹⁸

III. რეკლამა, როგორც უსამართლო კომერციული საქმიანობა

1. უსამართლო კომერციული საქმიანობის ზოგადი წინაპირობები

კომერციული საქმიანობისა და რეკლამის ცნებების კორელაციას ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უჭირავს მოხმარებელთა დაცვის როგორც ქართულ, ისე ევროპულ კანონმდებლობაში. ამ ცნებათა ურთიერთმიმართება განსაკუთრებით საინტერესოა მომხმარებელთა უფლებების დაცვის კანონმდებლობაში არსებული უსამართლო კომერციული საქმიანობის აკრძალვის კონტექსტში. იმის გათვალისწინებით, რომ რეკლამა და კომერციული კომუნიკაცია კომერციული საქმიანობის ერთ-ერთი გამოვლინებაა, მომხმარე-

¹⁵ Keirsbilck, 2011, 227.

¹⁶ Konsumentombudsmannen v. Ving Sverige AB [CJEU], C-122/10, 12 May 2011, para. 3 (ციტ. Recital 6 in the preamble to Directive 2005/29) 21; StWL Städtische Werke Lauf a.d. Pegnitz GmbH v eprimo GmbH [CJEU], C-102/20, 24 June 2021, para. 21.

¹⁷ Lettl, 2013, Rn. 142.

¹⁸ Va. Pharmacy Bd. v. Va. Consumer Council, 425 U.S. 748 (1976)

ბელთა დაცვის კანონმდებლობასთან მიმართებით კონკრეტული რეკლამის მართლწინააღმდეგობის შეფასებისას გამოყენებულ უნდა იქნეს იგივე წინაპირობები, რაც დადგენილია ზოგადად უსამართლო კომერციულ საქმიანობასთან მიმართებით.

საქართველოს სინამდვილეში უსამართლო კომერციული საქმიანობის ამკრძალავ ძირითად სამართლებრივ საფუძველს „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი აყალიბებს. კერძოდ, კანონის 24-ე მუხლი განსაზღვრავს უსამართლო კომერციული საქმიანობის ზოგად შინაარსობრივ მასშტაბებს და კრძალავს ასეთ საქმიანობას. აღნიშნული ნორმის მიხედვით, მართლწინააღმდეგო კომერციული საქმიანობის ერთ-ერთ ძირითადი წინაპირობა კეთილსინდისიერების პრინციპებთან თუ მოთხოვნებთან შეუსაბამობაა.¹⁹ გარდა ამისა, მეწარმე სუბიექტის კონკრეტულ ქმედებაზე კანონით გათვალისწინებული აკრძალვის გასაზრცელებლად აუცილებელია, რომ იგი არსებითად და უარყოფითად ცვლიდეს საშუალო მომხმარებლის ეკონომიკურ ქცევას იმ საქონელთან ან მომსახურებასთან მიმართებით, რომელიც მას მიაწოდეს ან მისთვის არის განკუთვნილი.²⁰ შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ მომხმარებლის დაცვის ქართული კანონმდებლობის პირობებში უსამართლო კომერციულ საქმიანობას აქვს ორი უზოგადესი წინაპირობა: კეთილსინდისიერების მოთხოვნებთან შეუსაბამობა და მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიურად ცვლილების უნარი. ნორმის სიტყვასიტყვითი განმარტების თანახმად, უსამართლო კომერციულ საქმიანობაში გამოხატული მართლწინააღმდეგო ქმედების დასადგენად აუცილებელია ეს ორი წინაპირობა ერთდროულად იყოს დაკმაყოფილებული.²¹ აღნიშნულის გათვალისწინებით, რეკლამაში

¹⁹ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მეორე პუნქტი.

²⁰ იქვე.

²¹ შეად., Gomez, 2006, 19; Commission Notice – Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the

გამოხატული კომერციული საქმიანობის კანონმდებლობასთან შესაბამისობა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში სწორედ ზემოაღნიშნული პრიზმიდან უნდა შეფასდეს.

2. არაკეთილსინდისიერება

კეთილსინდისიერების პრინციპი ერთგვარი ნორმატიული სტანდარტია,²² რომელთან მიმართებითაც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში კომერციული საქმიანობის მართლწინააღმდეგობისა თუ მისი კანონმდებლობასთან შესაბამისობა უნდა შეფასდეს. კვალიფიკაციის აღნიშნული ელემენტის შინაარსობრივი მახასიათებლების უკეთ წარმოსაჩენად მიზანშეწონილია, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება გამახვილდეს აღნიშნული ცნების ტერმინოლოგიურ მასშტაბებზე. ამ კუთხით გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ უსამართლო კომერციული საქმიანობის ამკრძალავ ევროპულ ნორმაში გამოყენებულია არა „კეთილსინდისიერება“, არამედ „პროფესიული გულისხმიერება“ ან „პროფესიული გულისხმიერების ვალდებულება“ (*“professional diligence”/“berufliche Sorgfalt / Sorgfaltspflicht”*).²³ ამ კონტექსტში ოდნავ მოდიფიცირებულ ტერმინს იყენებს გერმანელი კანონმდებელი. კერძოდ, გერმანული მართლწესრიგის ფარგლებში, ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის ერთ-ერთ აუცილებელ წინაპირობად მიჩნეულია

Council concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, C 526/37; Collins, 2005, 417.

²² Lettl, 2013, Rn. 142.

²³ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council (“Unfair Commercial Practices Directive”) L 149/22, Art. 5(2)(a); Commission Notice – Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, C 526/37.

„სამენარმეო გულისხმიერებასთან“ შეუსაბამოდ მოქმედება (*„... nicht der unternehmerischen Sorgfalt entsprechen...“*).²⁴

აღსანიშნავია, რომ როგორც UCPD დირექტივაში, ისე გერმანულ კანონმდებლობაში შემოთავაზებულია განსახილველ ცნებათა ლეგალური დეფინიცია.²⁵ აღნიშნულის საწინააღმდეგოდ, ქართული კანონი არ შეიცავს კეთილსინდისიერების ცნების რაიმე სახის საკანონმდებლო განმარტებას. შესაბამისად, მიზანშეწონილია კანონის 24-ე მუხლის მიზნებისათვის ტერმინ „კეთილსინდისიერების“ ნორმატიული შინაარსი განისაზღვროს UCPD დირექტივასა და გერმანულ კანონმდებლობაში პროფესიული თუ სამენარმეო გულისხმიერების ცნებების ნორმატიული შინაარსის გათვალისწინებით.

UCPD დირექტივაში მოცემული განმარტების მიხედვით, პროფესიული გულისხმიერება არის სპეციალური უნარისა თუ მზრუნველობის გარკვეული სტანდარტი, რომლის მომხმარებელთან მიმართებით დაცვის მოლოდინიც, გონივრულობის ფარგლებში, არსებობს მოვაჭრის მხრიდან, მისი საქმიანობის სფეროში არსებული პატიოსანი საბაზრო პრაქტიკის ან კეთილსინდისიერების ზოგადი მოთხოვნის გათვალისწინებით.²⁶ შეიძლება ითქვას, რომ დირექტივაში არსებული აღნიშნული განმარტება პროფესიული გულისხმიერების სტანდარტს გარკვეულ ობიექტურ მახასიათე-

²⁴ Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (UWG), §3(2).

²⁵ იქვე, §5(1), 9; Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council (“Unfair Commercial Practices Directive”) L 149/22, Art. 2(h).

²⁶ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council (“Unfair Commercial Practices Directive”) L 149/22, Art. 2(h).

ბელს სძენს. ამასთან, იგი შეიძლება დაიყოს ორ უზოგადეს ქვე-კომპონენტად.²⁷

დირექტივით გათვალისწინებული პროფესიული გულისხმიერების სტანდარტი მოვაჭრეს აკისრებს ვალდებულებას, კონკრეტული კომერციული საქმიანობის ფარგლებში ჰქონდეს და წარმოაჩინოს ყველა ის აუცილებელი უნარი, რომელიც მიიჩნევა ჩვეულებრივად იმ სექტორისა თუ სფეროსთვის, სადაც შესაბამისი კომერციული საქმიანობა ხორციელდება. ამ შემთხვევაში შეიძლება მოაზრებულ იქნეს შესაბამისი პროდუქტის მახასიათებლების ცოდნა, არსებული რეგულაციების დაცვა, მომხმარებლის მიმართ პასუხისმგებლობით მოქცევა და ა.შ. შესაბამისად, დირექტივის მიხედვით, მოვაჭრის ქმედება უნდა შეესაბამებოდეს მისი სფეროსთვის აპრობირებულ გარკვეულ ობიექტურ პროფესიულ სტანდარტებს.²⁸

პროფესიული გულისხმიერების დირექტივისეული განმარტების მეორე ნაწილი ყურადღებას ამახვილებს გულისხმიერების ვალდებულების მორალურ ელემენტზე, კერძოდ, ადგენს მოვაჭრის ვალდებულებას, რომ მისი ქცევა შეესაბამებოდეს პატიოსან საბაზრო პრაქტიკას.²⁹ ამდენად, დირექტივა უსამართლო კომერციული საქმიანობის შეფასების ერთ-ერთ აუცილებელ ელემენტად ასევე განიხილავს მოვაჭრის მხრიდან ეთიკური სტანდარტების დაცვას.

პროფესიული გულისხმიერების სტანდარტი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გერმანულ კანონმდებლობაში სამეწარმეო გულისხმიერების სახელით არის დამკვიდრებული. „არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის შესახებ“ გერმანული კანონის (UWG) მე-3 პარაგრაფი, სამეწარმეო გულისხმიერებას (*„unternehmerische Sorgfalt“*) მიიჩნევს უსამართლო კომერციული საქმიანობის ერთ-ერთ აუცილებელ წინაპირობად, კომპონენტად. გერმანიის ფედერალური

²⁷ შეად., Keirsbilck, 2011, 273.

²⁸ Duivenvoorde, 2023, 645; Collins, 2005, 419.

²⁹ Collins, 2005, 419.

სასამართლოს განმარტებით, აღნიშნული მოთხოვნის არსებობის ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი თუ ტელეოლოგიური საფუძველია მომხმარებლისთვის ინფორმირებული, რაციონალური და თავისუფალი არჩევანის საშუალების უზრუნველყოფა.³⁰ გერმანული სასამართლო ასევე განმარტავს, რომ დირექტივითა და გერმანული კანონმდებლობით გათვალისწინებული სამეწარმეო თუ პროფესიული გულისხმიერება საკუთარ თავში მოიაზრებს მოვაჭრის მიმართ არსებულ როგორც პროფესიულ, კვალიფიკაციასთან დაკავშირებულ მოთხოვნებს, ისე კომერციული საქმიანობის განხორციელებისას მასთან შემხებლობაში მყოფი მომხმარებელთა ჯგუფის ინტერესების თანაზომიერ დაცვასა თუ გათვალისწინებას.³¹

გერმანული და ევროპული პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ კომერციული საქმიანობის უსამართლოდ კვალიფიკაციისათვის აუცილებელია მოვაჭრის მხრიდან ხელყოფილი იყოს როგორც პროფესიული, ისე ეთიკური თუ მორალური სტანდარტები. ამ სტანდარტების დადგენა კი ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში კონკრეტული საქმის ფაქტობრივი გარემოებებისა და ეკონომიკის შესაბამისი სექტორის სპეციფიკის გათვალისწინებით უნდა განხორციელდეს.

ყოველივე აღნიშნულის გათვალისწინებით, მიზანშეწონილია „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტების ცვლილება იმ ფორმით, რომ ტერმინ კეთილსინდისიერების ნაცვლად აღნიშნულ ნორმებში გამოყენებულ იქნეს ისეთი ტერმინი, როგორიცაა, „პროფესიული გულისხმიერება“ ან „პროფესიული გულისხმიერების ვალდებულება“. გარდა ამისა, არსებული ბუნდოვანებების აღმოსაფხვრელად მიზანშეწონილია კანონით განისაზღვროს ამ ცნების ლეგალური

³⁰ BGH, Urt. v. 12.12.2013, I ZR 192/12, „Goldbärenbarren“, Tz. 23; BGH, Urt. v. 20.2.2020, I ZR 5/19, „Sofort-Bonus II“, Tz. 27.

³¹ BGH, Urt. v. 20.2.2020, I ZR 5/19, „Sofort-Bonus II“, Tz. 28.

დეფინიცია. ასეთი ცვლილების განხორციელებამდე კი სასურველია კანონის 24-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტების მიზნებისათვის ტერმინი „კეთილსინდისიერება“ გამოყენებულ იქნეს იმავე ნორმატიული შინაარსით, რაც აქვს პროფესიული თუ სამეწარმეო გულისხმიერების სამართლებრივ კატეგორიებს UCPD დირექტივის მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტისა და UWG-ის მე-3 პარაგრაფის ფარგლებში.

3. მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიური ცვლილება

3.1. ანოტაცია

მოვაჭრის ქმედების არაკეთილსინდისიერებასთან (პროფესიული/სამეწარმეო გულისხმიერების დარღვევა) ერთად მომხმარებლის დაცვის ქართული და ევროპული კანონმდებლობა უსამართლო კომერციული საქმიანობის მომდევნო აუცილებელ წინაპირობად მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიურ ცვლილებას განსაზღვრავს. აღნიშნული წინაპირობა პირობითად შეიძლება ორ ელემენტად დაიყოს: პირველ ელემენტია საკუთრივ მომხმარებელი, როგორც უსამართლო კომერციული საქმიანობის ადრესატი, მეორე ელემენტი კი – მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიური ცვლილება ვიწრო გაგებით (ამ შემთხვევაში იგულისხმება მხოლოდ ის ნეგატიური ზეგავლენა, რომელიც კონკრეტულ უსამართლო კომერციულ საქმიანობას აქვს მომხმარებლის ეკონომიკურ ქცევაზე).³² შესაბამისად, უსამართლო კომერციული საქმიანობის განსახილველი წინაპირობის მახასიათებლებისა თუ შინაარსის უკეთ წარმოსაჩენად მიზანშეწონილია მისი შემადგენელი აღნიშნული ორი ელემენტის განხილვა და ანალიზი ინდივიდუალურად, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად.

³² შეად., Keirsbilck, 2011, 278.

3.2. საშუალო მომხმარებელი და მოწყვლად ჯგუფებთან მიმართებით არსებული სპეციალური სტანდარტი

მოვაჭრის ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის პროცესში გადამწყვეტ როლს ასრულებს საშუალო მომხმარებლის კონცეფცია.³³ აღსანიშნავია, რომ ამ კონტექსტში საშუალო მომხმარებლის ცნებას ასევე იცნობს UCPD დირექტივა (*“average consumer”/“Durchschnittsverbraucher”*)³⁴ და UWG (*“durchschnittlicher Verbraucher”*).³⁵ ამდენად, მომხმარებლის დაცვის ევროპული კანონმდებლობა ეყრდნობა საშუალო მომხმარებლის კონცეფციას, როგორც კონკრეტული სუბიექტის კომერციული საქმიანობის (მათ შორის, რეკლამის) სამართლიანობის შეფასების ობიექტურ კრიტერიუმს. შესაბამისად, მეწარმე სუბიექტის ცალკეული ქმედების მართლწინააღმდეგობის შეფასებისას სწორედ საშუალო მომხმარებლის გადმოსახედია გასათვალისწინებელი იმისათვის, რომ თანაზომიერად იქნეს დაცული როგორც მომხმარებლების, ისე მოვაჭრეების კანონიერი ინტერესები. სწორედ ამ ლოგიკას მიჰყვება ქართველი კანონმდებელი, როდესაც საუბრობს საშუალო მომხმარებლის ქცევაზე „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 პუნქტში. ეს ნორმა გამოირჩევა ზოგადი ხასიათით და იგი მიემართება მოვაჭრეთა განუსაზღვრელი წრის მიერ განხორციელებულ ნებისმიერი სახის უსამართლო კომერციულ ქმედებას. შესაბამი-

³³ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

³⁴ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council (*“Unfair Commercial Practices Directive”*) L 149/22, Art. 5(2)(b).

³⁵ Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (UWG), §3(3).

სად, მოვაჭრის ყოველი კონკრეტული ქმედების შეფასებისათვის რელევანტური საშუალო მომხმარებლის იდენტიფიცირება ზოგადად მომხმარებელთა სრული სპექტრის საზოგადო მახასიათებლების გათვალისწინებით ხდება.

საკუთრივ საშუალო მომხმარებლის ცნებასთან დაკავშირებით, უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ამ ტერმინის დეფინიციას ქართული კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს. საშუალო მომხმარებლის განმარტება არც UCPD დირექტივითა და არც „არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის შესახებ“ გერმანული კანონით არის დადგენილი. თუმცა საშუალო მომხმარებლის ცნებასთან დაკავშირებით საინტერესო მიდგომები არის განვითარებული როგორც გერმანული, ისე ევროპულ სასამართლო პრაქტიკით, რომელიც გამოიყენება ქართულ რეალობაში საშუალო მომხმარებლის ცნების შინაარსის განსაზღვრის მიზნებისათვის.

მართლმსაჯულების სასამართლოს პრაქტიკაში საშუალო მომხმარებელი განმარტებულია, როგორც მომხმარებელი, რომელიც არის გონივრულად კარგად ინფორმირებული, გონივრულად დაკვირვებული და წინდახედული. ამასთან, კომერციული საქმიანობის მართლწინააღმდეგობის შეფასებისას სწორედ ასეთი მომხმარებლის გონივრული მოლოდინები არის რელევანტური და ამ პროცესში არ არის აუცილებელი რაიმე სახის ექსპერტული მოსაზრებების ან მომხმარებელთა გამოკითხვების შედეგად მიღებული ინფორმაციის გათვალისწინება.³⁶ აღსანიშნავია, რომ საშუალო მომხმარებლის ანალოგიური შინაარსობრივი განმარტება გაზიარე-

³⁶ Konsumentombudsmannen v. Ving Sverige AB [CJEU], C-122/10, 12 May 2011, para. 23; Estée Lauder Cosmetics GmbH & Co. v. Lancaster Group GmbH [CJEU], C-220/98, 13 January 2000, para. 27; Lidl Belgium GmbH & Co KG v. Etablissements Franz Colruyt NV [CJEU], C-356/04, 19 September 2006, para. 78; Gut Springenheide GmbH v. Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt [CJEU], C-210/96, 16 July 1998, para. 31; ლაკერბაია, 2021, 84 Keirsbilck, 2011, 282.

ბულია საქართველოს კონკურენციისა და მომხმარებლის დაცვის სააგენტოს არაერთ გადაწყვეტილებაშიც.³⁷

„მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 პუნქტისაგან განსხვავებით, მე-3 პუნქტი უფრო ავინროებს კონკრეტული კომერციული ქმედების ადრესატთა წრეს და ყურადღებას ამახვილებს ისეთ გარემოებებზე, სადაც მოვაჭრის ქმედება უარყოფით გავლენას ახდენს არა ზოგადად მომხმარებლებზე, არამედ მხოლოდ მომხმარებელთა კონკრეტულ მონყვლად ჯგუფზე.³⁸ შესაბამისად, 24-ე მუხლის მე-3 პუნქტის ფარგლებში კომერციული საქმიანობის მართლწინააღმდეგობის შეფასებისას ამოსავალი წერტილია არა ზოგადად საშუალო მომხმარებელი, არამედ მონყვლად მომხმარებელთა კონკრეტული ჯგუფის საშუალო წერი. აღწიწწულის გათვალისწინებით, მომხმარებელთა მონყვლადი ჯგუფებისკენ მიმართული კომერციული კომუნიკაციის (რეკლამი) შეფასებისას გასათვალისწინებელია არა ზოგადად საშუალო მომხმარებელი, არამედ შესაბამისი მონყვლადი ჯგუფის საშუალო წერი.

ამგვარად, ზემოაღწიწწულ პუნქტებს შორის განსხვავება მოვაჭრის ქმედების მაკვალიფიცირებელი საორიენტაციო წიწწწულის დონეებშია. 24-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ვრცელდება მთლიანად საზოგადოებაზე აწ მომხმარებელთა ფართოდ განსაზღვრულ ჯგუფზე და იყენებს საშუალო მომხმარებლის ზოგად კონცეფციას, მაშინ, როცა მე-3 პუნქტი ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებებზე, სადაც კომერციული საქმიანობა გავლენას ახდენს მხოლოდ დაუცველ, მონყვლად მომხმარებელთა კატეგორიაზე და საშუალო მომხმარებელიც სწორედ ამ ჯგუფის წერტაგან განისაზღვრება.

³⁷ საქართველოს კონკურენციისა და მომხმარებლის დაცვის სააგენტოს თავმჯდომარის 2024 წლის 19 ნოემბრის N04/1105 ბრძანებით დამტკიცებული გადაწყვეტილება, 22.

³⁸ შეად., Keirsbilck, 2011, 290.

აღნიშნული განსხვავება უზრუნველყოფს, რომ რეკლამისა თუ სხვა კომერციული კომუნიკაციის შეფასების ფარგლები დარჩეს ობიექტური და ამავდროულად, გაითვალისწინებოდეს ის სიტუაციები, სადაც ზოგადი სტანდარტი ვერ უზრუნველყოფს ეფექტიან დაცვას მათთვის, ვისი გადანყვებილების მიღების უნარზეც უფრო მარტივია ზეგავლენის მოხდენა მონყვლადობის გამო.

ანალოგიური მიდგომით გამოირჩევა როგორც UCPD დირექტივა (*“average consumer”/“Durchschnittsverbraucher”*)³⁹, ისე „აკეთილსინდისიერი კონკურენციის შესახებ“ გერმანული კანონი (*“durchschnittlicher Verbraucher”*).⁴⁰ შეიძლება ითქვას, რომ მომხმარებლის დაცვის როგორც ქართული, ისე ევროპული კანონმდებლობა ადგენს კომერციული საქმიანობის დამატებით სპეციალურ სტანდარტს, ისეთ მონყვლად ჯგუფებთან მიმართებით, როგორცაა, ბავშვები, ხანდაზმულები, ფსიქიკური თუ ფიზიკური შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირები (გონებრივი ან ფიზიკური შესაძლებლობის ან/და ასაკის გამო განსაკუთრებით მონყვლადი პირები).⁴¹

3.3. ეკონომიკური ქცევის ნეგატიური ცვლილება

მოვაჭრის ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის პროცესის მომდევნო აუცილებელი ელემენტი იმ ზეგავლენის შეფასება, რომელიც განსახილველ ქმედებას

³⁹ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council (*“Unfair Commercial Practices Directive”*) L 149/22, Art. 5(3).

⁴⁰ Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (UWG), §3(3).

⁴¹ „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-3 პუნქტი.

აქვს მომხმარებლის ეკონომიკურ ქცევაზე. აღნიშნული პირდაპირ გამომდინარეობს „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონიდან, სადაც საუბარია საშუალო მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის უარყოფით ცვლილებაზე.⁴² იმის გათვალისწინებით, რომ ქართველი კანონმდებელი ამ კონტექსტში არ ადგენს არც ეკონომიკური ქცევის და არც მისი უარყოფითი ცვლილების ლეგალურ დეფინიციას, ამ კონცეფციათა შინაარსის დადგენა ქართულ რეალობაში გარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული.

UCPD დირექტივის ინგლისურ რედაქციაში გამოყენებულია სიტყვათშეთანხმება – „ეკონომიკური ქცევის არსებითი დამახინჯება“ („...materially distorts or is likely to materially distort the economic behaviour...“).⁴³ აღნიშნულისაგან განსხვავებით, UCPD დირექტივის გერმანულ რედაქციაში გამოყენებულია სიტყვათშეთანხმება – „ეკონომიკურ ქცევაზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა“ („...das wirtschaftliche Verhalten... wesentlich beeinflusst...“).⁴⁴ მცირე ტექნიკური განსხვავების მიუხედავად, აღნიშნული კონცეფცია შეიძლება მოხსენიებულ იქნეს როგორც „ეკონომიკური ქცევის ნეგატიური ცვლილება“ და ქართულ სინამდვილეში მისი შინაარსის იდენტიფი-

⁴² იქვე, 24-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტები.

⁴³ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council („Unfair Commercial Practices Directive“) L 149/22, Art. 5(2)(b).

⁴⁴ Richtlinie 2005/29/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 11. Mai 2005 über unlautere Geschäftspraktiken im binnenmarktinternen Geschäftsverkehr zwischen Unternehmen und Verbrauchern und zur Änderung der Richtlinie 84/450/EWG des Rates, der Richtlinien 97/7/EG, 98/27/EG und 2002/65/EG des Europäischen Parlaments und des Rates sowie der Verordnung (EG) Nr. 2006/2004 des Europäischen Parlaments und des Rates (Richtlinie über unlautere Geschäftspraktiken), Art. 5(2)(b).

ცირება უნდა მოხდეს UCPD დირექტივის მიზნებისათვის ჩამოყალიბებულ და დამკვიდრებულ შინაარსზე დაყრდნობით.

საკუთრივ UCPD დირექტივა განსაზღვრავს მომხმარებლის ეკონომიკურ ქცევაზე ნეგატიური ზეგავლენის შინაარსს. აღნიშნული კონცეფცია გულისხმობს კონკრეტული კომერციული ქმედების (საქმიანობის) საშუალებით მომხმარებლის მხრიდან ინფორმირებული გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობის არსებით ხელყოფას, რის შედეგადაც მომხმარებელი იღებს ისეთ გარიგებისმიერ გადაწყვეტილებას (*“transactional decision”/“geschäftliche Entscheidung”*), რომელსაც იგი არ მიიღებდა ასეთი ხელყოფის გარეშე.⁴⁵ შეიძლება ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში განმარტების მთავარი ამოსავალი წერტილია მოვაჭრის მიერ საკუთარი კომერციული საქმიანობით მომხმარებლის გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მართლსაწინააღმდეგო ჩარევა. შესაბამისად, მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიურ ცვლილებასთან დაკავშირებით სრულფასოვანი შინაარსობრივი სურათის შესაქმნელად ასევე მნიშვნელოვანია განიმარტოს, თუ რა იგულისხმება გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების ქვეშ. აღნიშნული დირექტივისეული ტერმინი სააგენტოს პრაქტიკაში დამკვიდრებულია არა „გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების“, არამედ „ტრანზაქციული გადაწყვეტილების“ სახელით.⁴⁶ მიუხედავად ამისა, მიზანშეწონილია იგი ქართულ

⁴⁵ Trento Sviluppo srl and Centrale Adriatica Soc. coop. arl v. Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato [CJEU], C-281/12, 19 December 2013, para. 30; Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council (*“Unfair Commercial Practices Directive”*) L 149/22, Art. 2(e).

⁴⁶ საქართველოს კონკურენციისა და მომხმარებლის დაცვის სააგენტოს თავმჯდომარის 2025 წლის 10 ივნისის N04/597 ბრძანებით დამტკიცებული გადაწყვეტილება, 13; საქართველოს კონკურენციისა და მომხმარებლის

სამართლებრივ სივრცეში დამკვიდრდეს „გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების“ სახით, რამდენადაც, საბოლოო ჯამში, უკავშირდება გარიგებას, თუმცა უფრო ფართოა, ვიდრე გარიგების დადება.

გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების ცნების ნორმატიული შინაარსი UCPD დირექტივით არის განსაზღვრული და გულისხმობს მომხმარებლის ნებისმიერ გადაწყვეტილებას პროდუქტის შეძენასთან, შეძენის პირობებთან, საფასურთან და სხვა ისეთ საკითხებთან დაკავშირებით, რომელიც უკავშირდება მოვაჭრესთან სახელშეკრულებო ურთიერთობის დამყარებას და ამ ურთიერთობის პირობებს.⁴⁷ აღნიშნული გადაწყვეტილება მოიცავს მომხმარებლის როგორც აქტიურ მოქმედებას, ისე მოქმედებისგან თავის შეკავებას. დირექტივაში მოცემულ განმარტებასთან დაკავშირებით მართლმსაჯულების სასამართლო ყურადღებას ამახვილებს მის ზოგად ხასიათზე და ადგენს, რომ ამ კუთხით გარიგებისმიერი გადაწყვეტილება მოიცავს მომხმარებლის არა მხოლოდ იმ გადაწყვეტილებას, შეიძინოს თუ არა ცალკეული პროდუქტი, არამედ ისეთ გადაწყვეტილებასაც, როგორიცაა, მაგალითად, მალაზიაში შესვლა.⁴⁸

ამდენად, UCPD დირექტივის თანახმად, გარიგებისმიერი გადაწყვეტილებისა და ეკონომიკური ქცევის არსებითად ცვლილების ცნებები ურთიერთდაკავშირებული სამართლებრივი კატეგორიებია. თუკი გარიგებისმიერი გადაწყვეტილება მომხმარებლის

დაცვის სააგენტოს თავმჯდომარის 2024 წლის 17 დეკემბრის N04/1243 ბრძანებით დამტკიცებული გადაწყვეტილება, 14.

⁴⁷ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ("Unfair Commercial Practices Directive") L 149/22, Art. 2(k).

⁴⁸ Trento Sviluppo srl and Centrale Adriatica Soc. coop. arl v. Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato [CJEU], C-281/12, 19 december 2013, para. 36.

პროდუქტთან მიმართებით კონკრეტულ ქმედება ან უმოქმედობაა, ეკონომიკური ქცევა უფრო ფართო სამართლებრივი კატეგორიაა, რომელიც საკუთარ თავში აერთიანებს მომხმარებლის უნარს, შეაფასოს და შეადაროს ბაზარზე არსებული პროდუქტის მახასიათებლები, მიიღოს ინფორმირებული გადაწყვეტილება, ამისათვის შეიქმნას შესაბამისი საინფორმაციო საფუძველი და იმოქმედოს საკუთარი ინტერესების შესაბამისად. ეკონომიკური ქცევის ნეგატიური ცვლილება კი მაშინაა, როდესაც მოვაჭრე საკუთარი კომერციული საქმიანობით ერევა ეკონომიკური ქცევის პროცესში იმგვარად, რომ მომხმარებელი საბოლოოდ იღებს მისთვის საზიანო გარიგებისმიერ გადაწყვეტილებას. ამრიგად, უსამართლო კომერციული საქმიანობის აკრძალვით დირექტივა იცავს მომხმარებლებს მოვაჭრის ისეთი კომერციული საქმიანობისაგან, რომელიც მოწოდებულია არსებითად დაამახინჯოს მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევა იმ დონემდე, რომ ეს უკანასკნელი აიძულოს, მიიღოს მისთვის საზიანო გარიგებისმიერი გადაწყვეტილება.

UCPD დირექტივის მსგავსად, ქართული კანონმდებლობა კომერციული საქმიანობის უსამართლობას უკავშირებს მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის შეცვლას. თუმცა დირექტივაში არსებული „გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების“ ნაცვლად, ქართველი კანონმდებელი ამ კონტექსტში იყენებს ტერმინს „გარიგების დადებას“.⁴⁹ შედეგად, იქმნება ისეთი სამართლებრივი მდგომარეობა, როდესაც მოვაჭრის ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციისათვის მნიშვნელოვანია გარიგების დადებასთან დაკავშირებული და არა, ზოგადად, გარიგებისმიერ გადაწყვეტილებაზე ნეგატიური ზეგავლენა. მსგავსი საკანონმდებლო მოწესრიგების პირობებში მომხმარებელი რჩება დაცვის მიღმა ისეთი გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, რომელიც არ უკავშირდება უშუალოდ

⁴⁹ „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 25-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

გარიგების დადებას, არამედ ისეთ ქმედებას, როგორც არის, მაგალითად, მაღაზიაში შესვლა და სხვ. ასეთი მიდგომა შეიცავს უსამართლო კომერციული საქმიანობის ცნების ფარგლების არათანაზომიერად დავინროების საფრთხეს.

საყურადღებოა, რომ პრაქტიკაში სააგენტოს იზიარებს UCPD დირექტივასა და მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ განვითარებულ მიდგომას და თავის გადაწყვეტილებებში უსამართლო კომერციული საქმიანობის წინაპირობად ასახელებს არა მხოლოდ გარიგების დადებასთან დაკავშირებულ, არამედ, ზოგადად, გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ჩარევას.⁵⁰ კერძოდ, სააგენტო განმარტავს, რომ უსამართლო კომერციული საქმიანობის შეფასებისას უშუალოდ გარიგების დადებასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებაზე ზეგავლენასთან ერთად, ასევე რელევანტურია უშუალოდ სახელშეკრულებო ურთიერთობაში შესვლამდე მომხმარებლის მიერ განხორციელებული ქმედებები თუ მიღებული გადაწყვეტილებები.⁵¹

IV. გაგვიადებული რეკლამის ადგილი ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის პროცესში

1. გაზვიადებული რეკლამა და ჰიპერბოლა, როგორც კომერციული კომუნიკაციის ელემენტი

რეკლამა გარიგებისმიერი გადაწყვეტილების მიღების პროცესზე ზეგავლენის იარაღია. ასეთი ზეგავლენა თეორიულად შესაძლებელია მოხდეს რეკლამის საშუალებით მომხმარებლისთვის თვისობრივად არასწორი ინფორმაციის მიწოდებით, რეკლამის საგნად

⁵⁰ საქართველოს კონკურენციისა და მომხმარებლის დაცვის სააგენტოს თავმჯდომარის 2025 წლის 10 ივნისის N04/597 ბრძანებით დამტკიცებული გადაწყვეტილება, 14.

⁵¹ იქვე.

არსებული პროდუქტის მახასიათებლებისა თუ შესაძლებლობების გაზვიადებულად წარმოჩენით და სხვ. თანამედროვე თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ამ კუთხით განსაკუთრებული აქტუალურობით გამოირჩევა სწორედ გაზვიადებული რეკლამის კატეგორია.

სარეალიზაციოდ გამიზნულ პროდუქტთან დაკავშირებული მახასიათებლების გაზვიადებულად წარმოჩენის მაგალითები მრავლადაა ყოველდღიურ ცხოვრებაში. სარეკლამო ბილბორდებსა თუ ვიდეორგოლებში ხშირად არის ინტეგრირებული ისეთი გამონატევამები, როგორიცაა „ისტორიის გემო“ (“a taste of history”)⁵², „... აფრთიანებს“ (“... gives you wings”)⁵³ და ა.შ. ამ შემთხვევაში რეკლამის შინაარსი თავისი მახასიათებლების გათვალისწინებით, არ არის გამიზნული იმისათვის, რომ იგი პირდაპირ იქნეს გაგებული. მსგავსი ჰიპერბოლიზებული რეკლამა ასევე ცნობილია “puffery“-ის სახელით.⁵⁴

გაზვიადებული რეკლამის ძირითადი მახასიათებელია ის, რომ იგი არ ისახავს მიზნად, მომხმარებელს მიაწოდოს არასწორი ინფორმაცია. ამ შემთხვევაში პროდუქტის ცალკეული მახასიათებელი ისეთი განსხვავებული სტილითაა წარმოჩენილი, რომ საშუალო მომხმარებლისგან მოსალოდნელია მისი ადეკვატურად (არა მისი სიტყვასიტყვითი მნიშვნელობით) გაგება. სწორედ ამიტომ ევროპული და გერმანული იურიდიული პრაქტიკის ფარგლებში ჰიპერბოლიზებული რეკლამა არ მიიჩნევა მართლსაწინააღმდეგო ქმედებად და უსამართლო კომერციულ საქმიანობად იმ პირობით, რომ

⁵² <<https://www.carlsberg.com/en/our-beer/1883/>> [30.06.2025].

⁵³ <<https://www.youtube.com/@GivesYouWings>> [30.06.2025].

⁵⁴ Browne, Hale, Cosgrove, 2012, 69 და შემდგომი; Commission Notice – Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council concerning Unfair Business-to-consumer Commercial Practices in the Internal Market, C/2021/9320, § 2.5; Demaine, 2012, 745; Colaizzi, Crook, Claire, Sachs, 2017, 86.

შინაარსის გაზვიადება საშუალო მომხმარებლის მხრიდან არის გონივრულობის ფარგლებში შეცნობადი და არ ქმნის ცალკეულ პრობლემას თუ მომსახურებასთან მიმართებით მომხმარებლის შეცდომაში შეყვანის საფრთხეს.⁵⁵

იმის დასადგენად, რეკლამა გაზვიადებულია თუ თვისობრივად არასწორი ინფორმაციის მომხმარებლისთვის მიწოდების გზით უსამართლო კომერციული საქმიანობა ხორციელდება, აუცილებელია განისაზღვროს, თუ სად გადის ამ ორ კონცეფციას შორის რეალური სამართლებრივი მიჯნა. როგორც აღინიშნა, მოვაჭრის ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციის განმსაზღვრელ ძირითადი კრიტერიუმია საშუალო მომხმარებლის აღქმები.⁵⁶ შესაბამისად, კომერციული ქმედების გაზვიადებულ რეკლამად კვალიფიკაცია სწორედ საშუალო მომხმარებლის გადამოსახედიდან უნდა მოხდეს. სხვაგვარად რომ ითქვას, გაზვიადების უმთავრესი სამართლებრივი მახასიათებელი მისი სუბიექტურობაა, რომელსაც შესაბამისი საშუალო მომხმარებლის აღქმებზე დამოკიდებულება განსაზღვრავს.⁵⁷ ამ კუთხით საშუალო მომხმარებლის რელევანტური სუბიექტური აღქმების იდენტიფიცირება კი დაკავშირებულია შესაბამისი საზოგადოების კულტურულ და ლინგვისტურ მახასიათებლებთან, რომლებიც სხვადასხვა საზოგადოებაში მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან.⁵⁸ შესაბამისად, საქართველოში კონკრეტული რეკლამის გაზვიადებულ რეკლამად კვალიფიკაცია ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში რეკლამის კონკრეტული შინაარსისა და ქართული საზოგადოების კულტურ-

⁵⁵ Howells, Micklitz, Wilhelmsson, 2006, 128.

⁵⁶ შეად., Verein gegen Unwesen in Handel und Gewerbe Köln eV v. Mars GmbH [CJEU], C-470/93, 6 July 1995, para. 24.

⁵⁷ შეად., Demaine, 2012, 745.

⁵⁸ Estée Lauder Cosmetics GmbH & Co. OHG v. Lancaster Group GmbH [CJEU], C-220/98, 13 January 2000, para. 29; Howells, Micklitz, Wilhelmsson, 2006, 128.

რული თუ ლინგვისტური წესჩვეულებების გათვალისწინებით უნდა განხორციელდეს.

აღსანიშნავია, რომ გაზვიადებული რეკლამის დეტალური შინაარსობრივი მახასიათებლებისა თუ მისი ელემენტების იდენტიფიცირება ცალკე კვლევის საგანია და მისი სიღრმისეული ანალიზის შესაძლებლობას წინამდებარე ნაშრომის ფორმატი არ იძლევა. ამ შემთხვევაში შესაძლებელია უფრო მეტი თვალსაჩინოებისთვის დასახელდეს გაზვიადებული რეკლამის რამდენიმე შემთხვევა დასავლური სამართლებრივი პრაქტიკიდან. კერძოდ, გაზვიადებულ რეკლამად მიჩნეულ იქნა რეკლამის ფარგლებში ისეთი გამონათქვამები, როგორიცაა, „ყველაზე დახვეწილი სათამაშო სისტემა სამყაროში“⁵⁹, „ნარმოუდგენელი“⁶⁰, „იარაღი, რომელმაც დაიპყრო დასავლეთი“⁶¹, „უკეთესი პიცა“⁶² და სხვ.

2. გაზვიადებული რეკლამის სამართლებრივი შედეგები

რეკლამის გაზვიადებასთან დაკავშირებულ ჩანაწერს „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი მხოლოდ 24-ე მუხლის მე-3 პუნქტში ითვალისწინებს. როგორც აღინიშნა, მისი პირველი წინადადება ეხება მომხმარებელთა მოწყვლად ჯგუფებს და განსაზღვრავს ამ ჯგუფებში საშუალო მომხმარებლის იდენტიფიცირებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ამ პუნქტის მეორე წინადადებაში კი კანონმდებელი ადგენს, რომ თუ რეკლამაში მოცემული ინფორმაცია გაზვიადებულია ან იგი პირდაპირ არ უნდა იქნეს გაგებული, მაშინ ასეთი რეკლამა ვერ ჩაითვლება უსამართლო კომერციულ საქმიანობად.

⁵⁹ Browne, Hale, Cosgrove, 2012, 76; იხ. ციტირება: Atari Corp. v. 3DO Co., 1994 WL 723601, at * 1 (N.D. Cal. May 16, 1994).

⁶⁰ Colaizzi, Crook, Claire, Sachs, 2017, 86.

⁶¹ Browne, Hale, Cosgrove, 2012, 76; იხ. ციტირება: New Colt Holding Corp. v. RJG Holdings of Fla., Inc., 312 F. Supp. 2d 195, 235 (D. Conn. 2004).

⁶² Pizza Hut, Inc. v. Papa John's International, Inc., 227 F.3d 489 (5th Cir. 2000).

საგულისხმოა, რომ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 პუნქტი, რომელიც განსაზღვრავს უსამართლო კომერციული საქმიანობის ზოგად წინაპირობებს, არ შეიცავს რაიმე სახის მითითებას გაზვიადებული რეკლამის შემთხვევაში მართლწინააღმდეგობის გამოორიცხვასთან დაკავშირებით. შესაბამისად, ერთი შეხედვით იქმნება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ გაზვიადებული რეკლამა მართლწინააღმდეგობის გამოორიცხავი გარემოების ხარისხში ადის მხოლოდ მონყვლად ჯგუფებთან მიმართებით, ხოლო სხვა შემთხვევაში გაზვიადებული რეკლამა ქმნის უსამართლო კომერციული საქმიანობის შემადგენლობას. თუმცა „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მსგავსი ინტერპრეტაცია ეწინააღმდეგება საკუთრივ უსამართლო კომერციული საქმიანობის არსს. როგორც აღინიშნა, უსამართლო კომერციული საქმიანობის უმთავრესი წინაპირობა არაკეთილსინდისიერი, ანუ პროფესიული გულისხმიერების საწინააღმდეგო ქმედებაა. რეკლამის გაზვიადება კი გულისხმობს რეკლამის საგნად არსებული საქონლის ან მომსახურების მახასიათებლების ჰიპერბოლიზებულ წარმოჩენას იმ განზრახვით, რომ საშუალო მომხმარებლის მხრიდან ასეთი გაზვიადების განზრახვა გამოცნობილი იქნება და იგი სიტყვასიტყვით არ განმარტავს ჰიპერბოლას. შესაბამისად, გაზვიადებული რეკლამის კლასიკური შემთხვევა ვერ თავსდება არაკეთილსინდისიერი თუ პროფესიული გულისხმიერების საწინააღმდეგო ქმედების შინაარსობრივ ფარგლებში. ამიტომ, მიზანშეწონილია, რომ გაზვიადებული რეკლამა არა მხოლოდ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-3, არამედ მე-2 პუნქტის შემთხვევაშიც ჩაითვალოს მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხავ გარემოებად.

გასარკვევია, უსამართლო კომერციული საქმიანობის რომელი წინაპირობა უნდა გამოირიცხოს ასეთ დროს – ქმედების არაკეთილ-

სინდისიერი ხასიათი (პროფესიული გულისხმიერების ვალდებულების დარღვევა) თუ ეკონომიკურ ქცევაზე ნეგატიური ზეგავლენა. აღნიშნულ საკითხზე ცალსახა პასუხის არარსებობის პირობებში იგი შესაძლოა მნიშვნელოვანი დავის საგანი იყოს. მიუხედავად ამისა, გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ საშუალო მომხმარებლის გადმოსახედი ასრულებს ერთ-ერთ ძირითად როლს მოვაჭრის ქმედების როგორც არაკეთილსინდისიერების, ისე ეკონომიკურ ქცევაზე ზეგავლენის შეფასებაში. ანალოგიურად, საშუალო მომხმარებლის პერსპექტივა ასევე არის ძირითადი ამოსავალი წერტილი რეკლამის გაზვიადებული ხასიათის დასადგენად. აქედან გამომდინარე, თუ საშუალო მომხმარებლის გადმოსახედიდან კონკრეტული კომერციული კომუნიკაცია გაზვიადებულ რეკლამად კვალიფიცირდება (და არა მაგალითად, შეცდომაში შემყვან რეკლამად), მაშინ იგი ავტომატურად გამორიცხავს ამ კომერციული კომუნიკაციის არაკეთილსინდისიერებასა და მის უნარს, ნეგატიურად შეცვალოს საშუალო მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევა. შესაბამისად, აღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარეობს, რომ გაზვიადებული რეკლამის შემთხვევაში უნდა გამოირიცხოს უსამართლო კომერციული საქმიანობის ორივე წინაპირობის არსებობა.

V. დასკვნა

რეკლამა კომერციული საქმიანობაა და მასზე ვრცელდება მომხმარებლის უფლებების დაცვის კანონმდებლობით განსაზღვრული, უსამართლო კომერციული საქმიანობისთვის დადგენილი სამართლებრივი რეჟიმი. შესაბამისად, რეკლამის უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციისათვის, იგი უნდა აკმაყოფილებდეს ისეთ წინაპირობებს, როგორიცაა, მოვაჭრის მხრიდან არაკეთილსინდისიერი ქმედება და მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიური ცვლილება.

ნაშრომში განვითარებულია მოსაზრება „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტების იმ ფორმით ცვლილებასთან დაკავშირებით, რომ „კეთილსინდისიერების“ ნაცვლად აღნიშნულ ნორმებში გამოყენებულ იქნეს ისეთი ტერმინი, როგორიცაა „პროფესიული გულისხმიერება“ ან „პროფესიული გულისხმიერების ვალდებულება“. ასეთ ცვლილებამდე კი მიზანშეწონილია „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტების მიზნებისათვის „კეთილსინდისიერება“ გამოიყენებოდეს იმავე ნორმატიული შინაარსით, რომელიც აქვს „პროფესიული გულისხმიერებისა“ თუ „პროფესიული გულისხმიერების ვალდებულების“ სამართლებრივ კატეგორიებს UCPD დირექტივის მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის ფარგლებში.

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მოვაჭრის ქმედების არაკეთილსინდისიერებასთან (პროფესიული/სამეწარმეო გულისხმიერების დარღვევა) ერთად მომხმარებლის დაცვის ქართული და ევროპული კანონმდებლობა უსამართლო კომერციული საქმიანობის მომდევნო აუცილებელ წინაპირობად მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიურ ცვლილებას განსაზღვრავს. აღნიშნული წინაპირობა, თავის მხრივ, ორი ელემენტისაგან შედგება: საკუთრივ მომხმარებელი, როგორც უსამართლო კომერციული საქმიანობის ადრესატი; მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის ნეგატიური ცვლილება ვინრო გაგებით.

ევროპული და გერმანული მიდგომების გათვალისწინებით, „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტებთან მიმართებით გამოიკვეთა, რომ მე-2 პუნქტი ვრცელდება მთლიანად საზოგადოებაზე ან მომხმარებელთა ფართოდ განსაზღვრულ ჯგუფზე და იყენებს საშუალო მომხმარებლის ზოგად კონცეფციას, მაშინ, როცა მე-3 პუნქტი

ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებებზე, სადაც კომერციული საქმიანობა გავლენას ახდენს მხოლოდ დაუცველ, მონყვლად მომხმარებელთა კატეგორიაზე და საშუალო მომხმარებელიც სწორედ ამ ჯგუფის წევრთაგან განისაზღვრება. აღნიშნული განსხვავება უზრუნველყოფს, რომ რეკლამისა თუ სხვა კომერციული კომუნიკაციის შეფასების ფარგლები დარჩეს ობიექტური და ამავდროულად, გაითვალისწინებოდეს ის სიტუაციები, სადაც ზოგადი სტანდარტი ვერ უზრუნველყოფს ეფექტიან დაცვას მათთვის, ვისი გადანყვეტილების მიღების უნარზეც უფრო მარტივია ზეგავლენის მოხდენა მონყვლადობის გამო.

UCPD დირექტივის მსგავსად, ქართული კანონმდებლობა კომერციული საქმიანობის უსამართლობას უკავშირებს მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევის შეცვლას. თუმცა დირექტივაში არსებული „გარიგებისმიერი გადანყვეტილების“ ნაცვლად, ქართველი კანონმდებელი ამ კონტექსტში იყენებს ტერმინს „გარიგების დადება“. შედეგად, იქმნება ისეთი სამართლებრივი მდგომარეობა, როდესაც მოვაჭრის ქმედების უსამართლო კომერციულ საქმიანობად კვალიფიკაციისათვის მნიშვნელოვანია გარიგების დადებასთან დაკავშირებული და არა, ზოგადად, გარიგებისმიერ გადანყვეტილებაზე ნეგატიური ზეგავლენა. მსგავსი საკანონმდებლო მონესრიგების პირობებში მომხმარებელი რჩება დაცვის მიღმა ისეთი გადანყვეტილებების მიღების პროცესში, რომელიც არ უკავშირდება უშუალოდ გარიგების დადებას, არამედ ისეთ ქმედებას, როგორიც არის, მაგალითად, მაღაზიაში შესვლა და სხვ. ასეთი მიდგომა შეიცავს უსამართლო კომერციული საქმიანობის ცნების ფარგლების არათანაზომიერად დავიწროების საფრთხეს. აქედან გამომდინარე, ნაშრომში განვითარებული მსჯელობების შესაბამისად, მიზანშეწონილია „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლში შესაბამისი ცვლილების განხორციელება.

გაზვიადებულ რეკლამასთან დაკავშირებით დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ კომერციული ქმედების გაზვიადებულ რეკლამად კვალიფიკაცია საშუალო მომხმარებლის გადმოსახედიდან უნდა მოხდეს. გაზვიადების უმთავრესი სამართლებრივი მახასიათებელი მისი სუბიექტურობაა, რომელსაც შესაბამისი საშუალო მომხმარებლის აღქმებზე დამოკიდებულება განსაზღვრავს. ამ კუთხით საშუალო მომხმარებლის რელევანტური სუბიექტური აღქმების იდენტიფიცირება კი დაკავშირებულია შესაბამისი საზოგადოების კულტურულ და ლინგვისტურ მახასიათებლებთან, რომლებიც სხვადასხვა საზოგადოებაში მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. შესაბამისად, საქართველოში კონკრეტული რეკლამის გაზვიადებულ რეკლამად კვალიფიკაცია ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში რეკლამის კონკრეტული შინაარსისა და ქართული საზოგადოების კულტურული თუ ლინგვისტური წესჩვეულებების გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. ამასთან, თუ აღნიშნული მიდგომის გათვალისწინებით, კონკრეტული კომერციული კომუნიკაცია გაზვიადებულ რეკლამად კვალიფიცირდება (და არა მაგალითად, შეცდომაში შემყვან რეკლამად), მაშინ იგი ავტომატურად გამორიცხავს ამ კომერციული კომუნიკაციის არაკეთილსინდისიერებასა და მის უნარს, ნეგატიურად შეცვალოს საშუალო მომხმარებლის ეკონომიკური ქცევა. შესაბამისად, გაზვიადებული რეკლამის შემთხვევაში გამოირიცხება უსამართლო კომერციული საქმიანობის ორივე წინაპირობის არსებობა.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- ლაკერბაია თ., მომხმარებლის ცნება ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს პრაქტიკაში, ჟურნ. „ორბელიანი“, N4, 2021
- Beales H., Craswell R., Salop S.C., The Efficient Regulation of Consumer Information, Journal of Law & Economics, Vol. 24, No. 3, 1981

- Browne N., Hale K., Cosgrove M., Legal Tolerance toward the Business Lie and the Puffery Defense: The Questionable Assumptions of Contract Law, *Southern Illinois University Law Journal*, Vol. 37, No. 1, 2012
- Colaizzi R., Crook C., Claire W., Sachs T., The Best Explanation and Update on Puffery You Will Ever Read, *Antitrust*, Vol. 31, No. 3, 2017,
- Collins H., The Unfair commercial Practices Directive, *European Review of Contract Law*, Vol. 1, No. 4, 2005
- Demaine L., Seeing is Deceiving: The Tacit Deregulation of Deceptive advertising, *Arizona Law Review*, Vol. 54, 2012
- Duivenvoorde B., Consumer Protection in the Age of Personalised Marketing: Is the UCPD Future-Proof?, *European Papers*, Vol. 8, No. 2, 2023
- Gomez F., The Unfair Commercial Practices Directive: A Law and Economics Perspective, *European Review of Contract Law*, Vol. 2, No. 1, 2006
- Gotwa S., Role of Advertising in the Modern Economy World, *Inspira – Journal of Commerce, Economics & Computer Science*, Vol. 11, No. 2, 2025
- Howells G., Micklitz H., Wilhelmsson T., *European Fair-Trading Law*, Routledge, 2006
- Keirsbilck B., *The New European Law of Unfair Commercial Practices and Competition Law*, Hart Publishing, 2011
- Lau Y., *A Brief Primer on the Economics of Targeted Advertising*, Bureau of Economics Federal Trade Commission, January 2020
- Mcfall L., *Advertising a Cultural Economy*, London, 2004
- Lettl T., *Wettbewerbsrecht*, 2. Auflage, München, 2013

EXAGGERATION OF INFORMATION AS AN EXCLUDING FACTOR IN THE QUALIFICATION OF ADVERTISING AS AN UNFAIR COMMERCIAL PRACTICE

OLIKO KOBAKHIDZE

Assistant, Ph.D. Candidate at Sulkhan-Saba Orbeliani
University

 <https://orcid.org/0000-0003-2012-2286>

GIVI ADAMIA

Assistant-Professor of Caucasus University

 <https://orcid.org/0009-0009-7523-4462>

Abstract

The article offers a legal analysis of advertising as a form of commercial activity and examines its qualification as an unfair commercial practice under Georgian consumer protection legislation and the standards of the UCPD Directive. It demonstrates that the assessment of advertising as unfair depends on two essential prerequisites: (1) a dishonest act by the trader (a breach of professional diligence) and (2) an adverse change in the consumer's economic behaviour. The article argues that the term “good faith” in Article 24 of the Georgian Law on Consumer Protection should be replaced with “professional diligence” in order to eliminate conceptual inconsistency and align the national framework with UCPD standards.

The paper further identifies two distinct benchmarks: the average consumer for the general market and the vulnerable consumer in con-

texts requiring special protection. It also highlights a legislative shortcoming, namely the use of the term “conclusion of the deal” instead of “transactional decision,” which unduly narrows the scope of consumer protection.

The third part of the article examines exaggerated advertising, showing that its legal assessment depends on the subjective perception of the average consumer, which is closely linked to cultural and linguistic context. The article concludes that once commercial communication is classified as exaggerated advertising, it inherently excludes both dishonesty and the capacity to adversely influence the consumer's economic behaviour and, therefore, cannot satisfy the criteria for an unfair commercial practice.

Keywords: Consumer Protection; Unfair Commercial Practice; Average Consumer; Exaggerated Advertising; Puffery in Advertising; Professional Diligence.

„კაფკასეული“

შინაარსობრივი განზომილება: ლიტერატურიდან სამართლამდე

ლუკა ბარამიძე

სამართლის დოქტორი, გრიგოლ რობაქიძის
სახელობის უნივერსიტეტი

 <https://orcid.org/0000-0002-7779-2195>

I. შესავალი

ტერმინი „კაფკასეული“ (Kafkasque) სათავეს ფრანც კაფკას შემოქმედების შთამბეჭდავი და ამავე დროს, საზარელი ნარატივებიდან იღებს, რომელიც იმ რეალობას ასახავს, რომელშიც მის პერსონაჟებს უწევთ ცხოვრება. მიუხედავად იმისა, რომ ტერმინის თავდაპირველი შინაარსი ლიტერატურული ხასიათისაა, დღეისათვის ის გაცილებით ფართო მნიშვნელობისაა. დროთა განმავლობაში „კაფკასეულმა“ ევოლუცია განიცადა, მხატვრული ფანტაზიის სფეროდან იურიდიულ სივრცეში გადავიდა და სამართლებრივი დატვირთვა შეიძინა. ის იმ სიმბოლოდ იქცა, რომელიც გამოხატავს მართლმსაჯულებისა და სასამართლო სისტემის დეგრადაციას, გაუკუღმართებასა და აბსურდულობას. სწორედ ასეთი სისტემის მარნუხებში ექცევა ადამიანი და ადამიანურობისაგან დაცლილი, უსულო მანქანის წინააღმდეგ ბრძოლა უწევს. ამ ბრძოლაში „კაფკასეული“ ლიტერატურული ტერმინიდან სამართლებრივი კრიტიკის მოღვაწე იარაღად გარდაიქმნა.

ნაშრომი სწორედ ამ ტრანსფორმაციის აღწერასა და გამოვლენას ემსახურება. მისი მიზანია აღწეროს ტერმინის შინაარსობრივი განზომილებები: როგორ წარმოიშვა ლიტერატურულ სივრცეში და შემდეგ მოიკიდა ფეხი იურიდიულ კონტექსტში, როგორ გახდა შეფასების კრიტერიუმი მართლმსაჯულების ელემენტების მიმართ და რა ფორმით გამოიყენება აშშ-ში შტატებისა თუ ფედერალურ დონეზე, ადამიანის უფლებების ევროპული სასამართლოს და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ განხილული კონკრეტული საქმეების მიმართ.

სტატია იკვლევს „კაფკასეულის“ ცნების შინაარსობრივ განზომილებებს ლიტერატურიდან სამართლებრივ დისკურსში გადასვლის პროცესში. „კაფკასეული“ არა მხოლოდ ასახავს და გამოხატავს სისტემის აბსურდულობასა და ირაციონალურობას, არამედ მიუთითებს იმ საშინელ უფსკრულზე, რომელიც ამ გაუკუღმართებულ სისტემასა და უბრალო მოქალაქეს შორის არსებობს. ნაშრომი საშუალებას იძლევა, შეფასდეს სამართლის სისტემის მარცხი როგორც კონცეპტუალურ ისე პრაქტიკულ დონეზე.

II. ტერმინ „კაფკასეულის“ ლიტერატურული მნიშვნელობა

ტერმინ „კაფკასეულის“ გააზრებისას ზოგი ავტორი ემყარება ოდენს, რომელმაც კაფკაზე აღნიშნა, რომ იგი განასახიერებდა ჩვენს ეპოქას, როგორც შექსპირი და დანტე თავიანთ ეპოქებს განასახიერებდნენ¹. კაფკა ისე ძალუმად დამკვიდრდა თანამედროვე აზროვნების ძირითად ნაკადში, რომ „კაფკასეულს“ დღეს ჩვეულებრივ, რუტინულ კონტექსტში იყენებენ ხოლმე გონებისთვის მიუწვდომელი ბიუროკრატიის აღსანიშნავად და ინდივიდის სასოწარკვეთის გამოსახატავად, რაც მას შიშის ზარდამცემი (თუ საზარელი) ინსტი-

¹ Mason, 2014, 4.

ტუტების წინაშე ეუფლება.² კაფკასეული აბსურდი და საზოგადოდ ტერმინ „კაფკასეულის“ ბუნება სათანადოდ არის აღწერილი კაფკას რომანში – „პროცესი“. ასევე, კაფკასეული აბსურდი დახატულია „გარდასახვაშიც“, კერძოდ, მის პირველივე სტრიქონში: „ერთ დილას, არეული სიზმრის შემდეგ გაღვიძებულმა გრეგორ ზამზამ აღმოაჩინა, რომ საზარელ მწერად გადაქცეულიყო“³. შესაძლებელია ცხოვრებაში შეხვდე დიკენსის ან შექსპირის პერსონაჟებს, მაგრამ ვერაფრით შეხვდები კაფკას გმირებს. მეორე მხრივ კი, ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს კაფკასეული გამოცდილება, მაგრამ არავინ არ საუბრობს დიკენსისეულ ანდა შექსპირისეულ გამოცდილებაზე.⁴ კაფკას გმირები პარადოქსული გამოცდილების მქონე საეჭვო და დამახინჯებული რეალობის პერსონაჟებია.⁵ კაფკასეული ნარატივის მთავარი მახასიათებელი ისაა, რომ ხსნა არ არის! ამ სამყაროში ადამიანს მხოლოდ ბედის უკეთურობებთან კონფლიქტში არსებობა შეუძლია. პერსონაჟები აწყდებიან მატერიალიზებულ ძალაუფლებას; ზოგჯერ მათ უწევთ ცხოვრება უსასრულო სამართლებრივ სინამდვილეში (როგორც „პროცესში“). ხანაც სიკვდილით ისჯებიან (როგორც „სადამსჯელო კოლონიაში“).⁶ ეს ძალაუფლებები ანადგურებს ადამიანებს. კაფკას მიხედვით, არსებობს მიზანი, მაგრამ არ არსებობს მისკენ მიმავალი ბილიკი. სამყაროში ბევრი იმედია, მაგრამ არა ჩვენთვის, ადამიანებისთვის.⁷ მისი შემოქმედება ღია ფანჯარაა რეალობის უბედურებებში. კაფკა რეალისტია, მაგრამ ირჩევს წარმოსახულს, ფიქციურსა და მაგიურს, როგორც რეალობიდან თავის დასაღწევ საშუალებას. მისი ლიტერატურული უნი-

² იქვე.

³ კაფკა ფ., მეტამორფოზა, დ. კირკიტაძის თარგმანი, თბილისი, 2017, 1.

⁴ Potter, 2005, 5.

⁵ Figueiredo De Oliveira, 2017, 2.

⁶ იხ., კაფკა ფ., სადამსჯელო კოლონიაში, <<https://scroll.ge/27532/phrants-kaphka-sadamsjelo-k/>> [22.08.2025]

⁷ Figueiredo De Oliveira, 2017, 5.

ვერსუმი ფანტასტიკური ალეგორიაა, მაგრამ მასში რეალობასთან კონვერგენციები აღემატება გამოგონილს, ანუ მასში სინამდვილე უფრო მეტია, ვიდრე გამოწვინი. ის ნილას ხდის რეალობას თავის უტოპიურ ლიტერატურულ უნივერსუმში, ეწევა მის დეკონსტრუქციას, რათა მოახდინოს ამ რეალობის რეკონსტრუქცია. იგი აღწევს რუტინულ ურთიერთობებში და ამხელს მათ იმ აბსურდულობის საშუალებით, რომელიც ადამიანებზე ველარ ბატონობს. კაფკასეული აბსურდია სწორედ ის, რაც ფარდას ხდის თანამედროვე ადამიანის ილუზიებს. მკითხველისთვის ენიგმურია კაფკას შემოქმედება და საინტერესოა იმით, რომ ის ძალიან ჰგავს როგორც მოდერნის ისე პოსტმოდერნის მდგომარეობას.⁸

1991 წლის 29 დეკემბერს „თაიმსში“ გამოქვეყნდა ივანა ედვარდსის სტატია – „კაფკასეულის არსი“, რომელიც კარგად გამოხატავს კაფკასეულის ბუნებას, რას ნიშნავს ზედსართავი „კაფკასეული“ და რატომ არის ფრედერიკ რ. კარლი (ფრანც კაფკას კრიტიკული ბიოგრაფიის ავტორი) დარწმუნებული იმაში, რომ ამ სიტყვას არასწორად იყენებენ და ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ მას ბოროტად იყენებენ.⁹ ამ მოვლენას თავისებურად უკავშირდება ის რეაქცია, რომელიც 2016 წელს ჰან კანგისთვის „ბუკერის“ ჯილდოს გადაცემამ გამოიწვია. მას ჯილდო მიენიჭა წიგნისთვის – „ვეგეტარიანელი“, რომლის მთავარ გმირს სურს, რომ ფესვები გაიდგას და ხედ იქცეს.¹⁰ წიგნის შეფასებისას ინგლისელმა გამომცემელმა გამოიყენა სწორედ ტერმინი „კაფკასეული“, რამაც ლექსიკონებსა და ცნობარებში ამ ტერმინის ძიების ახალი ტალღა გამოიწვია. თუმცა, იმავდროულად, წამოიჭრა შეკითხვა იმის თაობაზე, ხომ არ იყენებენ ამ ტერმინს ჭარბად

⁸ იქვე, 3.

⁹ Edwards, 1991, 1.

¹⁰ Flood, 2016.

(მეორე მხრივ, ეს ფაქტი ამ ტერმინისა და მასში მოაზრებული შინაარსის მნიშვნელობაზე მიუთითებს). ფრედერიკ კარლის თქმით, კაფკა მე-20 საუკუნის ის ლიტერატურული ფიგურაა, რომლის სახელი ყველა სხვა მწერლის სახელზე მეტად დამკვიდრდა ენაში.¹¹ „კაფკასეული“ კი ის მდგომარეობაა, როცა შედიხარ სიურეალურ სამყაროში, სადაც კონტროლის ყველა მექანიზმი, რომლითაც თქვენ ქცევებს განსაზღვრავთ, ნაწილებად იშლება, სადაც თქვენ ანაზღეულად აღმოჩნდებით იმ ძალის პირისპირ, რომელიც ანადგურებს სამყაროს თქვენეულ აღქმას.¹² „თქვენ არ ნებდებით, ფარ-ხმალს არ ყრით და არ კვდებით. იბრძვით თქვენს ხელთ არსებული ყველა საშუალებით, მაგრამ არანაირი შანსი არ გაგაჩნიათ. ესაა კაფკასეული“. ის არის ზედსართავი სახელი, რომელიც „ჩვენი ეპოქის წარმომადგენელია.“¹³ იგი ერთი სიტყვაა, რომელიც ამბობს, თუ ვინ არიან ადამიანები, რას შეიძლება ელოდონ, როგორ მოქმედებს სამყარო და ყოველივე ამის გასაგებად თქვენ კაფკას კითხულობთ.¹⁴ სხვადასხვა ავტორს განსხვავებულად ესმის ეს ტერმინი, მაგრამ ყველა მათგანი ხაზს უსვამს ერთ საერთო მახასიათებელს, რომელიც გამოხატება სიტყვით – „კომმარული“, „კაფკასეული“ კაფკას კომმარული სამყაროს გამოხატულებაა.¹⁵ ტერმინი გასცდა ლიტერატურისა და ლიტერატურათმცოდნეობის სფეროს, მყარად მოიკიდა ფეხი არა მარტო იურიდიულ ლიტერატურაში, არამედ სამართლებრივ პრაქტიკაშიც.¹⁶ მეტიც, დღეს მას ის ადამიანები იყენებენ, ვისაც კაფკას ნაწარმოებები არც კი წაუკითხავთ ან დიდი ხანია, რაც დავიწყებული აქვთ.¹⁷

¹¹ Edwards, 1991, 1.

¹² იქვე.

¹³ იქვე.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ Teubner, 2019, 5.

¹⁶ Potter, 2005, 5.

¹⁷ Posner, 2009, 170.

III. ტერმინ „კაფკასეულის“ სამართლებრივი ევოლუცია

„კაფკასეულის“ სამართლებრივ ევოლუციაზე მსჯელობა სულ ცოტა ორი პოზიციიდანაა შესაძლებელი. ორივე მათგანს საფუძვლად უდევს კაფკას სამართლებრივი რეფერენციები.¹⁸ ერთი პოზიციის მიხედვით, ეს ევოლუცია იწყება კაფკას სახელის მოხსენიებით სამართლებრივ სივრცეში, ოღონდ ლიტერატურულ კონტექსტში. „კაფკასეულის“ ევოლუციის ბოლო ეტაპია არა მარტო მისი დამონმება, არამედ გამოყენება ახალი სამართლებრივი პრინციპების კონსტრუირებისთვის.¹⁹ ამასთან, ტერმინს ხანდახან სამართლებრივი რიტორიკის მიზნებისთვისაც იყენებენ. შეიძლება ითქვას, რომ როგორც ერთი, ისე მეორე შემთხვევა სასამართლო დავაში დაცვის მხარეს უკავშირდება²⁰. და ბოლოს, ტერმინი „კაფკასეული“ ჩნდება მოსამართლეთა განსხვავებულ აზრებში. ამ უკანასკნელს შეიძლება ეწოდოს ტერმინ „კაფკასეულის“ საკუთრივ სამართლებრივი დამონმება.²¹

1. „კაფკასეული“ ამერიკის შეერთებული შტატების სასამართლო პრაქტიკაში

1.1. „კაფკასეული“ და ფედერალური სასამართლოები

კაფკას სახელი პირველად გამოიყენეს ფედერალურ დონეზე საქმეში – „შეერთებული შტატების დისისთერის წინააღმდეგ“. ბრალდებულმა, რომელმაც არ იცოდა ინგლისური, მოითხოვა მისთვის დაენიშნათ თარჯიმანი სახელმწიფოს ხარჯზე. სასამართლომ არ დააკმაყოფილა მოთხოვნა იმ საფუძვლით, რომ პირს გადახდილი ჰქონდა გირაო. სასამართლოს შეფასებით, განსასჯელი არ იყო

¹⁸ Potter, 2005, 2.

¹⁹ იქვე 3.

²⁰ იქვე.

²¹ იხ., იქვე, 2-3.

ლატაკი და შეეძლო ადვოკატის აყვანა თავისივე ხარჯით. სააპელაციო საჩივარში მსჯავრდებული ამტკიცებდა, რომ მას უარი ეთქვა სამართლებრივ გარანტიებსა და სამართლიან სასამართლოზე. მოსამართლე ფეინბერგის შეფასებით: „სასამართლოს გაცნობიერებული ჰქონდა, რომ პროცესის წარმართვა იმ ენაზე, რომელსაც განსასჯელი არ ფლობდა, თავისი ხასიათით კაფკასებრი (Kafka-like) პროცესი იყო“.²²

საქმეში – „შეერთებული შტატები დოქერის წინააღმდეგ“ – მოსამართლე რაითი არ დაეთანხმა საოლქო სასამართლოს იმაში, რომ პირველი ინსტანციის სასამართლოს არ დაურღვევია პირის უფლება სამართლებრივ გარანტიებზე, როცა უარი უთხრა მას პრობაციის ოფიცრის წინასწარი ანგარიშის გამჟღავნებაზე. მოსამართლე რაითის განსხვავებული აზრის მიხედვით, მსჯავრდებული ან განსასჯელი არ უნდა იქცეს „კაფკასეული“ ფარული პროცედურის მსხვერპლად.²³ ჰიუზის საქმეში მისმა ადვოკატმა ვერ დაარწმუნა მოსამართლე ჰარლანდი იმაში, რომ ის ამბავი, რაც მის კლიენტს დაემართა, სხვა არაფერი იყო, თუ არა „კაფკასეული“; მისი შუამდგომლობა, კლიენტის აღიარებითი ჩვენების უკან გამოხმობის შესახებ მოსამართლემ არ დააკმაყოფილა.²⁴ გადანყევტილება იმითაა გამორჩეული, რომ კაფკას სასამართლო კი არა, არამედ მხარის წარმომადგენელი იმონმებს თავის არგუმენტაციაში.²⁵ „აიზელი თავდაცვის მინისტრის წინააღმდეგ“ გამორჩეულია იმით, რომ ტერმინი დამონმებულია იმის ნათელსაყოფად, თუ როგორ იჩენენ მოსამართლეები საერთო ღირებულებებისადმი ერთგულებას რაციონალური გადანყევტილების მიღების პროცესში.²⁶ სასა-

²² United States v. Desister, 384 F.2d 889 (2d Cir. 1967).

²³ United States v. Dockery, 417 F.2d 330 (4th Cir. 1969).

²⁴ U.S. v. Hughes, 54 U.S. 7 (1851).

²⁵ Potter, 2005, 8.

²⁶ Eisel v. Secretary of the Army. 477 F.2d 1251 (1973).

მართლო ცდილობს მოსარჩელეს თავიდან აარიდოს იოზეფ კ-სავით სასამართლოდან სასამართლოში სიარული.²⁷

ნოტორიანის საქმეში საპირისპირო ვითარებაა. მსჯავრდებულს აეროპორტში აჩერებს სახელმწიფო მოხელე, რომელიც აწვდის ინფორმაციას იმის შესახებ, რომ ის ხელმძღვანელობს ნარკოგამოძიებას და მოითხოვს მისგან ბარგის ჩხრეკაზე უფლებას. ბრალდებული თანხმდება და აგენტი მის ბარგში ნარკოტიკს აღმოაჩენს.²⁸ სასამართლო მიუთითებს, რომ იოზეფ კ-სგან განსხვავებით, ბრალდებული ნოტორიანი სრულად იყო ინფორმირებული მის წინააღმდეგ წარმოებული პროცედურის ბუნების თაობაზე. ამ შემთხვევაში სასამართლომ გადაწყვეტილება მიიღო ბრალდებულის წინააღმდეგ.²⁹

ხშირია ტერმინ „კაფკასეულისა“ და კაფკას ნაწარმოებების გამოყენება ანალიტიკოსებისა და კომენტატორების მიერ როგორც ფედერალურ, ასევე შტატების დონეზე განხილული საქმეების მიმართ, რასაც ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს კანონის ბუნების გააზრებისა და სამართლებრივ პრაქტიკაში მისი ადეკვატურად გამოყენების თვალსაზრისით. „კაფკასეულის“ გამოყენების ამ ჟანრს შეიძლება კონტექსტუალური ენოდოს. სახელმწიფო საიდუმლოებაზე მითითების საფუძვლით ხალიდ ალ მასრისთვის სხვა სახელმწიფოსთვის მისი გადაცემის წინააღმდეგ აპელაციაზე უარის თქმით სასამართლომ პირს მოუსპო სამართლებრივი დაცვის ყოველგვარი საშუალება.³⁰

ტერმინ „კაფკასეულის“ იურიდიული კომენტარის გამოყენების ნიმუშია მისი გამოყენება ბოულზისა და რასელის საქმის კონტექსტში. დორფმა მას უმაღლესი სასამართლოს ყველაზე კაფკა-

²⁷ Finet, 1988, 7

²⁸ U.S. v. Notoriann. 729 F.2d 520 (7th Cir. 1984).

²⁹ Finet, 1988, 8

³⁰ El-Masri v. U.S. 479 F. 3d 296 (4th Cir. 2007).

სეული გადანყვეტილება უნოდა. აღსანიშნავია, რომ იგი ერთ-ერთ ყველაზე მტკივნეულ საკითხს, იურიდიულ ვადებს, ეხება, რასაც ყველაზე ხშირად აფარებს თავს „კაფკასეული“.³¹ უმაღლესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ფედერალურ სააპელაციო სასამართლოს არ ჰქონდა იურისდიქცია, განეხილა საჩივარი ჰაბეას კორპუსის თაობაზე, რადგანაც საჩივარი შეტანილ იქნა ორი დღის დაგვიანებით. თუმცაღა დოკუმენტმა რეგისტრაცია გაიარა ერთი დღით ადრე, ვიდრე ფედერალური მოსამართლე მომჩივანს (შეცდომით) ეტყოდა, რომ რეგისტრაციის ვადა დაცული იყო. ამით ბოუელმა დაკარგა ბოლო შანსი, ფედერალურ სააპელაციო სასამართლოს შეეფასებინა გარემოებები, რაც პირს 15 წლით თავისუფლების აღკვეთად ანდა სამუდამო პატიმრობად უჯდებოდა. დორფის მტკიცებით, სამართლის არცერთი სისტემა არ ფუნქციონირებს ვადების გარეშე და ზოგჯერ ვადების დარღვევა გარდაუვალ უსამართლობას იწვევს მართლმსაჯულების აღსრულებაში. ზემოაღნიშნულ საქმეში უმაღლესობის მოსაზრება მოსამართლე კლარენს თომასმა დაწერა, რომელიც ყველანაირად ცდილობდა, თავი აერიდებინა „სამართლის ქმნისთვის“. ავტორის შეხედულებით, ეს მოსაზრება არის სამართლებრივი ფორმალიზმის „reduction ad absurdum“ და ერთმნიშვნელოვნად კაფკასეულია.³² ბოულზის საქმის ფაქტები და გარემოებები საოცრად ჰგავს შემზარავ ალეგორიას ფრანც კაფკას ბნელი რომანის ბოლოსწინა თავში შეშლილობით შეპყრობილი ბიუროკრატიული სახელმწიფოს სასამართლო პროცესის შესახებ.

1.2. „კაფკასეულის“ გამოყენება შტატების დონეზე

კაფკას ხშირად იმონებენ ვაშინგტონის, ნიუ იორკის და ჩიკაგოს სასამართლოები, მაგრამ როგორც ექსპერტები წერენ, საგანგა-

³¹ Bowles v. Russell. 551 U.S. 205, 127 S. Ct. 2360 (2007).

³² Dorf, 2007.

შოა ის, რომ კაფკას ბევრი მიმდევარი ჰყავს ოქროს შტატის, კალიფორნიის სასამართლოებში. ამ მხრივ მრავლისმეტყველია კაფკას დამონმების დინამიკა მიმდინარე საუკუნის დასაწყისისთვის. 21-ე საუკუნის დასაწყისისთვის კაფკას დამონმების მხრივ ყველაზე ნაყოფიერი იყო კალიფორნიის სააპელაციო სასამართლო – 25 დამონმება 20 სხვადასხვა მოსამართლის მიერ; მე-2 ადგილზე იყო კონექტიკუტის სააპელაციო სასამართლო – 12 დამონმება; მესამეზე – ნიუ იორკის უმაღლესი სასამართლოს სააპელაციო განყოფილება – 20 დამონმება; შტატების უმაღლეს სასამართლოებს შორის პირველი იყო კოლუმბიის ოლქის სასამართლო (15 დამონმება 8 მოსამართლის მიერ), მას მოჰყვება ილინოისის შტატის ჩრდილოეთის რაიონის სასამართლო (10 დამონმება 6 მოსამართლის მიერ). 1960-იან წლებში კაფკას სახელი მხოლოდ სამჯერ გამოჩნდა აშშ-ის სასამართლოებში, 1970-იან წლებში კი იგი უკვე 42-ჯერ დაიმონმეს, 1980-იანებში ეს რიცხვი გასამმაგდა, როცა კაფკაზე 142-ჯერ მიუთითეს. 1990-იან წლებში ეს ტენდენცია კიდევ უფრო გაძლიერდა და 161-მდე ავიდა.³³

მოსამართლე კენედის თქმით, ყველა იურისტმა უნდა წაკითხოს კაფკას „პროცესი“, რათა კლიენტების თვალთ დანახოს, თუ როგორ აღიქვამს ის მართლმსაჯულებას.³⁴ კაფკას სახელი არა მარტო მკვიდრად აღიბეჭდა საზოგადოების ცნობიერებაში, არამედ მისი ნაწარმოებებიდან მოსამართლეებს ხშირად მოჰყავთ ამონარიდები. კაფკას არ მოუხდენია ამერიკულ სასამართლოებზე პირდაპირი ზეგავლენა. აშშ-ის სასამართლომ პირველად დაიმონა კაფკა მისი გარდაცვალებიდან თითქმის 40 წლის შემდეგ.³⁵ კაფკას ორგვარად

³³ იხ., Potter, 2005, 3.

³⁴ Mason, 2014, 9.

³⁵ იქვე.

მოიხმობენ: კაფკასებრი (Kafka-like) და კაფკასეული (Kafkaesque), თუმცა ამ უკანასკნელს გაცილებით ხშირად მიმართავენ.³⁶

ამერიკულ სასამართლო პრაქტიკაში კაფკა პირველად 1963 წელს დაიმონმეს, შემდეგ წლებში კი მითითებები სწრაფი ტემპით მატულობს და ეს პროცესი შეუწელებლად მიმდინარეობს. ამერიკელი მოსამართლეები განსაკუთრებულ გულისხმიერებასა და კრეატიულობას იჩენენ ამ მხრივ. ამას ნაწილობრივ მათ მიერ განხილული რეალური ცხოვრების საზარელი საქმეები განაპირობებს.³⁷

კოლეტის საქმეში ორი პირი ასაჩივრებს თავიანთ განაჩენს და ამტკიცებს, რომ მათ არ გააჩნდათ სამართლებრივი გარანტიები და ჩამორთმეული ჰქონდათ უფლება სამართლიან სასამართლოზე, რადგანაც სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო მათთვის იმ ჩვენებათა ოქმების მიწოდება, რომლებიც მონაშთებმა დიდ ჟიურის მისცეს. მოსამართლემ განმარტა, რომ ასეთი ჩანაწერების წარმოების ვალდებულება აუცილებლად გამოიწვევდა კაფკასებრ სიზმარს, რომელშიც პოლიციის განყოფილებები და პროკურორის ოფისები კლერიკულ ცენტრებად/კანტორებად გადაიქცეოდა, რომლებიც მონაშთთა ჩვენებებს იწერს შემდგომში დაცვის მხარისთვის მათ გადასაცემად.³⁸ ეს არის კაფკას დამონმების უცნაური შემთხვევა. მანამდე ყველა დამონმება ხაზს უსვამდა „კაფკასეულ კომმარს“, რაც თავიდან უნდა აიცილოს სასამართლომ. მოსამართლე მორანის მიერ კაფკას მოხმობა კი გულისხმობს სასამართლოსთვის კაფკასებრი სიზმრის თავიდან აცილებას.³⁹

„ბანგორ პუნტასა“ და „ქრის-ქრაფტს“ შორის გააფთრებული ბრძოლა მიდიოდა იმაზე, თუ ვის ეკუთვნოდა კონტროლი „Piper Aircraft Corporation“-ზე. საქმე „ბანგორ პუნტამ“ მოიგო, თუმცა მო-

³⁶ იქვე, 6.

³⁷ იქვე, 3.

³⁸ People v. Colletti. 242 N.E.2d 63.

³⁹ Potter, 2005, 10.

წინააღმდეგე მხარემ გადაწყვეტილება გაასაჩივრა. „ბანგორ პუნტამ“ შეგებებული საჩივარი წარადგინა, რომელშიც ამტკიცებდა, რომ მოწინააღმდეგე კორპორაციის არასწორი ქმედებების გამო მას მოუწია იმაზე ბევრად მეტის გადახდა მილსადენზე კონტროლისთვის, ვიდრე ამგვარი ქმედებების გარეშე დაუჯდებოდა.⁴⁰ მოსამართლემ კაფკაზე მიუთითა და აღნიშნა, რომ „ქრის-ქრაფტის“ საჩივრის გამო საქმემ სრულიად ფანტასტიკური ხასიათი შეიძინა და „კაფკასეულ ლოგიკას“ დაექვემდებარა.⁴¹ უაითის საქმეში „კაფკასეული“ პირველად მოიხსენიეს უკვე მოსამართლის განსხვავებულ აზრში. მომჩივანი უჩიოდა კალიფორნიის შტატს იმასთან დაკავშირებით, რომ კრიმინალური იდენტიფიკაციისა და გამოძიების ბიუროს თანამშრომლებმა დაუდევრობა გამოიჩინეს და მცდარი ინფორმაცია გაავრცელეს მომჩივნის შესახებ. მცდარი ინფორმაცია 1941 წელს შეიტანეს მომჩივნის საქმეში, მაგრამ 1967 წლამდე ამის შესახებ ინფორმაცია არ არსებობდა. პირველი ინსტანციის სასამართლომ არ დააკმაყოფილა საჩივარი როგორც აბსოლუტური, ისე პირობითი პრივილეგიის არარსებობის საფუძველზე. სააპელაციო სასამართლომ კი მიიჩნია, რომ მომჩივნებს უფლება ჰქონდათ მოეთხოვათ მონაცემთა კონფიდენციალობის დაცვა.⁴² მოსამართლე ფრიდმანის შეფასებით, ამერიკული საზოგადოება ორუელისეული, ყველაფრის მხედველი, პოლიციური სახელმწიფოს მიმართულებით ვითარდებოდა, რომელიც არღვევს ინდივიდის პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობას. ფაქტობრივად, მოსამართლე ბრალს სდებდა სამართლის იმდროინდელ სისტემას, რომელიც ადამიანს იძულებულს ხდიდა გაუთავებლად ევლო უწყებიდან უწყებაში. ფრიდმანის

⁴⁰ *Bangor Punta Corp v. Chris-Craft Industries, Inc.*, 337 F. Supp. 1147, 1149 (S.D.N.Y. 1971).

⁴¹ *Potter*, 2005, 14.

⁴² *White v. State*. 95 Cal. Rptr. at 176.

მიერ დახატული მდგომარეობა ძალზე წააგავს იოზეფ კ.-ის მდგომარეობას კაფკას „პროცესიდან“.⁴³

ცაითლინის გადაწყვეტილებაში კაფკას მეორე დამოწმება არ არის რიტორიკული. საქმე ეხება ჰენრი მილერის რომანის – „კირჩიბის ტროპარის“ – უხამსობის დადგენას. სასამართლომ ერთსულოვნად მიიჩნია, რომ რომანი არ არის უხამსი. მოსამართლე ტობრინერის დახასიათებით, წიგნი გამოხატავს ავტორის შეხედულებებს უალრესად პრიმიტიული ასპექტით, რომელიც ხშირად იყენებს უხამს გამოთქმებს. მისი თქმით, რომანი არის გროტესკული, არატრადიციული თავისი ფორმით. მოსამართლე იშველიებს ერთი ლიტერატურული ისტორიკოსის აზრს, რომლის მიხედვითაც, თანამედროვე რომანი არის „მახინჯი“, რომელიც წინ უსწრებს რომანის ევფონურ, მომხიბლავ ფორმებს, რამაც განაპრობა პიკასოს, კაფკასა და ჯოისის ნაწარმოებების წარმოშობა.⁴⁴ ბევრმა მოსამართლემ დაიმოწმა კაფკა არა რიტორიკულ, არამედ ლიტერატურულ, სახელოვნებო კონტექსტში.⁴⁵

შეიძლება ითქვას, რომ მოსამართლეები კაფკას ხშირად მაშინ იმონებენ, როცა არ ეთანხმებიან სხვა სასამართლოების გადაწყვეტილებებს.⁴⁶ ზოგ შემთხვევაში სამართალშემფარდებლებს თავიანთ საქმეებში არ შეაქვთ კაფკას სახელი, არამედ მიაჩნიათ, რომ მათი საქმეები კაფკას სამყაროს შემადგენელი ნაწილია. კაფკას დამოწმების ყველაზე მარტივი გზაა, როცა მისი გვარიდან ზედსართავს („კაფკასეული“) აწარმოებენ. აშშ-ის იურიდიულ სივრცეში კაფკას სახელის გამოყენების პირველი 10 შემთხვევიდან 8-ში გამოყენებულია სწორედ ზედსართავი სახელი „კაფკასეული“ ან „კაფკასეური“.⁴⁷ იუ-

⁴³ Potter, 2005, 12.

⁴⁴ Zeitlin v. Arnebergh. 59 Cal.2d 901 (Cal. 1963)

⁴⁵ Potter, 2005, 8.

⁴⁶ იქვე, 21.

⁴⁷ იქვე, 6.

რიდიულ აზრებში ისეთი გამოთქმებიცაა, როგორიცაა, „დაუშვებელია ასეთი კაფკასეული სიტუაცია“, „ეს ქეშმარიტად კაფკასეულია“, „კაფკასეულის ელფერი დაჰკრავს“, მაგრამ ამგვარი გამოთქმები არაფრის მთქმელ ფრაზებადაა მიჩნეული. ინფორმაციულობის თვალსაზრისით, უფრო ნაყოფიერია „კაფკასეულის“ სინონიმურად გამოყენება: „უცნაური და კაფკასეული“, „ირონიული, კაფკასეულიც კი..“, „...ეს რეალობის კაფკასეული გაუკუღმართება“ და ა.შ.⁴⁸ კიდევ უფრო ინფორმაციულია ისეთი გამოთქმები, რომლებიც რაღაცას აღწერს (მაგ. „კაფკასეური სიზმარი“ ანდა „ფარული სისხლის სამართლის პროცესის მსხვერპლი“). ასეთი გამოთქმებიდან ჩანს, რომ მოსამართლემ შეიძლება არ იცოდეს „კაფკასეულის“ სალექსიკონო მნიშვნელობა, მაგრამ ეს გამოთქმები კარგად გამოხატავს კაფკას ღირსახსოვარი ნაწარმოებების იურიდიულ შეფასებას.⁴⁹

მოსამართლეები ხშირად ხშირად იყენებენ ტერმინ „კაფკასეულს“ სახელმწიფო ორგანოების თვითნებური და რეპრესიული მოქმედების დასახასიათებლად. ჰანტის საქმეში ჰანტი უზომო ბიუროკრატიული ძალაუფლების, კაფკასეული კოშმარის მსხვერპლია.⁵⁰ აბდელ-მუთის შემთხვევაში ეს უკანასკნელი იმიგრაციის სააგენტოს მიღებული გადაწყვეტილების გამო აბსურდული გარემოების ტყვეობაში აღმოჩნდა.⁵¹ ნგვენიას საქმეში აპლიკანტები კაფკასეული პროცედურის წნეხის ქვეშ მოექცნენ.⁵² ამგვარად, შეიძლება ითქვას, როგორც ფედერალურ ისე შტატების დონეზე ვლინდება გარკვეული მსგავსება კაფკასეულ სამართლის სისტემასა და აშშ-ის მართლმსაჯულების სისტემას შორის, რომელზეც მიუთი-

⁴⁸ იქვე, 20.

⁴⁹ იქვე.

⁵⁰ Hunt v. Indiana. 790 N.E.2d 630.

⁵¹ Abdel-Muhti v. Ashcroft. 314 F. Supp. 2d 418 (M.D. Pa. 2004).

⁵² Ngwanayia v. Ashcroft. Civil No. 02-502 (RHK/AJB) (D. Minn. Feb. 12, 2004)

თებენ მოსამართლეები და კომენტატორები. საქმე ეხება სისტემის მზარდი ბიუროკრატიზაციის ტენდენციას და გაუკუღმართებულ ბიუროკრატიულ ლოგიკას, რომლის საფუძველზეც იღებენ გადაწყვეტილებებს. ნიშანდობლივია, რომ „კაფკასეულს“ მიმართავენ როგორც მოსარჩელის (მომჩივნის) ინტერესების, ისე სასამართლო სისტემის დასაცავად, რაც ტერმინის კონცეფციის მართლმსაჯულების სტანდარტად ქცევის მზარდ ტენდენციას გამოხატავს. ეს კი ისეთი სამართლის სისტემის ჩამოყალიბების საშუალებას იძლევა, რომელიც ლიბერალურ დემოკრატიასა და საერთო სამართლის ტრადიციებს ემყარება.

2. „კაფკასეული“ და ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლო

„კაფკასეულის“ ევოლუციის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები, რომლებშიც ის მიუთითებს კაფკასეულ ელემენტებზე ეროვნული სასამართლოების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებში.

საქმეში – „ო'კიფი ირლანდიის წინააღმდეგ“ – მოსარჩელემ სარჩელი შეიტანა იმის თაობაზე, რომ 1973 წელს ნაციონალური სკოლის მასწავლებელმა მასზე სექსუალურად იძალადეს. იმ დროს მოსარჩელე იყო სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული, მაგრამ კათოლიკური ეკლესიის მფლობელობისა და მმართველობის ქვეშ მყოფი ნაციონალური სკოლის მოსწავლე. მოსარჩელეს თავის დროზე არ უცნობებია განათლებისა და მეცნიერების სათანადო განყოფილებისთვის. 1998 წელს მოძალადე მასწავლებელი გაასამართლეს და პატიმრობა მიუსაჯეს. ო'კიფმა მიიღო შესაბამისი ანაზღაურება. მან სარჩელი შეიტანა ზოგიერთი სახელმწიფო ორგანოს კონსტიტუციური პასუხისმგებლობის თაობაზე, რომელიც სასამართლომ არ დააკმაყოფილა იმ საფუძველით, რომ ირლანდიის კონსტიტუცია

ითვალისწინებდა უფლებამოსილების გადაცემას. მოცემულ შემთხვევაში სკოლის მართვა გადაცემული ჰქონდა მენეჯერს, რომელიც მოქმედებდა არა როგორც სახელმწიფო მოხელე, არამედ როგორც ეკლესიის ფუნქციონერი.⁵³ მოსარჩელემ მიმართა ევროპულ სასამართლოს ირლანდიის სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომელმაც, მისი მტკიცებით, ვერ შეძლო შეექმნა დაწყებითი განათლების ისეთი სისტემა, რომელიც მას ძალადობისგან დაიცავდა. რაც შეეხება საქმის არსებით მხარეს, სასამართლომ განაცხადა, რომ უფლებამოსილების დათმობა კერძო პირების თუ ეკლესიის სასარგებლოდ სახელმწიფოს არ ათავისუფლებს მოწაფეთა დაცვის ვალდებულებებისგან. განსხვავებულ აზრში, რომელსაც ხელს აწერს ოთხი მოსამართლე, ნათქვამია: „ჩვენ არ ვეთანხმებით სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებების დღევანდელი გაგების რეტროსპექტულ გამოყენებას დაახლოებით ორმოცი წლის წინანდელ სიტუაციასთან მიმართებით. კაფკასეულია ირლანდიის ხელისუფლების დადანაშაულება იმ მოთხოვნებისა და სტანდარტების შეუსრულებლობის გამო, რომლებიც თანდათანობით იქნა შემუშავებული, მხოლოდ მომდევნო ათწლეულებში, სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მიერ“⁵⁴. ცხადია, რომ კაფკასეული მდგომარეობის თავიდან ასარიდებლად, აუცილებელია, სახელმწიფო ეფექტიანად იყენებდეს არსებულ პრეცედენტულ სამართალს და ერთმნიშვნელოვნად ასრულებდეს თავის მოვალეობას. ამ წინაპირობის გარეშე შეუძლებელი იქნება ბავშვების დაცვა, რომელთა უფლებების დარღვევის რისკი ცნობილი იყო ანდა ცნობილი უნდა ყოფილიყო სახელმწიფო ორგანოებისთვის. სახელმწიფოს დაცვა კაფკასეული მდგომარეობის შექმნაში ამ პროცესის მხოლოდ ერთი მხარეა. მაგრამ, მეორე მხრივ, ბავშვებზე ძალადობის ფაქტების არცოდნაზე აპელირება

⁵³ O’Keeffe v. Ireland [ECtHR], App. No. 35810/09, 28 January 2014.

⁵⁴ იქვე.

მხოლოდ ხელს უწყობს კაფკასეული მდგომარეობის შექმნას. თუმცა არ იქნებოდა მართებული იმის უარყოფა, რომ მოცემული საქმის ანალიზი ადასტურებს ტერმინ „კაფკასეულის“ სამართლებრივი ევოლუციის ფაქტს.

რეგნერის საქმეზე სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლის უფლებების შეზღუდვა ეწინააღმდეგებოდა ეროვნული სასამართლოების უფლებამოსილებას, სრულად განეხილათ მათ წინაშე არსებული დოკუმენტები და შესაბამისად, სამართლიანი სასამართლოს უფლებით უზრუნველყოფილი დაცვის არსი შელახული არ ყოფილა, კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი არ დარღვეულა.⁵⁵ გარდა ამისა, მთავრობამ დასძინა, რომ „სადაზვერვო სამსახურის მიერ შენახული ფაილი ან მისგან მიღებული დოკუმენტები პირდაპირ არ იყო გაგზავნილი ხელისუფლების ორგანოში და შემდგომ სასამართლოებში, არამედ ფაილის შესაბამისი შინაარსი იყო შეჯამებული ანგარიშში“. ამ მოვლენების მკაფიო კაფკასეული შეფერილობა არ არის პრადის მსგავსი სტერეოტიპების არტეფაქტი; ფაქტობრივად, თავად ჩეხეთის ზედა ინსტანციის სასამართლობმა მოგვიანებით შეიმუშავეს და ჩამოაყალიბეს განხილვის მტკიცე სტანდარტი, რომელიც არ არის დაცული განსახილველ საქმეში.⁵⁶ „განხილვის მტკიცე სტანდარტის“ დაცვა, რომელზეც ამ შემთხვევაში საუბარია, მნიშვნელოვანი მომენტია არა მარტო სამართლიანი სასამართლოს უფლებით უზრუნველყოფილი დაცვის ასპექტით, არამედ არანაკლებ მნიშვნელოვანია როგორც „კაფკასეულის“ სამართლებრივი ევოლუციის, ისე მისი მართლმსაჯულების სტანდარტად განხილვის ასპექტითაც.

აღ დუღიმის საქმე შეეხებოდა მოსარჩელისთვის სანქციების რაოდენობის გაზრდას. განმცხადებლებს, რომლებიც ამაოდ ცდი-

⁵⁵ Regner v. The Czech Republic [ECtHR], App. No. 35289/11, 19 September 2017.

⁵⁶ იქვე.

ლობდნენ შვეიცარიის სასამართლოებში გაესაჩივრებინათ მათი აქტივების კონფისკაციის თაობაზე მიღებული გადაწყვეტილება, შეეზღუდათ სასამართლოზე წვდომის უფლება. შეზღუდვას ჰქონდა ლეგიტიმური მიზანი – მშვიდობისა და საერთაშორისო უსაფრთხოების შენარჩუნება. ეროვნული სასამართლოების, მათ შორის, ფედერალური სასამართლოს, უარი არსებითად განიხილონ მომჩივნების საჩივრები აქტივების ჩამორთმევის შესახებ, მოტივირებული იყო მათი სურვილით, უზრუნველყოთ შიდა დონეზე, რეზოლუციიდან გამომდინარე ვალდებულებების ეფექტური შესრულება. დადგენილება, რომელიც ითვალისწინებდა აქტივების გაყინვას და ქონების კონფისკაციას, არ იყო მიღებული რაიმე გარდაუვალი ტერორისტული საფრთხის საპასუხოდ, არამედ მიემართებოდა ერაცის მთავრობის ავტონომიისა და სუვერენიტეტის აღდგენისა და ერაცელი ხალხისთვის თვითგამორკვევის უფლების უზრუნველყოფას.⁵⁷ მიზანმიმართული სანქციების წინაშე მდგომი პირებისადმი განსხვავებული მიდგომების აშკარა საფუძვლის არარსებობის პირობებში სანქციების რაოდენობის თვითნებური გაზრდა კიდევ უფრო ამძიმებს იმ ინდივიდების მდგომარეობას, რომლებიც ამოიღეს „ალ-ქაიდასთან“ კავშირისთვის დასაწესიერების კანდიდატთა „პირველი კლასის“ სიიდან და შეიყვანეს „მეორე კლასის“ სიაში. ეს ყველაფერი ემსახურება იმას, რომ შესაბამისი ინდივიდები კაფკასეული წამების მანქანის კერძად იქცნენ.⁵⁸ საქმის ანალიზი ცხადყოფს, რომ კაფკასეული მდგომარეობის თავიდან ასარიდებლად აუცილებელია ნორმატიული თანამიმდევრულობის უზრუნველყოფა. ამგვარი თანამიმდევრულობის აზრი კი იმაში მდგომარეობს, რომ გაეროს უშიშროების საბჭო უნდა იზიარებდეს ადამიანის უფლებათა იმავე ღირებულებებს, რასაც ადამიანის უფლებათა

⁵⁷ *Al-Dulimi and Montana Management inc. v. Switzerland* [ECtHR], App. No. 5809/08, 21 June 2016.

⁵⁸ იქვე.

ევროპული სასამართლო აღიარებს. ეს შესაძლებელს გახდის ნორმატიული კონფლიქტის თავიდან არიდებას. ტერმინ „კაფკასეულის“ სამართლებრივი ევოლუციის თვალსაზრისით გააფართოებს „კაფკასეულის“ გამოყენების არეალს, რაც ხელს შეუწყობს მისი მართლმსაჯულების სტანდარტად ქცევის ტენდენციას.

ილზნეერის საქმეში მომჩივანს რეგიონულმა სასამართლომ მიუსაჯა ათი წლით თავისუფლების აღკვეთა სექსუალური მოტივით მკვლელობისთვის. შემდგომში მას პატიმრობა გაუხანგრძლივდა 2012 წლის 3 აგვისტოს რაიონული სასამართლოს მიერ წარდგენილი ფსიქიატრიული ანგარიშების საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილებით, რომელიც მიუთითებს მაღალ რისკზე, რომ გათავისუფლების შემთხვევაში მსჯავრდებული ისევ ჩაიდენს სერიოზულ სექსუალურ და ძალადობრივ დანაშაულს. ამასობაში ფედერალურმა საკონსტიტუციო სასამართლომ წინასწარი პატიმრობის გაგრძელებისა და მისი, როგორც აღკვეთის ღონისძიების, შემდგომი გამოყენების შესახებ დებულებები არაკონსტიტუციურად ცნო. სასამართლომ აღნიშნა, რომ ტიპურ კაფკასეულ სიტუაციაში ფსიქიკური აშლილობა, პრაქტიკულად გაიგივებულია დაკავებულისგან მომდინარე საშიშროებასთან. ფსიქიკური დაავადება არ არის წინასწარი პატიმრობისთვის ზოგადი მოთხოვნა, რაც იმას ნიშნავს, რომ არსებობენ როგორც ფსიქიკური მდგომარეობის მქონე დანაშაულები, ისე ამგვარი აშლილობის არმქონე ბოროტმოქმედები. იგი ასევე მიუთითებს წრიული მსჯელობის რისკზე ამ საკითხთან დაკავშირებით. ამასთანავე, პატიმრობის, როგორც აღკვეთის ღონისძიების, გამოყენება ხშირად შეუთავსებელია ადამიანის უფლებებთან. ამგვარი შეუთავსებლობის მიზეზი კი შეიძლება იყოს ის, რომ ეს ცნება საკმაოდ ფართოა და ხშირად არ მოიცავს წინასწარი პატიმრობის პრაქტიკას. ამ საკითხთან მიმართებით ხშირად ხდება მსჯავრებულიდან მომდინარე საფრთხეებზე აპელირება, მაგრამ

საფრთხის ცნებაც, როგორც წესი, ბუნდოვანია. ამგვარი ბუნდოვნება კი არცთუ იშვიათად კაფკასეულ მდგომარეობას წარმოშობს. აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ დიდი მნიშვნელობა აქვს კონცეპტუალური საზღვრების დადგენას კაფკასეულის პრევენციისთვის.⁵⁹

ამგვარად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო გარკვეულ შემთხვევებში განმარტების სტანდარტად იყენებს „კაფკასეულს“. ეს კი, გარდა იმისა, რომ კაფკასეულის მართლმსაჯულების სტანდარტად ქცევის მზარდ ტენდენციაზე მიუთითებს, იმასაც აჩვენებს, რომ იგი შეიძლება განხილულ იქნეს ცოცხალი ინსტრუმენტის დოქტრინის კონტექსტში, რომელიც საკითხს არა ევროკონვენციის ხელმომწერთა თუ შემქმნელთა ჩანაფიქრის, არამედ დღევანდელი გარემოებების პრიზმაში განიხილავს.

3. „კაფკასეულის“ გამოყენება მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებათა კონტექსტში

მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში „კაფკასეულის“ გამოყენების მხრივ საინტერესოა ე.წ. „კადის“ საქმე, რომელიც პარადიგმატულია თავისი ხასიათით.⁶⁰ საქმეები *Kadi I* (2008) და *Kadi II* (2013) ერთგვარ დაპირისპირება იყო საერთაშორისო და ევროპულ სამართალს შორის. საქმე ეხებოდა გაეროს უშიშროების საბჭოს მიერ იუსუფ კადის მიმართ დანესებულ სანქციებს, კერძოდ, მისი აქტივების გაყინვას ტერორიზმთან კავშირის ბრალდებით. კადიმ გადაწყვეტილება გაასაჩივრა და აღნიშნა, რომ სანქციები დაწესდა ყოველგვარი გამჭვირვალობისა და სამართლებრივი დაცვის შესაძლებლობის გარეშე. ევროკავშირის სასამართლომ პირველად დაადგინა, რომ ფუნდამენტური უფლებების დაცვა უმაღლესი ღირებულებაა და ევროკავშირის სამართალი არ შეიძლება ავტომა-

⁵⁹ იხ., *Inseher v. Germany* [ECtHR], App. Nos. 10211/12 and 27505/14, 4 December 2018.

⁶⁰ Kokott, Sobotta, 2012, 1.

ტურად დაემორჩილოს გაეროს გადაწყვეტილებებს; მეორე საქმეში კი ეს პრინციპი განმარტა და გაამყარა. კრიტიკოსებმა მასში სასამართლოს მიერ ნაციონალისტური ტრადიციისადმი ერთგულება დაინახეს.⁶¹ 2008 წელს ლუქსემბურგმა ძალაში დატოვა კადის წინააღმდეგ დაწესებული სანქციები (მისი აქტივების გაყინვა), რის მიზეზადაც დაასახელა ის, რომ სასამართლო ვერ უზრუნველყოფდა კადისთვის ეფექტიან სამართლებრივ დაცვას. კადის საქმე ზოგადად განიხილება როგორც ინსტიტუციური კონფლიქტი, რის შედეგადაც მოსარჩელე კავკასიური მართლმსაჯულების მსხვერპლად იქცა. ამ საქმემ, ასევე, ხელი შეუწყო ზოგადად მართლმსაჯულების სისტემებისთვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობების გამოვლენას.⁶² კადი არა მხოლოდ უაღრესად მნიშვნელოვანი შემთხვევაა უამრავი შიდა სისტემური დოქტრინული პერსპექტივიდან, არამედ ასევე სასარგებლოა ამ შემთხვევის შესწავლა თავად სამართლის ბუნების გამოსაკვლევად. კადის საგა აჩვენებს სამართლებრივი სისტემის უნარს, გამოიტანოს სამართლიანი შედეგები უსამართლო კანონების ფონზე, ასევე მის პოტენციალს, რომ უფრო რთულ და ფრაგმენტულ სამართლებრივ კონსტელაციაში, გააძლიეროს იმის განცდა, რომ კანონის ბუნება შეუცნობელი და მიუწვდომელია.⁶³ იგი შესაძლებლობას იძლევა, შეკითხვა დაისვას კანონის, როგორც სოციალური არტეფაქტის, ბუნების შესახებ. ადამიანებს, რომლებსაც არ გააჩნიათ წდომა სამართლის სისტემის შიდა მხარეზე, უჩნდებათ მოთხოვნილება, იცოდნენ, თუ როგორია სამართლებრივი სისტემის მუშაობის შინაგანი მექანიზმი. მართლმსაჯულების ევროპულმა სასამართლომ არ მიუთითა კავკაზე ანდა მის „პროცესზე“, ამერიკული და ბრიტანული სასამართლოებისგან განსხვავებით. ლიტე-

⁶¹ Kokott, Sobotta, 2012, 7.

⁶² იქვე, 4.

⁶³ Mason, 2014, 4.

რატურული წყარო, რა თქმა უნდა, მოკლებულია სამართლებრივ ძალას, მაგრამ ის თვალსაჩინოდ და სიმბოლურად განასახიერებს ბუნდოვან და გონებით მიუწვდომელი სამართლებრივი ბიუროკრატიის ბუნდოვან პროცედურებს, რაც აბსოლუტურად ეწინააღმდეგება იმ პრინციპებს, რომლებსაც სამართალი ემყარება.⁶⁴

ცნობილია კადის ორი საქმე: კადი 1⁶⁵ და კადი 2.⁶⁶ კადი 2-ის კვანძის გახსნა/ბედნიერი დასასრული მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს დიდ პალატაში შეიძლება გაგებულ იქნეს როგორც კაფკას „პროცესის“ დისნეიფიკაცია.⁶⁷ მაგრამ კადის საქმის მხოლოდ ბედნიერი დასასრული არ არის ის, რისი თქმაც ამ საქმეს შეუძლია კაფკას შემოქმედების შუქზე. მართალია, კადის საქმესა და კ.-ის პროცესს შორის ბევრი მსგავსებაა, მაგრამ შესაძლებელია მათგან კონტრასტული დასკვნებიც გამომდინარეობდეს. თუკი ადამიანი კაფკას მხატვრულ აღწერებს ჩავუღრმავდება, განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება იმაზე, თუ როგორ ეძლევა თავიანთ გამოცდილებაში სამართალი იმ ხალხს, რომელსაც არ გააჩნია პრივილეგია, რომ წარმოდგენა ჰქონდეთ სამართლის სისტემის შინაგან მუშაობაზე. სწორედ ამ მომენტს, თუ როგორ აღიქვამს „პროცესში“ სამართალს არაიურისტი, არ ითვალისწინებენ სამართლის თეორეტიკოსები იქამდე, ვიდრე ეს არ აშკარავდება ისეთი საქმეების სახით, როგორიც კადის საქმეა. აქ, სულ ცოტა, ორი მომენტი მნიშვნელოვანი: 1. სამართალს აქვს შინაგანი უნარი, რათა „თავი დაიხსნას“ რთული გარემოებებიდან; 2. ადამიანისთვის ცხადი ხდება სამართლისთვის დამახასიათებელი შეუმეცნებლობა და მიუღწევ-

⁶⁴ იქვე 6.

⁶⁵ Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission [CJEU], C-402/05 P and C-415/05 P, 3 September 2008.

⁶⁶ European Commission and Others v Yassin Abdullah Kadi [CJEU], C-584/10 P, C-593/10 P and C-595/10 P, 18 July 2013.

⁶⁷ იქვე.

ლობა მათთვის, ვინც მას ემორჩილება. კანონი აწესრიგებს ქცევებს როგორც *ex ante* მისი სტანდარტების დადგენით, ისე *ex post* სამართლო გადაწყვეტილებით. კანონი განიცდება კაფკას „პროცესში“ აღწერილის მსგავსად და რეალურ ცხოვრებაში შემოდის კადის საქმის სახით.⁶⁸ მართლმსაჯულების ევროპულმა სასამართლომ კადის საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილებით წამოჭრა სამართლის თეორიის, კონსტიტუციური სამართლისა და საერთაშორისო სამართლის როგორც არსებითი ისე პროცედურული საკითხები.⁶⁹ კადის საგამ აჩვენა ის, თუ როგორ უნდა მოხდეს ევროპის სამართლებრივი სივრცისთვის გარე სამართლებრივი ნორმების „ინტერნალიზება“, ევროკავშირის ავტონომიური სამართლის სისტემის ჩამოყალიბება. გადაწყვეტილება მნიშვნელოვანია სწორედ იმ იურიდიული შედეგებით, რომლებიც მისგან გამომდინარეობს.⁷⁰

IV. დასკვნა

კაფკა ხატავს სამართლის ირაციონალურ სისტემას. მიუხედავად იმისა, რომ „პროცესის“ პროტაგონისტის, კ.-ის აზრით, სასამართლო სისტემა უნდა იყოს პატიოსანი, პროგნოზირებადი და რაციონალური, მან თავის თავზე იწვნია სამართლის ირაციონალური სისტემა, მისი თვითნებობა და გონებისთვის მიუწვდომლობა. მოსამართლის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესი უნდა ემყარებოდეს რაციონალური არჩევანის თანაზიარ ღირებულებებს. ინდივიდუალურ მოსამართლეებს სამართლის სისტემა უნდა აძლევდეს თავიანთ გადაწყვეტილებებში რაციონალური არჩევანისა და გადაწყვეტილების მიღების რაციონალური პროცესისადმი თავიანთი ერთგულების გამოხატვის საშუალებას.

⁶⁸ Ley, 2006, 6.

⁶⁹ Martinico, 2014, 163.

⁷⁰ იქვე.

საინტერესოა ის, რომ თითქმის ყველა ექსპლიციტური წყარო, რომელიც მოხსენიებულია იურიდიულ აზრებში, ტრადიციული ლეგალური წყაროა, ე.ი. საქმეები, აქტები და მეორეული მასალა. ზოგჯერ გამოყენებულია არატრადიციული წყაროები, მაგალითად, მხატვრული ლიტერატურა. თანამედროვე მოსამართლეებს შეუძლიათ თავიანთი თავი დაინახონ „პროცესის“ ფიქციურ სამართლებრივ პროცედურებში. მეორე მხრივ, არც „პროცესი“ და კაფკას არც სხვა სამართლის რეცეფციაზე დაწერილი ნაწარმოები, როგორც მხატვრული გამონაგონი, არც სამართლებრივ პრეცედენტად გამოდგება და არც იურიდიულ გადაწყვეტილებათა საფუძვლად.

აღსანიშნავია, რომ „პროცესის“ მოტივები დღემდე გამოიყენება სამართლის დისკურსში, როგორც სამართლის ირაციონალურობისა და ბიუროკრატიული აბსურდის მეტაფორა. ამერიკულ და ევროპულ სასამართლო არგუმენტაციაში კაფკას ტექსტი ხშირად ჩნდება იმ შემთხვევებში, როცა მსჯელობა უკავშირდება სამართლის ფორმალიზმის, ინსტიტუციური თვითნებობისა და ინდივიდის უძლურების პრობლემებს. თანამედროვე ტენდენციაა კაფკას გამოყენება როგორც სიმბოლური პარალელისა სასამართლო სისტემის გაუმჭირვალობისა და ადამიანის ღირსების დაკნინების თემატურ კონტექსტში. შედეგად, „პროცესი“ იქცა არა იურიდიულ, არამედ კულტურულ-ფილოსოფიურ ინსტრუმენტად, რომელიც ამდიდრებს სამართლის ეთიკურ და ჰერმენევტიკულ გააზრებას.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- Dorf M. C., The Supreme Court's Most Kafkaesque Decision: Penalizing a Criminal Defendant for Relying on a Court's Official Statement of the Due Date for His Habeas Corpus Appeal, 2007, <<https://supreme.findlaw.com/legal-commentary/the-supreme-courts-most-kafkaesque-decision-penalizing-a-criminal-defendant->

- [for-relying-on-a-courts-official-statement-of-the-due-date-for-his-habeas-corpus-appeal.html](#)> [30.08.2025]
- Edwards I., The Essence of “Kafkaesque”, The New York Times, 1991, 1. <<http://www.nytimes.com/1991/12/29/nyregion/the-essence-of-kafkaesque.html?pagewanted=all>> [22.08.2025]
 - Figueiredo De Oliveira R. H., Kafka as a Criminalist: From Literary Fiction to Criminal Ceality, Translated by F. Zobaran, Revista Internacional de Direito e Literatura Vol. 3, No. 2, 2017
 - Finet S., Franz Kafka’s Trial as Symbol in Judicial Opinions, Legal Studies Forum, Vol. 12, No. 1, 1988
 - Flood A., Kafkaesque: A Word so Overused It Has Lost All Meaning?, 2016, <<https://www.theguardian.com/books/booksblog/2016/may/18/kafkaesque-a-word-so-overused-it-has-lost-all-meaning>> [22.08.2025]
 - Kokott J., Sobotta Chr., The Kadi Case – Constitutional Core Values and International Law – Finding the Balance?, The European Journal of International Law, Vol. 23, No. 4, 2012
 - Ley I., Legal Protection against the UN-Security Council between European and International Law: A Kafkaesque Situation?, German Law Journal, Vol. 8, No. 6, 2006
 - Martinico G., The Autonomy of EU Law: A Joint Celebration of Kadi II and Van Gend en Loos, in: Kadi on Trial, A Multifaceted Analysis of the Kadi Trial, Edited by M. Avbelj, F. Fontanelli, G. Martinico, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2014
 - Mason L., The Intractably Unknowable Nature of Law: Kadi, Kafka and the Law’s Competing Claims to Authority, Routledge, 2014
 - Posner R., Law and Literature, 3rd Ed., Harvard University Press, 2009
 - Potter P. B Jr., Ordeal by Trial: Judicial References to the Nightmare World of Franz Kafka, The University of New Hampshire Law Review, Vol. 3, No. 2, 2005
 - Teubner G., The Law before Its law: Franz Kafka on the (Im)possibility of Law’s Self-reflection, Cambridge University Press, **2019**

THE “KAFKAESQUE” DIMENSION: FROM LITERATURE TO LAW

LUKA BARAMIDZE

Ph.D. in Law, Grigol Robakidze University

 <https://orcid.org/0000-0002-7779-2195>

Abstract

The paper examines the semantic and functional transformation of the term “Kafkaesque,” tracing its evolution from a literary concept into a notion applicable within the legal field. It treats this transformation as a natural development and explores the connections between literature and law, framing the study as an interdisciplinary inquiry. The research focuses on the potential of literary narratives to critically illuminate legal reality. In this context, “Kafkaesque” is not merely a metaphor for describing legal absurdity, but a powerful tool for critiquing systems of justice and a standard for their evaluation. The term reveals the dehumanizing tendencies within existing judicial structures and indicates pathways for their rehumanization.

Keywords: Kafkaesque; Law and Literature; Der Process; Kafka.

ინდოეთის სახელმწიფოსა და სამართლებრივი სისტემათა ფორმირება

სანდრო-გიორგი სარუხანიშვილი

სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის
დოქტორანტი

 <https://orcid.org/0000-0001-5753-1898>

მარიამ გორგოძე

სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის
დოქტორანტი

 <https://orcid.org/0009-0006-6674-2172>

I. შესავალი

ქველი ინდოეთის სახელმწიფოსა და სამართლებრივი სისტემის განვითარება კომპლექსური სოციალური სტრუქტურებითა და სამართლებრივი ტრადიციების მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა.¹ სამართლებრივი პლურალიზმი კიდევ უფრო გააღრმავდა შუა საუკუნეებში, მუსლიმური დაპყრობების შედეგად.² ინდური სამართალი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული რელიგიურ, ფილოსოფიურ და ეთიკურ პრინციპებთან და ღვთიური წესრიგისა და ნების გამოხატულებად მიიჩნეოდა.³ სამართლის ძირითადი წყარო რელიგიური ხასიათის ტექსტები იყო – ვედური ლიტერატურა, დჰარმასუტრები

¹ იხ., The Laws of Manu, 1886, 24; Donald, 2010, 17.

² იხ., Farooqui, 2011, XVIII; Rocher, 1993, 254.

³ იხ., გარიშვილი, 2010, 13-15.

და დჰარმაშასტრები.⁴ ამ ტექსტებით განისაზღვრებოდა არა მხოლოდ რელიგიურ-ეთიკური, არამედ ადამიანთა ცხოვრების ყოფითი საკითხები.⁵ იმავდროულად, იქმნებოდა საერო ჟანრის ლიტერატურაც – ართჰაშასტრები, სახელმწიფო მართვისა და პოლიტიკის ხელოვნების შესახებ ტრაქტატები.⁶

ძველი ინდური სამართლებრივი სისტემის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება ვარნულ-კასტური სისტემის ლეგიტიმაცია იყო.⁷ საზოგადოების დაყოფა ოთხ ვარნად (ბრაჰმანები, ქშატრიები, ვაიშიები და შუდრები)⁸ აყალიბებდა არა მხოლოდ სოციალურ სტრუქტურასა და ურთიერთობებს, არამედ განაპირობებდა მათ განსხვავებულ უფლებრივ მდგომარეობას, ვალდებულებებს, პასუხისმგებლობის ზომებსა და ფორმებს და სხვა სამართლებრივ კატეგორიებს.⁹ ვარნული სისტემა გარკვეული ფორმით დღემდე ახდენს გავლენას ინდოეთის სოციალურ სტრუქტურასა და სამართლებრივ ტრადიციაზე.¹⁰

წინამდებარე სტატია მიმოიხილავს ძველი ინდური სახელმწიფოსა და სამართლის განვითარების ძირითად თავისებურებებს, სოციალურ სტრუქტურას, სახელმწიფო მმართველობის ფორმებს. განხილულია ვარნულ-კასტური სისტემის სამართლებრივი საფუძვლები, მისი გავლენა საზოგადოებრივ ურთიერთობებსა და სამართლის ფორმირებაზე. ასევე დახასიათებულია ინდური სამართლის წყაროები და მათი ძირითადი პრინციპები. სტატია მოიცავს ინფორმაციას იმ სოციალური, რელიგიური და ფილოსოფიური სა-

⁴ A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 13.

⁵ Parmar, 2001, 234.

⁶ ხოფერია, 2012, 3.

⁷ Blunt, 2010, 1.

⁸ West, 2009, 294.

⁹ იხ., Davis, 2022, 26; Anand, 2020, 31; Deshpande, 2010.

¹⁰ Ramesh, 2020, 706.

ფუძვლების შესახებ, რომლებმაც ჩამოაყალიბა და განსაზღვრა ინდური სამართლებრივი ტრადიცია.

II. ძველი ინდური სოციალური და პოლიტიკური წყობის მოგადი დახასიათება

1. ძველი ინდოეთის საზოგადოებრივი მოწყობა

ინდოეთში უძველესი განვითარებული კულტურა ქრისტეს შობამდე 2500 წლით¹¹ ადრე არსებობდა.¹² აღნიშნულ კულტურას მოიხსენებენ სინდჰუს (ინდის დაბლობი) ხეობის ცივილიზაციად, რომლის ნაშთები უძველეს ქალაქებში – მოჰენჯო-დაროსა და ჰარაპაში – აღმოაჩინეს არქეოლოგებმა.¹³ თუმცა სინდჰუს ხეობის ცივილიზაცია ამ ორი ქალაქით არ შემოიფარგლებოდა.¹⁴ ინდური ცივილიზაცია ისეთივე ძველია, როგორც შუამდინარეთისა და ძველი ეგვიპტის ცივილიზაციები და არსებობდა იქ არიელთა პირველ შემოსვლამდე.¹⁵ არიელ მოსახლეობას კი ინდოევროპულ ენაზე მოსაუბრე ხალხი შეადგენდა. ისინი ოთხ ვარნად იყვნენ დაყოფილნი. ვარნებს შორის უზარმაზარი კედელი იყო აღმართული, რომელიც ქორწინებასა თუ საქმიანობის შეცვლას კრძალავდა (თუ პირი მეომართა ვარნას მიეკუთვნებოდა, შთამომავალიც მეომარი იქნებოდა, გლეხის ვარნის წევრი მუდამ გლეხად დარჩებოდა და ა.შ.).¹⁶

¹¹ მკვლევრები ვერ თანხმდებიან თარიღებზე, ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ ქრ.შ-მდე 5000 წლით ადრე სინდჰუს ხეობაში შემოვიდა ხმელთაშუაზღვისპირული რასა, დრავიდები, რომლებმაც ჩამოაყალიბეს ინდის დაბლობის ცივილიზაცია. ეს რასა სინდჰუს ხეობაში არიელების, ჰინდუ კუშის მთებიდან, ავღანეთიდან ქრ.შ-მდე 2000 წლით ადრე შემოსულ რასამდე არსებობდა. იხ., Majumdar, 2018, 28-31.

¹² გომბრიხი, 2022, 86.

¹³ Majumdar, 2018, 20.

¹⁴ იქვე, 26-27.

¹⁵ უპანიშადები, 2021, 5-7.

¹⁶ გომბრიხი, 2022, 87-88.

სოფლის მეურნეობაზე დაფუძნებულ ეკონომიკაზე გადასვლამ და ურბანიზაციის პროცესმა ქრ.შ-მდე 800-600 წლით ადრე ჩამოაყალიბა კასტური და კლასობრივი დაყოფა, რომელიც ადრეული ოჯახის სტრუქტურას ეფუძნებოდა.¹⁷ ვარნა და კასტა ადამიანთა ერთობაა, დაჯგუფება, რადაც ინდური საზოგადოება იყოფოდა.¹⁸ ოთხ ვარნად დაყოფა ღმერთებს მიენერებოდათ, ხოლო რტა/რიტა (მსოფლიო კანონი) განსაზღვრავდა ვარნის როლსა და მისი წევრების უფლება-მოვალეობებს.¹⁹ ვარნებისა და კასტების ჩამოყალიბება აიხსნება პოლიტიკური, ტრადიციული, ეკონომიკური და საქმიანობა-პროფესიის, ეთიკური, ეთნიკური და მანუს თვალთახედვიდან.²⁰ ამ მიდგომების მიხედვით, კასტური სისტემის შექმნასთან დაკავშირებით რამდენიმე განზოგადებული მოსაზრება არსებობს, კერძოდ, არიული რასის შენარჩუნების მიზანი (როდესაც არიელებმა თანამედროვე ინდოეთის ტერიტორიაზე დასახლება დაიწყეს), ხელობისა თუ საქმიანობის საიდუმლოებათა დაცვის აუცილებლობა, გეოგრაფიული განსხვავებების შედეგად ჩამოყალიბება და სხვ., თუმცა განზოგადებულად შეიძლება ითქვას, რომ კასტური სისტემა პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული, გეოგრაფიული და რელიგიური ფაქტორების გავლენით ყალიბდებოდა.²¹

ვარნული სისტემის ჩამოყალიბებამდე ვედური საზოგადოება კულტურისა და რასის მიხედვით²² არიელებად და მათ მონინაალმდეგე დასიუსებას (დასებად) იყოფოდა.²³ მოგვიანებით დასიუსები არიელებმა დაიპყრეს და თავიანთ ხელქვეითებად

¹⁷ Chakravarti, 1993, 581.

¹⁸ Blunt, 2010, 1.

¹⁹ გარიშვილი, 2010, 16.

²⁰ Sharma, 2004, 61.

²¹ იქვე, 63-64.

²² განსხვავებული მოსაზრების თანახმად, დაყოფის საფუძველი იდეოლოგიური იყო და რასას ნაკლებად უკავშირდებოდა. იხ., Brereton, 2020, 36-37.

²³ იხ., Sen-Gupta, 1953, 27.

აქციეს.²⁴ თანდათან ინდური საზოგადოება გაერთიანდა ოთხ იერარქიულ ვარნად, ვარნების მიხედვით კი განირჩეოდა ხელმისაწვდომობა სიმდიდრეზე, ძალაუფლებასა და პრივილეგიებზე.²⁵ გამოიყოფოდა ოთხი ვარნა – ბრაჰმანები, ქშატრიები, ვაიშიები და შუდრები, ამ სისტემისგან განცალკევებით არსებობდნენ „მოკვეთილნი“, იგივე დალიტები.²⁶ ოთხი ვარნიდან ყველაზე დაწინაურებული ბრაჰმანები (ბრამანები) იყვნენ,²⁷ რომელთა მოვალეობაც ვედას მართო, ეულად შესწავლა იყო, ასევე მსხვერპლშენიშვა საკუთარი და სხვების კეთილდღეობისთვის;²⁸ მიიჩნეოდა, რომ მათი პირით თვით ღმერთები მიირთმევდნენ შესანიშნავ საკვებს, ამიტომ ისინი ყველა სხვა არსებაზე აღმატებულად მოიაზრებოდნენ.

ბრაჰმანები ღვთისმსახურები იყვნენ.²⁹ ბრაჰმანული პატრიარქატის სოციალური წესრიგი ყალიბდებოდა კასტის, კლასისა და გენდერის ნიშნით დაყოფის შედეგად.³⁰ ქშატრია იყო მეომრებისა და მმართველების ვარნა, მათი ძირითადი მოვალეობები იყო ხალხის დაცვა, შესანიშნავი გაღება, ვედას შესწავლა.³¹ ვაიშიები იყვნენ ვაჭრები, მიწათმოქმედები, პირველი ორი ვარნის მსგავსად, ისინიც შეისწავლიდნენ ვედას და გაიღებდნენ შესანიშნავს, ხოლო შუდრები – ხელოსნები, მუშები, მსახურები, რომლებიც დანარჩენ სამ ვარნას ემსახურებოდნენ.³² პირველი სამი ვარნა დაწინაურებული იყო, შეეძლოთ ესწავლათ ვედებიდან და მონაწილეობა მიეღოთ რელი-

²⁴ Sharma, 2004, 14.

²⁵ Anand, 2020, 31, ასევე, იხ., Deshpande, 2010.

²⁶ West, 2009, 294.

²⁷ უპანიშადები, 2021, 9-10.

²⁸ The Laws of Manu, 1886, 24.

²⁹ Sharma, 2004, 15-16.

³⁰ Chakravarti, 1993, 580.

³¹ The Laws of Manu, 1886, 24.

³² იქვე; West, 2009, XIII.

გიურ რიტუალებში, შუდრები კი მსგავს პრივილეგიებს მოკლებულნი იყვნენ, ისინი მხოლოდ მსახურთა კლასს მიეკუთვნებოდნენ.³³

მოგვიანებით ოთხი ვარნა დაიყო ქვეკატეგორიებად, რომელთაც კასტები ეწოდება; ეს ორი ტერმინი ხშირად ერთმანეთის ურთიერთშემნაცვლებელ ცნებებად გამოიყენება.³⁴ ვარნებთან ერთად მათი შუალედური კასტებიც განვითარდა.³⁵ კასტები, ანუ ჯატიები ჯგუფდებოდნენ ვარნებად, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ინდოეთის გეოგრაფიული სიდიდიდან გამომდინარე, ზოგჯერ ჯატის ვარნის სახელიც ეწოდებოდა, მაგ., სოფლის მეურნეობის ჯატის სამხრეთ ინდოეთში ვარნის სტატუსი ჰქონდა, ჩრდილოეთში კი – ჯატის.³⁶ კასტურ სისტემას თანამედროვე ინდოეთის სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაზეც აქვს გავლენა.³⁷ ინდოეთში დღესაც არსებობს ურიცხვი კასტა, რომლის სისტემაც თავდაპირველ ოთხ ვარნას ეყრდნობა, თუმცა თანამედროვე ეპოქაში ამ დანაწევრებას, როგორც წესი, ისეთი მნიშვნელობა აღარ ენიჭება, როგორიც წარსულში ჰქონდა.³⁸

2. სახელმწიფო მმართველობის ფორმები

ძველი ინდოეთის შესწავლისთვის მნიშვნელოვანია რელიგიური, ეპიკური სამართლებრივი და სხვ. წყაროები, რადგან ისტორიული ხასიათის ტექსტები არასდროს შექმნილა.³⁹ ამ წყაროებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი ქრ.შ.-მდე 2500-1500 წლით ადრე არიელების

³³ Aktor, 2018, 62.

³⁴ Singh, 1983, 731-732.

³⁵ Sharma, 2004, 14.

³⁶ West, 2009, 294-295.

³⁷ თანამედროვე ინდოეთში კასტური და ვარნული დაყოფის გადმონაშთების არსებობის მიუხედავად, კანონმდებლობა ებრძვის ამ პრაქტიკის შენარჩუნებას. ინდოეთის კონსტიტუცია ექსპლიციტურად მიუთითებს კასტის ნიშნით დისკრიმინაციის აკრძალვაზე. იხ., The Constitution of India, 1 May 2024, 15, [adopted 26 November 1949], art. 15 and art. 17; Ramesh, 2020, 706.

³⁸ Gupta, 1980, 249.

³⁹ ანდრონიკაშვილი, 1990, 339.

მიერ შექმნილი ვედური ლიტერატურაა.⁴⁰ ინდოეთს არ გააჩნია ჩამოყალიბებული პოლიტიკურ-ფილოსოფიური სკოლა, თუმცა არსებობს არაერთი ხელნაწერი სახელმწიფო მმართველობის შესახებ, რომელთაგან პირველი ეკუთვნის მაურიების იმპერიის პირველ იმპერატორს, ჩანდრაგუპტა მაურიას,⁴¹ რომელიც ინდოეთს ქრ.შ.-მდე 350-295 წლებში მართავდა.⁴²

ინდოელი მოაზროვნეები მიიჩნევდნენ, რომ სახელმწიფო იყო შეუცვლელი ინსტიტუტი, რომელშიც საზოგადოება ორგანიზებულ არსებობასა და განვითარებას შეძლებდა.⁴³ ძველინდური სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში ექვსი მთავარი ეტაპი გამოირჩევა: უადრესი იყო ტომობრივი სამხედრო დემოკრატია; მეორე ეტაპზე ტომობრივი პოლიტიკური მოწყობა ირღვეოდა უწყვეტი კონფლიქტების გამო, ამ პერიოდში ჩნდება საზოგადოების კლასობრივი მოწყობის ჩანასახი, რომელიც მესამე ეტაპზე მტკიცედ ყალიბდება; მესამე ეტაპი სახელმწიფოს სრული ფორმირების ეტაპია, ფართო ტერიტორიული მონარქიებისა და ასევე ჩრდილოეთში ტომობრივი ოლიგარქიების ჩამოყალიბებით; მეოთხე ეტაპზე იქმნება მაურიების იმპერია; მეხუთე ეტაპი გამოირჩევა დეცენტრალიზაციით, ხოლო უკანასკნელი პერიოდი წინარეფეოდალური პოლიტიკური მოწყობით ხასიათდება.⁴⁴

ინდოეთში შესვლისა და გავრცელების შემდეგ არიელებმა შექმნეს ცივილიზაცია და ძველი ტომობრივი სისტემა თანდათან გაძლიერდა, რამაც საფუძველი ჩაუყარა ძლიერ, ტერიტორიულ სახელმწიფოებს.⁴⁵ ამ სახელმწიფოებს ორის დაიწყო პირველობისთვის

⁴⁰ იქვე.

⁴¹ Singh, Boyat, 2016, 222.

⁴² Fisher M., 2018, 71.

⁴³ Altekar, 2001, 30.

⁴⁴ Singh, Boyat, 2016, 224.

⁴⁵ Majumdar, 2018, 66.

ბრძოლა.⁴⁶ თუმცა, ინდური ლიტერატურის ძეგლების მიხედვით, მაჰაბჰარატა და დიგჰანკაია, რომელთაგან პირველი ინდუსების შექმნილია, ხოლო მეორე – ბუდისტების, არსებობს წარმოდგენა, რომ საზოგადოება ინდოეთში ხელისუფლების ჩამოყალიბებამდე შეიქმნა.⁴⁷ მაჰაბჰარატას მიხედვით, ხალხმა მიიღო ვირაჯასი მეფედ, ხოლო დიგჰანკაია ამბობს, რომ მაჰაჯანასამატამ მიიღო ხალხის თხოვნა, მეფე გამხდარიყო.⁴⁸

ძველ ინდოეთში სახელმწიფოს მთავარი ფუნქცია იყო სოფლის მეურნეობაში დახმარება, ვაჭრობის განვითარება, შიმშილისა და ეპიდემიებისგან დაცვა, ლიტერატურისა და მეცნიერების ხელშეწყობა, ამ მიზნების შესრულებას სახელმწიფო ცდილობდა რელიგიური ინსტიტუტების, კასტური სისტემის, გილდიებისა და სასოფლო თემების გამოყენებით.⁴⁹ საზოგადოებაში ოჯახის უფროსისა და მამათავრის მიმართ პატივისცემისა და მორჩილების გაბატონებული ადათ-წესი სოფლისა თუ ტომის თავის მიმართ მორჩილებაშიც გამოიხატებოდა.⁵⁰

მეფის ხელისუფლება შეიქმნა კერძო საკუთრებისა და ოჯახის დაცვის მიზნით, სადამსჯელო ღონისძიებების გატარებისთვის როგორც ქურდების მიმართ, ასევე ცოლქმრული ღალატის შემთხვევაში.⁵¹ მეფეს მინიჭებული ჰქონდა უფლებამოსილება დაესაჯა დამნაშავე, ხოლო მისი სადამსჯელო გადაწყვეტილება უნდა ყოფილიყო ბრძნული და სამართლიანი, რათა არ დარღვეულიყო ვარნებისა და ადამიანების სიმშვიდე.⁵² მეფის მოვალეობად მიიჩნეოდა

⁴⁶ იქვე.

⁴⁷ Altekari, 1949, 13-14.

⁴⁸ იქვე, 14.

⁴⁹ Altekari, 1955, 35.

⁵⁰ Altekari, 2001, 35.

⁵¹ Shastri, 1944, 147-148.

⁵² The Laws of Manu, 1886, 219-221.

ცოლქმრული ღალატის შემთხვევაში მოღალატეთა დასჯა, თუმცა სასჯელის სიმკაცრე განისაზღვრებოდა ვარნისა და სქესის მიხედვით.⁵³ პატრიარქალური წესრიგი ქალების მიმართ უთანასწოროდ მკაცრს სასჯელებს აწესებდა.⁵⁴ მეფეთა მოვალეობები აღწერილია მანუს კანონებში, რომლებიც მეფის ღვთაებრივ წარმომავლობაზე საუბრობს და მას მითოლოგიურ საბურველში ახვევს.⁵⁵ ღმერთების მიერ მეფეთა შექმნის მითოლოგიზებულ მიზეზად ვარნული სისტემისა და წესრიგის დაცვა სახელდება.⁵⁶ მეფის მოვალეობა იყო სამეფოს დაცვა არა მხოლოდ გარეშე, არამედ საშინაო მტრებისგანაც, რომლებიც საფრთხეს უქმნიდნენ სიცოცხლეს, კერძო საკუთრებასა თუ ადამიანებს.⁵⁷ მეფის ხელისუფლება იზღუდებოდა, ის მარტო არ მართავდა, არამედ კარგად ორგანიზებულ საბჭასთან⁵⁸ ერთად.⁵⁹ მეფეს უფლება ჰქონდა, საკუთარი საქმეების განხორციელების მიზნით, დაენიშნა შვიდი ან რვა მინისტრი წარჩინებულთაგან, რომლებიც მანამდე მეფეთა მსახურები იყვნენ, განაფულნი იარაღის ტარებაში და გათვინცნობიერებულნი მეცნიერებაში.⁶⁰ ინდური წარმოდგენით, მეფის პიროვნება შერწყმული უნდა ყოფილიყო ხალხთან – მისი კმაყოფილება უნდა გამომდინარეობდეს ხალხის კმაყოფილებიდან და კეთილდღეობიდან, არა პირადი ინტერესებიდან.⁶¹

ინდოეთი მონარქიის გარდა მმართველობის სხვა ფორმებსაც იცნობდა, მათ შორის, დემოკრატიულს, არისტოკრატიულსა და

⁵³ იხ., იქვე, 315-312.

⁵⁴ იხ., იქვე; Chakravarti, 1993, 585.

⁵⁵ The Laws of Manu, 1886, 216-217.

⁵⁶ იქვე, 221.

⁵⁷ Singh, Boyat, 2016, 224.

⁵⁸ საბჭა (სანსკრიტსა და ჰინდიზე ყრილობას ნიშნავს) ინდუსების საზოგადოებაში თვითმმართველობის ორგანო, წარჩინებულთა და ხალხის წარმომადგენელთა კრება იყო. იხ., ხოფერია, 2012, 13.

⁵⁹ Freeman, 1959, 34.

⁶⁰ The Laws of Manu, 1886, 224.

⁶¹ Muniapan, Dass, 2008, 417.

რესპუბლიკურს.⁶² ზოგიერთ რესპუბლიკაში სამხედრო და ვაჭართა კლასი ინაწილებდა პოლიტიკურ ძალაუფლებას, თუმცა კასტური სისტემა აქაც შენარჩუნებული იყო.⁶³ ჩრდილოეთ ინდოეთში ქრ.შ.-დან მეოთხე საუკუნის დასაწყისში წარმოიშვა წმინდად ინდუისტური იმპერია, რომელიც იზიარებდა მანუს კანონების სულისკვეთებას, კერძოდ, მეფის ერთგულებას ბრაჰმანების მიმართ.⁶⁴

III. ძველი ინდოეთის სამართლის განვითარების ძირითადი ტენდენციები

1. ძველი ინდოეთის სამართლის წყაროები

ძველინდური სამართლებრივი და ფილოსოფიური მოძღვრების საფუძვლები ვედებში, უძველეს წმინდა წიგნებშია თავმოყრილი.⁶⁵ ვედური ჰიმნები ეფუძნებოდა ჩვეულებებსა და ღვთაებრივ შთაგონებას.⁶⁶ მათ მითოლოგიურ-რელიგიური მსოფლმხედველობა დაედო საფუძვლად; ძველინდური სამართლებრივი და ფილოსოფიური მოძღვრება მორალური, ეთიკური და პოლიტიკური პრინციპების კრებული იყო და მართლმსაჯულებისა და ხელისუფლების განხორციელების მეთოდებსა და საშუალებებს ეხებოდა.⁶⁷ უძველესი ლიტერატურული ძეგლებიდან გამოირჩევა მანუს კანონები, ისტორიული წყარო, რომელიც მორალური შეგონებებისგან შედგება და განსაზღვრავს ადამიანის ცხოვრების წესს.⁶⁸ ასევე აღსანიშნავია რიგვედა, ღმერთებისადმი მიძღვნილი ჰიმნების კრებული, რომელიც არიელების შემოსვლის შემდეგ უნდა შექმნილიყო და

⁶² Altekar, 2001, 110.

⁶³ იქვე, 115.

⁶⁴ Olivelle, 2017, 26.

⁶⁵ გარიშვილი, 2010, 15.

⁶⁶ Freeman, 1959, 31.

⁶⁷ გარიშვილი, 2010, 13.

⁶⁸ ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია, 1990, 340.

არიელთა დაპყრობებსაც აღწერს.⁶⁹ თავის მხრივ, ვედებიდან, რომლებიც ქრ.შ.-მდე მე-2 ათასწლეულიდან პირველ ათასწლეულამდე პერიოდში შეიქმნა, წარმოიშვა დჰარმასუტრა, ვედური დამატებების ნაწილი,⁷⁰ იგი ეხებოდა ქცევის წესებს, სამართლებრივ საკითხებსა და სამეფო მოვალეობებს. ამ ტექსტების შექმნა იყო პასუხი საზოგადოების განვითარებაზე, რომელიც უფრო რთული და კომპლექსური ხდებოდა.⁷¹

დჰარმასუტრა არის იმ ტექსტების ერთობლიობა, რომლებიც დჰარმას მეცნიერებას ეხებოდა.⁷² დჰარმა, თავის მხრივ, აღნიშნავს მსოფლიო, უნივერსალურ სამართლებრივ, მორალურ და რელიგიურ წესს, რომლითაც იმართება ადამიანის ცხოვრების როგორც წმინდა, ასევე ყოფითი ასპექტები, დჰარმაში გამოიხატება ღმერთის ბრძანება ადამიანთა ყოფიერების შესახებ, რაც განსახიერებულია მორალურ კანონებში;⁷³ მის დანაწესებს თითოეული ადამიანი თავისი სოციალური სტატუსისა და როლის შესაბამისად უნდა მისდევდეს.⁷⁴ დჰარმა არ არის მხოლოდ რელიგიური ტერმინი, არამედ მოიცავს ადამიანის ცხოვრების ყველა ასპექტს, ის ქცევის კოდექსია: ასწავლის როგორც რელიგიურ, ასევე საერო საკითხებს.⁷⁵ მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვა „დჰარმა“ წარმოიშვა რელიგიური წილიდან, ის გამოიყენებოდა ეთიკური და იურიდიული მნიშვნელობითაც.⁷⁶

დჰარმასუტრას ისტორია სამ ისტორიულ პერიოდად იყოფა: პირველი პერიოდის ხელნაწერები არ მოიპოვება და მის შესახებ

⁶⁹ იქვე, 449.

⁷⁰ Olivelle, 1999, xxi-xxiii.

⁷¹ Banerji, 1999, 4.

⁷² A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 13.

⁷³ Parmar, 2001, 234.

⁷⁴ იქვე, 235.

⁷⁵ Banerji, 1999, 1.

⁷⁶ იხ., სოფერია, 2012, 6; Horsch, 2004, 435.

ინფორმაციის მიღება შესაძლებელია მხოლოდ სხვა წიგნებში არსებული ციტირებებით. პირველი პერიოდის ტექსტები ძირითადად ქრ.შ.-მდე არის დათარიღებული; მეორე პერიოდის ტექსტები მიეკუთვნება ქრ.შ.-დან პირველი ათასწლეულის მეორე ნახევარს (600-900 წწ.) და მოიცავს დჰარმასატრების, მათ შორის, მანუს კანონების შესახებ კომენტარებს; მესამე ისტორიული პერიოდი ადრეული მე-12 საუკუნიდან იწყება, როდესაც დაიწერა ნიბანდჰა და დჰარმანიბანდა – კანონთა კრებულები, რომლებიც ენციკლოპედიური ხასიათისაა და მოიცავს დჰარმას შესახებ მეცნიერების საკითხებს.⁷⁷

დჰარმასატრა დჰარმას სამ წყაროს ასახელებს: ვედას, ტრადიციასა და „კარგ ჩვეულებას“. ⁷⁸ „კარგი ჩვეულება“ („აჩარა“), როგორც დჰარმას წყარო, გულისხმობს იმას, თუ როგორ ცხოვრობს „კეთილგონიერი ადამიანი“ („სად-აჩარა“ – კეთილთა ჩვეულება და „სისტა-აჩარა“ – განათლებულთა ჩვეულება). ⁷⁹ „აჩარა“ არ არის ჩვეულება კლასიკური გაგებით, რომელიც ხანგრძლივი გამოყენებით დამკვიდრებული პრაქტიკაა, არამედ რელიგიური ცხოვრების წესი, რომელსაც იცავენ ღრმად განსწავლული და კეთილგონიერი ადამიანები. ⁸⁰ თავის მხრივ, საზოგადოებაში დამკვიდრებული ქცევის წესები, ჩვეულებები, გამოიყენებოდა სამართლის, თუმცა არა დჰარმას წყაროდ. ⁸¹

ძველი ინდური სამართლის კიდეც ერთ წყაროდ ართჰაშასტრა მიიჩნევა. ⁸² ართჰაშასტრა იყო საერო ჟანრის ლიტერატურა, სახელმწიფო მართვისა და პოლიტიკის ხელოვნების შესახებ ტრაქტატი. ⁸³ დღემდე მოღწეული და განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ერთ-ერთი

⁷⁷ A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 14-15.

⁷⁸ Lingat, 1973, 6.

⁷⁹ იხ., იქვე, 14; გარიშვილი, ხოფერია, 2014, 111.

⁸⁰ Lingat, 1973, 14.

⁸¹ იქვე.

⁸² იხ., King, Governance, and Law in Ancient India: Kautilya's Arthashastra, 2013, 1.

⁸³ ხოფერია, 2012, 3.

ასეთი ტექსტი კაუტილიას ართჰაშასტრაა.⁸⁴ ტრაქტატი ორ ძირითად ნაწილად იყოფა: პირველი ეხება მეფისა და სამეფოს შიდა ადმინისტრაციულ საკითხებს, ხოლო მეორე – საგარეო ურთიერთობებს, მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობის პოლიტიკასა და ომს.⁸⁵ კაუტილიას ართჰაშასტრაში ჩამოყალიბებული სახელმწიფოს თეორია გამოყოფს სამეფოს შვიდ ძირითად ელემენტს: მეფეს, მინისტრს, ქვეყანას, ციხეს, ხაზინას, ჯარსა და მოკავშირეებს (ტრაქტატის სტრუქტურაც სწორედ ამ დაყოფას ეფუძნება).⁸⁶ კაუტილიას ართჰაშასტრა მოიცავს როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართლის საკითხებს, მაგალითად, როგორიცაა: სესხი, დეპოზიტი, გირაო, იპოთეკა, ქონების ყიდვა-გაყიდვა, მემკვიდრეობა და სამკვიდრო ქონების გაყოფა, შრომითი ხელშეკრულებები, პარტნიორობა, ღირსების შელახვა და თავდასხმა, ქურდობა, ყაჩაღობა, სქესობრივი დანაშაული. მთლიანობაში, ტრაქტატი მართლმსაჯულების ყოვლისმომცველ სისტემას აყალიბებს.⁸⁷

2. ანტიკური სამართალი მხატვრულ ლიტერატურაში და ვედები ინდური ფილოსოფია ვედების საფუძველზე წარმოიშვა – რიგვედა, იაჯურვედა, სამავედა და ათარვავედა ასახავენ ადამიანის ცხოვრების წესებს, მის ურთიერთობას ღმერთებსა და მატერიალურ სამყაროსთან.⁸⁸ ვედური ტრადიციის საფუძველზე ჩამოყალიბდა ადამიანის ცხოვრების ოთხი უმთავრესი მიზანი (პურუშართა): დჰარმა (მორალური ვალდებულება, ღირებულება), ართა (კეთილდღეობა), კამა (სიამოვნება) და მოკშა (გათავისუფლება), რომელთა შორის სისტემური კავშირი არსებობს.⁸⁹

⁸⁴ იხ., King, *Governance, and Law in Ancient India: Kautilya's Arthashastra*, 2013, 1.

⁸⁵ იქვე, 5.

⁸⁶ იქვე, 10.

⁸⁷ Sihag, 2007, 359.

⁸⁸ Muniapan, Dass, 2008, 414-415.

⁸⁹ Davis, 2004, 2-3.

ვედური პერიოდი ინდოეთის სუბკონტინენტის ისტორიის ადრეული პერიოდია, რომელიც ქრ.შ.-ამდე 1500-500 წლების პერიოდს მოიცავს; ვედური პერიოდის მტკიცებულებები თავმოყრილია ტექსტობრივი, ვედური ლიტერატურის სახით, ამ ტექსტების შინაარსი კი მთლიანად რელიგიური ხასიათიასაა. აღნიშნულ პერიოდს ასევე შეიძლება ეწოდოს ვედური ინდუიზმის პერიოდი, რადგან ინდუიზმი და ვედური ინდუიზმი, როგორც რელიგია, ისე განსხვავდება ერთმანეთისგან, როგორც ძველი იუდაიზმი განსხვავდება შუა საუკუნეებისა და თანამედროვე ქრისტიანობისგან.⁹⁰ ვედები, „კარგ ჩვეულებასთან“ ერთად, დჰარმას წყაროდ მიიჩნევა.⁹¹ ვედები ღვთაებრივი სიტყვაა; თითოეული ვედას არაერთი რედაქცია არსებობდა, რომლებიც ეკუთვნოდა ინტერპრეტატორების კონკრეტულ სკოლას; ყოველი სკოლა ფლობდა საკუთარ ლიტურგიულ და წმინდა ტექსტებს (სამჰიტა), ასევე ცერემონიული პრაქტიკის ტრაქტატებს, რომლებსაც ბრაჰმანა (სახელმძღვანელო) ეწოდებოდა.⁹²

დჰარმას საყოველთაო ბუნება უკავშირდება ვედურ ტერმინს – „რტა“, რომელიც მიუთითებს დჰარმას კოსმოსურ პრინციპზე, მეტიც, ვედური ეთიკა დაფუძნებული იყო დჰარმაზე.⁹³ ინდუიზმისთვის სამყარო ეყრდნობოდა კანონს – პლანეტებისა და მზის სისტემა, სინათლე და სიბნელე, ვარსკვლავები ემორჩილებოდნენ მარადიულ კანონს, უზენაესი არსება კი არ იყო ვალდებული კანონი აღესრულებინა, რადგან იგი თავად იყო კანონი.⁹⁴ ვედური ლიტერატურა ასევე ეხება კანონის მოქმედებას, ხელისუფლებასა და საზოგადოებას.⁹⁵

⁹⁰ Jamson, Witzel, 2003, 65.

⁹¹ იხ., Lingat 1973, 14; Lubin, 2010, 33.

⁹² Lingat, 1973, 8.

⁹³ Sharma, 2004, 49.

⁹⁴ Sundaram, 1953, 70.

⁹⁵ King, 2003, 411.

რიგვედა ვედას ტექსტებს შორის ყველაზე ძველია, იგი კრებულია (სამჰიტა), რომელიც რიტუალების შესრულებისას გამოსაყენებელ ღვთაებათა სადიდებელ ჰიმნებს მოიცავს, ისინი დაწერილი უნდა ყოფილიყო სხვადასხვა მგოსნის, ანდა მგოსანთა ოჯახის მიერ.⁹⁶ რიგვედას თანახმად, საზოგადოება დაყოფილია დინამიკურ და იერარქიულ ჯგუფებად, რომლის უმცირესი ნაწილი ოჯახია.⁹⁷ სამყაროს კოსმოსური წესრიგი კი იმართება ადამიანის ფიზიკური ურთიერთობით მორალურ კანონებთან და ნებისმიერი ცოდვა, კანონისგან გადახვევა, სავალალო შედეგს მოიტანს.⁹⁸ ათარვავედაში თავმოყრილია თეთრი და შავი მაგიისა და სამკურნალო შელოცვები, ასევე მოიცავს მნიშვნელოვან ჰიმნებსა და ინფორმაციას ქორწინებასა და გარდაცვალებასთან დაკავშირებული რიტუალების შესახებ.⁹⁹ სამავედა საგალობლების კრებულია, თითოეულ მელოდიაზე შეიძლება სხვადასხვა სტროფის შესრულება, ეს სტროფები კი თითქმის სრულად იმეორებს რიგვედას ტექსტს. იაჯურვედა კომპლექსურია, მოიცავს რა პარალელურ ტექსტებს, ძირითადად შედგება მანტრებისგან, რომლებიც ვედას ტიპის (ლექსად დაწერილი) ტექსტებია და პროზაული კომენტარებისგან, რომლებიც ბრაჰმანას ტიპის ტექსტებია. იაჯურვედა ორი სახისაა – თეთრი და შავი, შავი იაჯურვედა მოიცავს მანტრებსა და ბრაჰმანულ ტექსტებს ერთმანეთში შერეულად, მაშინ, როდესაც თეთრი იაჯურვედა მკაფიოდ გამოყოფს მანტრებს.¹⁰⁰ ინდუსიტური ტრადიციის თანახმად, ვედები იყო მარადიული სუნთქვა, ღმერთების შვილებმა დატოვეს ვედები, როგორც სიბრძნის სიტყვები, ხოლო ბრძენები და წმინდანები იყვნენ პირველები, რომლებმაც კანონი მისცეს კაცობრიობას

⁹⁶ Jamson, Witzel, 2003, 68.

⁹⁷ Sharma, 2004, 171.

⁹⁸ Muniapan, Dass, 2008, 414.

⁹⁹ Jamson, Witzel, 2003, 69.

¹⁰⁰ იქვე, 68-69.

და ბუნებითი სამართალი გაამდიდრეს მაგალითებით, იგავ-არაკე-ბით, ეპიკური ნაწარმოებებით, ლოგიკით, თეორიებით, ლექსებითა და გამოხატვის სხვა მრავალი ფორმით, რომლებიც თაობიდან თაობას ზეპირსიტყვიერად გადაეცემოდა.¹⁰¹ ბუნებითი სამართლის ვედური მიდგომა, რომელიც წარმოდგენილია ბჰაგავატ-გიტაში, ეთიკისა და სამართლის კვლევის ნაყოფიერი საგანია, თუმცა ეს არ არის სამართლის შესახებ ტრაქტატი.¹⁰² ვედური მიდგომა არ ადგენს კონკრეტულ სამართლებრივ სისტემას, თუმცა ადამიანის ფუნქციონირების მოდელის განსაზღვრით მიუთითებს საზოგადოების მიზანზე, კანონებსა და კანონთა დაცვის მეთოდებზე.¹⁰³

მიიჩნევა, რომ ინდური მხატვრული ლიტერატურა, რამაიანა და უფრო მეტად მაჰაბჰარატა, დჰარმას წყაროებია,¹⁰⁴ მაჰაბჰარატამ და რამაიანამ, მანუს კანონებთან ერთად დიდი წვლილი შეიტანა სახელმწიფოებრიობის, ომის წარმოებისა და ჰუმანური პრინციპების განვითარებაში.¹⁰⁵ მეცნიერთა ნაწილთა აზრით, რამაიანა (გარდა იმისა, რომ აღწერს რამას ბიოგრაფიას) იმ დროის სამართლებრივი ნაშრომიცაა.¹⁰⁶ მასში მოცემულია დჰარმამასტრას პრინციპები, კერძოდ, ადამიანის სულიერი, ეთიკური და მორალური განვითარების შესახებ.¹⁰⁷ მაჰაბჰარატა მოიცავს სმრიტის იმ საკითხებს, რომლებიც აღწერილია დჰარმამასტრას ყველა თავში.¹⁰⁸ მაჰაბჰარატაში გადმოცემულია მეფის აუცილებელი თვისებები და ვალდებულებები: მან ხალხის ინტერესი უნდა დააყენოს საკუთარ ინტერესებზე მაღლა,

¹⁰¹Sundaram, 1953, 72-73.

¹⁰²King, 2003, 411.

¹⁰³იქვე.

¹⁰⁴Banerji, 1999, 7.

¹⁰⁵Jaiswal H., Prehistoric Indian Literature and International Law: A Brief Analysis, იხ., <<https://www.legalserviceindia.com/legal/article-7381-prehistoric-indian-literature-and-international-law-a-brief-analysis.html>> [30.07.2025]

¹⁰⁶Bibave, 2022, 4.

¹⁰⁷Parmar, 2001, 235.

¹⁰⁸Banerji, 1999, 8.

იყოს მიუკერძოებელი და ზრუნავდეს ქვეშევრდომებზე, როგორც საკუთარ შვილებზე.¹⁰⁹ მაჰაბჰარატას მიხედვით, აბსოლუტური მონარქია მმართველობის ერთადერთი ვედური თეორია იყო.¹¹⁰ რამაიანაში აღმოჩენილია ისეთი სამართლებრივი ცნებები, როგორიცაა, პიროვნება, საკუთრება, მფლობელობა და ტიტულატურა,¹¹¹ დელიქტური სამართალი მისი თანმდევი პასუხისმგებლობის კონცეფციით, ქორწინება, მეურვეობა, მემკვიდრეობა, საკუთრებაში უკანონო შეღწევა, სისხლის სამართლის საკითხები, კერძოდ, ადამიანის გატაცება, შეთქმულება, თავდაცვა, ცილისწამება და სხვ.¹¹² რამაიანას მთავარი პერსონაჟი, რამა, დჰარმას განსახიერებაა, ის იყენებს საკუთარ ძალას და ემსახურება დჰარმას აღსრულებას.¹¹³

3. დჰარმასუტრა, დჰარმაშასტრა და მანუს კანონები

3.1. დჰარმასუტრა

ინდური სამართალი ყოველთვის არსებობდა სამართლებრივი სისტემის პლურალიზმის საზღვრებში,¹¹⁴ რომლებიც ერთმანეთთან იკვეთებოდა და ერთმანეთს მრავალგვარად უკავშირდებოდა, მათ შორის გამოიყოფოდა სოციალური ნორმები, სახელმწიფო სამართალი და რელიგიური, ეთიკური და ბუნებითი სამართალი.¹¹⁵ თითოეული დჰარმა კი ეყრდნობოდა ვედებს.¹¹⁶

ვედების სწავლებისთვის ინდოეთში შეადგინეს დჰარმასუტრა.¹¹⁷ ტერმინი „დჰარმასუტრა“ – აფორიზმული ტექსტები დჰარ-

¹⁰⁹Muniapan, Dass, 2008, 417.

¹¹⁰Freeman, 1959, 34.

¹¹¹Bibave, 2022, 4.

¹¹²იქვე, 5.

¹¹³Parmar, 2001, 237.

¹¹⁴Donald, 2010, 17.

¹¹⁵Menski, 2010, 6.

¹¹⁶Lingat, 1973, 7.

¹¹⁷Sacred Books of the East, 1886, XI.

მაზე – ხშირად გამოიყენება ამ ჟანრის ადრეული ტრაქტატების აღსანიშნად.¹¹⁸ დჰარმასუტრა არის ნაშრომები დჰარმის შესახებ, რომლებიც დაწერილია სუტრას ფორმით.¹¹⁹ მას სამაიაკარიკა-სუტრას ან სმარტა-სუტრასაც უწოდებენ და იყოფა ორ, მთავარ და მცირე კლასებად. მთავარი კლასის დარმასუტრა მოიცავს გაუტამას, ბაუდჰაიანას, აპასტამბას, ვასიშთას, ვიშნუს და ვაიკჰანასას ტექსტებს, მცირე კლასი კი – სხვადასხვა სახის კომენტარსა და ციტირებებს სმრიტი-სასტრას შესახებ, რომელთა ნაწილიც ხელნაწერის სახით არსებობს.¹²⁰ დჰარმასუტრები ატარებენ მათი ავტორების სახელებს, კერძოდ, აპასტამბა, ბაუდჰაიანა, გაუტამა, ვასიშთა, თუმცა უცნობია ისინი ისტორიული ავტორები იყვნენ, თუ ტექსტები მხოლოდ მათ სახელთან დაკავშირებულ ტრადიციას მიეწერება.¹²¹ აპასტამბას დაწერის თარიღად ქრ.შ.-მდე 600-300 წელი ივარაუდება; აპასტამბა სავარაუდოდ მიეკუთვნება სამხრეთ ინდოეთს. ბაუდჰაიანას დაწერის თარიღად ქრისტეს შობამდე 500-200 წლების პერიოდი მიიჩნევა,¹²² ეს უკანაკსნელიც სავარაუდოდ სამხრეთ ინდოეთის ბრაჰმანების სკოლას მიეკუთვნებოდა, ნაშრომი ეხება შერეულ კასტებს დაკშინაპატაში.¹²³ გაუტამას დაწერის თარიღად ივარაუდება ქრ.შ.-მდე 500-200 წლების პერიოდი, რადგან ის მოხსენიებულია ბაუდჰაიანას ნაწერებში, ასევე მანუს კანონებშიც.¹²⁴ ვასიშთა ისწავლებოდა რიგვედას მიმდევრების მიერ, მას იხსენიებს მანუს კანონებიც, სავარაუდოდ უნდა დაწერილიყო ქრ.შ.-მდე 300 წლიდან

¹¹⁸A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 13.

¹¹⁹Lingat, 1973, 18.

¹²⁰Banerji, 1999, 5.

¹²¹Olivelle, 2000, 4.

¹²²იხ., Dharmasūtras: The Law Codes of Āpastamba, Gautama, Baudhāyana, and Vasiṣṭha, 1999, xxxi.

¹²³Banerji, 1999, 24-26.

¹²⁴იქვე, 25.

ქრ.შ.-დან 100 წლამდე პერიოდში,¹²⁵ თუმცა მანუს კანონების შედგენამდე.¹²⁶ ვასიშთას მრავალი ნაწილი გაუტამასა და ბაუდჰაიანას ჰგავს. ტექსტის 25-ე-28-ე თავები, სხვებისგან განსხვავებით, მთლიანად ლექსთწყობითაა დაწერილი.¹²⁷ ვიშნუ-სმრიტი ღმერთ ვიშნუს მიაკუთვნებენ მისი ავტორი უცნობია. ვაიკჰანასა გვიანდელი ნაწარმოებია, მასში არ გამოიყენება ლექსთწყობა; ვაიკჰანასასა და მანუს კანონების გარკვეულ მონაკვეთებს შორის მსგავსების გამო არსებობს ვარაუდი, რომ მანუ-სმრიტმა ისარგებლა ვაიკჰანასას ადრეული ვერსიით ან ამ უკანასკნელმა გამოიყენა მანუს კანონების ტექსტი. ვაიკჰანასა მოიცავს პლანეტების ბერძნულ თანმიმდევრობას, შესაბამისად, მისი დაწერის თარიღი ქრ.შ.-დან მე-4 საუკუნეზე ადრეული ვერ იქნება.¹²⁸ იმის მიხედვით, თუ რამდენი სტროფია დაწერილი, ხოლო ამ სტროფებიდან რამდენია ციტირებული, მეცნიერები ვარაუდობენ დჰარმასუტრას ტექსტების დაწერის თანმიმდევრობას, კერძოდ, ჯერ იყო აპასტამბა, შემდეგ ბაუდჰაიანა და შემდეგ ვასიშთა.¹²⁹ აპასტამბა ეხება ისეთ საკითხებს, როგორიცაა, მეფის მოვალეობა, საქორწინო ქონება, სასამართლო პროცესი, დანაშაული და სასჯელი, ლევირატის წესი¹³⁰, ქორწინების საკითხი და სხვ.¹³¹ დარმასუტრა, კერძოდ, ვისიშთა მოიცავს ისეთ მნიშვნელოვან ვალდებულებებს (დჰარმას), რომლებიც ეხება საზოგადოების ყველა წევრს, მაგალითად, სიმართლის თქმა, თავის შეკავება ცილისწამებისგან, შურისგან, ეგოიზმისგან, სიამაყისგან, უპატიოსნებისგან, საჩუქრის ჩუქების ვალდებულება, ცოცხალი არსებების არ

¹²⁵Olivelle, 2000, 9.

¹²⁶Banerji, 1999, 27.

¹²⁷იქვე, 27.

¹²⁸იქვე, 28-30

¹²⁹Olivelle, 2000, 7.

¹³⁰ჩვეულება, რომელიც კაცს საკუთარი ძმის ქვრივზე დაქორწინებას ავალდებულებდა. იხ., ხოფერია, 2012, 8.

¹³¹Olivelle, 2000, 21-23.

მოკვლა და სხვ.¹³² აპასთამბა, გაუტამა, ვასიშთა და ვიშნუ მოიცავს სასამართლო პროცესის გარკვეულ წესებს, განავითარა მტკიცებულებათა წარდგენის წესები, თუმცა ნაკლებადაა ნახსენები მოწმეთა ინსტიტუტი.¹³³

3.2. დჰარმასასტრა

ტერმინი დჰარმასასტრა პირველად გამოიყენა გრამატიკოსმა კატაიანამ, რომელიც მოღვაწეობდა ქრისტეს შობამდე გვიან მესამე და ადრეულ მეორე საუკუნეებს შორის პერიოდში.¹³⁴ ადრეულ პერიოდში შასტრასა და სუტრას მკაფიო ტერმინოლოგიური გამოიჯვნა არ არსებობდა, დჰარმასასტრა, როგორც ტერმინი, განსაკუთრებით გამოიყენებოდა მეტრიკული სმრიტის აღსანიშნავად, როგორც მანუს კანონებშია.¹³⁵ სუტრას პერიოდი დასრულდა შასტრას დაბადებით, რომლებიც სანსკრიტზე დაწერილი დიდაქტიკური ტრაქტატებია.¹³⁶ დჰარმასუტრასგან განსხვავებით, დჰარმასასტრა ვედებიდან არ წარმოშობილა,¹³⁷ ის უპირველესად ეხებოდა სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კანონებს.¹³⁸ ტრადიციულად ითვლება, რომ დჰარმასასტრას 20 ავტორი ჰყავდა (თუმცა ამ ძირითადი ავტორების გარდა სავარაუდოდ სხვა მრავალი ავტორი არსებობდა),¹³⁹ იგი ეყრდნობა დჰარმასუტრას ტექსტებს და მოიცავს მრავალ ტექსტს, 18-დან 100-მდე.¹⁴⁰ დჰარმასასტრას დჰარმას ნაკლებად აქვს კავშირი ვედებთან, ის არის ინდოეთის ადგილობრივი

¹³²Sarma, 2016, 26.

¹³³Freeman, 1959, 36.

¹³⁴A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 14.

¹³⁵Olivelle, 2000, XVII.

¹³⁶Lingat, 1973, 18.

¹³⁷Banerji, 1999, 4, ასევე იხ., Olivelle P., 2013, 14.

¹³⁸Kumar, Choudhury, 2021, 30.

¹³⁹Banerji, 1999, 5.

¹⁴⁰Kumar, Choudhury, 2021, 26.

ჯგუფების არსებული პრაქტიკის (ჩვეულებების) ტექსტის სახით გადმოცემა და ასევე იმ ტექსტების გააზრებაა, რომელთაც შესაძლებელია იურისპრუდენცია ეწოდოს.¹⁴¹ დჰარმამასტრას ტექსტები საკუთარ აზრსა თუ იდეას გადმოსცემს რამდენიმე კატეგორიის ქვეშ, რომლებიცაა აკარა (პრაქტიკა, ჩვეულება), ვიავაჰარა (სასამართლო პროცესი), პრაიასჩიტა (მონანიება, ცოდვის გამოსყიდვა).¹⁴² დარმამასტრას ერთ-ერთი ტექსტია იაჯნავალკია-სმრიტი, რომელსაც მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს დჰარმამასტრას ტექსტებს შორის. აკარა (ჩვეულებები), ვიავაჰარა (საერო კანონი) და პრაიასჩიტა ამ ტექსტში ძალზე თანმიმდევრულად არის დამუშავებული.¹⁴³ იაჯნავალკიაში ვიავაჰარას, ანუ სასამართლო პროცესის შესახებ ტრაქტატს, ყველაზე დიდი ადგილი ეთმობა.¹⁴⁴ პარაშარა-სმრიტი, რომელიც 12 თავისგან შედგება, ეხება მხოლოდ აკარასა და პრაიასჩიტას.¹⁴⁵ პრაიასჩიტა არის მოძღვრება ცოდვების მონანიების შესახებ ისეთი ქმედებებისთვის, როგორიცაა, მაგალითად, დაქორწინებულ ადამიანებს შორის ლალატი.¹⁴⁶ ნარადა-სმრიტი არის ნაშრომი ვიავაჰარას შესახებ, რომელიც უნდა დაწერილიყო ქრ.შ.-დან 100-300 წლებს შორის. ეს ნაშრომი ორ, მოკლე და ვრცელ ვერსიებადაა შემონახული. ნარადა-სმრიტი ეხება სასამართლო პროცესს, საბჰასა და ქურდობასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ნარადა და მანუ მოიცავს 50 იდენტურ სტროფს, თუმცა მათ შორის არის განსხვავებაც, კერძოდ, კანონთა დასახელებებში, ასევე, მანუს კანონებისგან განსხვავებით, ნარადა საკითხებს მრავალ ქვეკატეგორიად ყოფს; ნარადას თანახმად, ქალს აქვს ხელახლა დაქორწინების

¹⁴¹Olivelle, 2010, 34.

¹⁴²იხ., Lingat, 1973, 98-99.

¹⁴³Banerji, 1999, 34-35.

¹⁴⁴იქვე, 35; Olivelle, 2006, 187-188.

¹⁴⁵Banerji, 1999, 35.

¹⁴⁶Jamison, 2006, 195-196.

უფლება, მაშინ, როდესაც მანუს კანონები აღნიშნულს კრძალავს. მანუს კანონებით, აზარტული თამაში დაუშვებელია, ნარადა კი მას შემოსავლის წყაროდ მიიჩნევს და სახელმწიფოს კონტროლს უქვემდებარებს. თუ მანუს კანონები სექსუალურ კავშირს ასკეტ ქალებთან მსუბუქად უყურებს, ნარადა მას სერიოზულ ცოდვად მიიჩნევს. მანუს კანონები მონათა 7 კატეგორიას ასახელებს, ნარადა – 15-ს. ამ უკანასკნელში ჩამოყალიბებულია სხვადასხვა სამართლებრივი პრინციპი, მაგალითად, პირი მიიჩნევა არასრულწლოვნად 16 წლის ასაკამდე. მთლიანობაში, შეიძლება ითქვას, რომ ამ ორ ტექსტს შორის ნარადა უფრო მეტად რაციონალურია.¹⁴⁷

მანუს კანონები (მანუ-სმრიტი) ყველაზე ავტორიტეტული ტექსტია დჰარმასტრას ტექსტებს შორის.¹⁴⁸ როგორც დჰარმას წყარო, მანუს კანონები უპირატესია ყველა სმრიტის შორის და ვედას შემდეგ ყველაზე მეტი მნიშვნელობა ენიჭება.¹⁴⁹ უძველესი კომენტატორები მანუ-სმრიტის ავტორიტეტისა და სანდოობის წარმოსაჩენად აღნიშნავენ, რომ მანუ იყო ადამიანი, რომელმაც კარგად იცოდა ვედას სხვადასხვა მიმართულება, ის იყო დიდებული ბრძენი, რომელიც იცნობდა მთლიან ვედას, მანუს უზენაესი სულის ინკარნაციადაც მოიხსენიებდნენ.¹⁵⁰

მიუხედავად იმისა, რომ დჰარმასტრა ვედებიდან არ მომდინარეობს, მანუ თავიდანვე აღნიშნავს, რომ მისი ნაშრომი ეყრდნობა ვედას.¹⁵¹ მანუს კანონებს უნიკალური სტრუქტურა აქვს, ძველი ტექსტებისგან განსხვავებით, მან შემოიტანა გარკვეული სიახლეები, მასში მიმდინარეობს თხრობა, დიალოგი იმართება ღვთაებრივ და ტრანსცენდენტულ არსებას, როგორც მასწავლებელსა და მსმე-

¹⁴⁷Banerji, 1999, 37-38.

¹⁴⁸იქვე, 32; Kumar, Choudhury, 2021, 30; Lingat, 1973, 77.

¹⁴⁹Lingat, 1973, 77.

¹⁵⁰Sacred Books of the East, 1886, XIV.

¹⁵¹A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 75.

ნელებს შორის, რომლებსაც სწავლა სურთ. ასევე მასში ასახულია მეფის, სახელმწიფო ადმინისტრაციისა და სასამართლო პროცესის საკითხები, რომლებიც ნაწილობრივ მაინც კაუტილიას „პოლიტიკის ტრაქტატიდან“ მომდინარეობს.¹⁵² დჰარმამასტრას ტექსტებში ვარნების პრივილეგიებსა და მოვალეობებს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია.¹⁵³ მანუს კანონები იცავდა ბრაჰმანებს და მათ პრივილეგიებს, მათ გამორჩეულობასა და ჰეგემონიას.¹⁵⁴ კრებულში ბრაჰმანებს პირველი ექვსი თავი ეთმობა და აღწერს საზოგადოებაში მათ გამორჩეულ და ცენტრალურ პოზიციას, მაშინ, როცა შემდეგი სამი თავი მეფის ვალდებულებისა და სასამართლო პროცესის საკითხებზეა.¹⁵⁵ მანუს კანონებმა განამტკიცა მეფის ღვთაებრივი უფლება მმართველობაზე.¹⁵⁶ მანუ-სმრიტი ეხება სასამართლოში დავის პროცესს,¹⁵⁷ რაც ადრეც იყო მოცემული დჰარმას შესახებ არსებულ აფორიზმულ ტექსტებში, იგი დეტალურად მიმოიხილავს აღნიშნულ საკითხს,¹⁵⁸ კერძოდ, შემუშავებულია მტკიცებულებათა შესახებ ყოვლისმომცველი კოდექსი, თუმცა სხვა პროცესუალური საკითხები მწირადაა წარმოდგენილი.¹⁵⁹ ქორწინებასთან დაკავშირებით მანუს კანონები აწესრიგებდა კასტისადმი მიკუთვნების საკითხს და განმარტავდა, რომ ერთი კასტის ქალისა და კაცის ქორწინებაში დაბადებული ბავშვი იმავე კასტას უნდა მიკუთვნებულიყო.¹⁶⁰ იგი ადგენდა კრიტერიუმებს იმისათვის, რომ შვილები იმავე კასტის წევრები ყოფილიყვნენ, რომელსაც მშობლები მიეკუთვნებოდნენ, კერძოდ:

¹⁵²იქვე, 73.

¹⁵³Kane, 1941, 59.

¹⁵⁴Olivelle, 2018, 25.

¹⁵⁵A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 74.

¹⁵⁶Freeman, 1959, 33.

¹⁵⁷Olivelle, 2017, 25.

¹⁵⁸A Dharma Reader: A Classical Indian Law, 2016, 74.

¹⁵⁹Freeman, 1959, 36.

¹⁶⁰Davis, 2022, 26.

მშობლები უნდა ყოფილიყვნენ ერთი და იმავე ვარნიდან; მშობლები უნდა ყოფილიყვნენ დაქორწინებული შესაბამისი ცერემონიის დაცვით; ცოლი არ უნდა ყოფილიყო მანამდე დაქორწინებული. ამ ნინაპირობების დაკმაყოფილების შემთხვევაში შვილი დაბადებით (ჯატია) იმავე ვარნას მიეკუთვნებოდა, რომელსაც მშობლები.¹⁶¹

IV. შუა საუკუნეების ინდოეთის სახელმწიფო და საზოგადოებრივი წყობილების თავისებურებანი

შუა საუკუნეებში (მე-12 და მე-18 საუკუნეებს შორის¹⁶²) ინდოეთის სოციალური და ეკონომიკური ცხოვრება, პოლიტიკურ ცხოვრებასთან შედარებით, გაცილებით ნელა იცვლებოდა.¹⁶³ ადრეულ შუა საუკუნეებში ინდოეთის საზოგადოებრივი ცვლილებებისთვის საფუძველს ეკონომიკური ვითარება ქმნიდა, კერძოდ, მიწიდან შემოსავლის გადაცემა როგორც საერო, ასევე რელიგიური ელემენტებისთვის, უამრავი ტრაქტატის საფუძველზე სოფლები, ფისკალური და ადმინისტრაციული იმუნიტეტით, გადაეცემოდა ჯერ სასულიერო პირებს, ხოლო შემდეგ – ვასალებსა და ოფიციალურ პირებს.¹⁶⁴ მე-17 საუკუნის პირველი ნახევარი ინდოეთში მიჩნეულია პროგრესისა და განვითარების ერაღ; ჩრდილოეთს მოგოლების იმპერია მართავდა, სამხრეთში ბიჯაპურისა და გოლკონდას სახელმწიფოებმა მიაღწიეს შინაგან სიმშვიდესა და კულტურულ განვითარებას. მოგოლების იმპერიამ ადმინისტრაციული სისტემის კონსოლიდაცია მოახერხა, მათ მეზობელ სახელმწიფოებთან ინდოეთის ურთიერთობების მონესრიგებაში პოზიტიური როლი შეასრულეს.¹⁶⁵ შესა-

¹⁶¹იქვე, 27.

¹⁶²ავტორთა ნაწილი VIII-XI საუკუნეების პერიოდსაც ინდოეთის შუა საუკუნეებს მიაკუთვნებს (ადრეული შუა საუკუნეები). Farooqui, 2011, XVIII.

¹⁶³Chandra, 2007, 37,

¹⁶⁴Sharma, 2003, 186.

¹⁶⁵Chandra, 2007, 276.

ბამისად, შუა საუკუნეების ინდოეთის სუბკონტინენტზე ერთიანი სახელმწიფო არ არსებობდა.

ევროპული ფეოდალური საზოგადოების მსგავსი წყობა ინდოეთში არ არსებობდა, მაშინდელი ინდური საზოგადოება იზიარებდა ფეოდალური წყობის ელემენტებს. არ იყო გავრცელებული ვასალიტეტი, ბატონყმობა და მსგავსი ინსტიტუტები, თუმცა საზოგადოებაში დომინირებული პოზიცია ეკავა იმ ადამიანთა კლასს, რომელიც შემოსავალს იღებდა გლეხების მიერ მოწეული ნამატი მოსავლისგან, თვითონ კი მიწაზე არ მუშაობდნენ.¹⁶⁶ აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ შუა საუკუნეებში, განსაკუთრებით, მოგოლების იმპერიის ხანაში, ინდოეთის სუბკონტინენტი განიცდიდა მუსლიმი მმართველებისა და ისლამის გავლენას.¹⁶⁷

VIII საუკუნეში ინდოეთის სუბკონტინენტზე ისლამი შემოვიდა და დამკვიდრდა თავდაპირველად რელიგიურ, შემდეგ კი სამხედრო ძალად, XI საუკუნისთვის კი პოლიტიკურ ძალადაც ჩამოყალიბდა.¹⁶⁸ დელის სასულთნო პირველი ისლამური სახელმწიფო იყო ინდოეთში, რომელიც შარიათის კანონების გავრცელებას ცდილობდა. სულთნები ვალდებულნი იყვნენ ულემთა აზრი გაეთვალისწინებინათ. ისინი პრაქტიკულად აბსოლუტური მმართველები იყვნენ – განაგებდნენ სახელმწიფოს ადმინისტრაციასა და არმიას, ევალებოდათ სახელმწიფოს დაცვა, კანონის აღსრულება, დავების მოგვარება, გადასახადების აკრეფა, ხალხის კეთილდღეობის უზრუნველყოფა და ისლამის დაცვა; სულთნები ნიშნავდნენ მოსამართლეებს და ასრულებდნენ სააპელაციო სასამართლოს ფუნქციას.¹⁶⁹ თუმცა, იმავდროულად, დელის სულთნები თავს მიიჩნევდნენ ისლამური სამყაროს ნაწილად და აბასიანთა სახალიფოს ფორმალურ მორჩილებას უცხადებდნენ.¹⁷⁰

¹⁶⁶იქვე, 43.

¹⁶⁷Chandra, 2004, 151-152.

¹⁶⁸Farooqui, 2011, XVIII.

¹⁶⁹იქვე, 97.

¹⁷⁰იქვე, 96-97.

მუსლიმების მმართველობისას განათლების სისტემა ინდოეთში თანდათან ფორმალური გახდა, ყურანთან ერთად სწავლობდნენ ისლამურ იურისპრუდენციასა და კანონს, ასევე არაბულ და სპარსულ ენებს.¹⁷¹ მაგალითად, მოგოლთა იმპერატორმა ჯაჰანგირმა შემოიღო კანონი, რომლის თანახმადაც, თუ მდიდარი კაცი, ანდა მოგზაური გარდაიცვლებოდა მემკვიდრის გარეშე, მისი ქონება გვირგვინის (ანუ სახელმწიფოს) საკუთრება ხდებოდა მედრესეებისა და მონასტრების ასაშენებლად.¹⁷²

მუსლიმურმა დაპყრობებმა ინდოეთისკენ მიგრაციის კორიდორი გახსნა. ჩრდილოეთ ინდოეთში დასახლდნენ არაბები, ცენტრალური და დასავლეთ აზიიდან მომავალი მიგრანტები, როგორებიც იყვნენ თურქები, ტაჯიკები, სპარსელები, ავღანელები და მონღოლები. ამ პროცესმა განაპირობა მეცნიერებისა და მოგზაურების ჩასვლა, რასაც თან ახლდა იდეების გაცვლა და კულტურული ურთიერთობა ინდუსებსა და მუსლიმებს შორის.¹⁷³ ისლამის გავრცელებისა და მუსლიმი მმართველების არსებობის მიუხედავად, მოგვიანებით, ინდოეთის სუბკონტინენტის კოლონიზაციის დროსაც, ინდური საზოგადოება ცხოვრობდა დჰარმასტრას წესების თანახმად, რომელიც ყველა ინდუსისთვის სავალდებულო იყო.¹⁷⁴ აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ჩრდილოეთ და სამხრეთ ინდოეთში განსხვავებული მდგომარეობა იყო, სამხრეთში ისლამი ძალადობრივად არ ვრცელდებოდა, ხშირი იყო შერეული ქორწინებები ინდუსებსა და მუსლიმ მმართველებს შორის. ნარჩინებულთა კლასიც მუსლიმებისგან შედგებოდა, ძირითადად უცხოელებისგან (არაბები, თურქები, აბასინიანები), რომელთაც პარდესი (უცხოელი) ეწოდებოდათ.¹⁷⁵ შესაბამისად, ინდოეთის სუბკონტინენტზე, გარდა

¹⁷¹Farooq, 2017, 12-13.

¹⁷²იქვე, 14.

¹⁷³Anjum, 2007, 235.

¹⁷⁴Rocher, 1993, 254.

¹⁷⁵Gopal, 1994, 44-45.

დჰარმაშასტრასი, მოქმედებდა ისლამური სამართალი, ინდუსები მისდევდნენ საკუთარ კანონებსა და წეს-ჩვეულებებს, ხოლო მუსლიმები – ისლამურს.

V. შეჯამება

ძველი ინდოეთის სახელმწიფოსა და სამართლის ფორმირება რთული და მრავალგანზომილებიანი პროცესი იყო. ინდური სამართალი ყალიბდებოდა რელიგიური, ფილოსოფიური, პოლიტიკური და სოციალური ფაქტორების გავლენით. სამართალგანვითარების პროცესში ამ კატეგორიების ორგანულმა ერთიანობამ განაპირობა უნიკალური სამართლებრივი სისტემის ჩამოყალიბება. ძველი ინდური სახელმწიფო და სამართალი ხასიათდებოდა შემდეგი ძირითადი თავისებურებებით:

ინდის დაბლობზე ინდოევროპულ ენებზე მოსაუბრე არიელეების შემოსვლის შემდეგ შეიქმნა ვედური ლიტერატურა. არიელების შემოსვლას უკავშირდება ინდური საზოგადოების ვარნებად დაყოფა ქრისტეს შობამდე 800-600 წლებს შორის პერიოდში. ვედური ლიტერატურა განამტკიცებდა ვარნების შენარჩუნებას. ვარნები და კასტები ადამიანთა ერთობებია. ვარნული სისტემის ჩამოყალიბებამდე ვედური საზოგადოება კულტურისა და რასის მიხედვით არიელებად და მათ მონინაალმდეგე დასიუსებას (დასებად) იყოფოდა. შემდეგ ჩამოყალიბდა ოთხი ვარნა: ბრაჰმანი, ქშატრია, ვაიშა და შუდრა. მოგვიანებით ვარნები ქვეკატეგორიებად დაიყო, რომელთაც კასტები ეწოდებოდა. კასტურ სისტემას კი დღევანდელ ინდოეთშიც მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს პოლიტიკაზე, სოციალურ და კულტურულ სფეროებზე;

ინდოეთში მოგვიანებით ყალიბდება სახელმწიფო და შესაბამისად ტრაქტატები სახელმწიფო მმართველობის შესახებ. გამოირჩევა ექვსი მთავარი ეტაპი: 1. ტომობრივი სამხედრო დემოკრა-

ტია; 2. ტომობრივი სისტემის რღვევით ყალიბდება კლასობრივი საზოგადოება; 3. სახელმწიფოს სრული ფორმირება მონარქიებისა და ტომობრივი ოლიგარქიების სახით; 4. მაურიების იმპერია; 5. დეცენტრალიზაცია; 6. წინარე-ფეოდალური პოლიტიკური მოწყობის ეტაპი. სახელმწიფოს მთავარი ფუნქცია იყო სოფლის მეურნეობაში დახმარება, ვაჭრობის განვითარება, შიმშილისა და ეპიდემიისგან დაცვა, ლიტერატურისა და მეცნიერების ხელშეწყობა. მეფის ხელისუფლება იქმნება კერძო საკუთრებისა და ოჯახის დაცვის მიზნით, სადამსჯელო ღონისძიებების გასატარებლად. მისი მოვალეობა იყო სახელმწიფოს დაცვა შიდა და გარე მტრებისგან;

ინდოეთის სუბკონტინენტი არ იყო ერთიანი, ერთფეროვანი კულტურის ადგილი, იქ მრავალი კულტურა, მრავალი რელიგია და სხვადასხვა სახელმწიფო მმართველობის ფორმა არსებობდა;

ძველინდური სამართლებრივი და ფილოსოფიური მოძღვრება მორალური, ეთიკური და პოლიტიკური პრინციპების კრებული იყო და მართლმსაჯულებისა და ხელისუფლების განხორციელების მეთოდებსა და საშუალებებს ეხებოდა. ძველინდური სამართლებრივი და ფილოსოფიური მოძღვრების საფუძვლები უძველეს წმინდა წიგნებში, ვედებშია თავმოყრილი. ვედები განსაზღვრავდა ადამიანის ცხოვრებას დედამიწაზე, ურთიერთობას ღმერთებსა და მატერიალურ სამყაროსთან. ვედური ტრადიციის საფუძველზე ჩამოყალიბდა ადამიანის ცხოვრების ოთხი უმთავრესი მიზანი (პურუშართა). ვედებთან ერთად ძველინდური სამართლის წყაროების შესასწავლისთვის მნიშვნელოვანია მხატვრული ლიტერატურული ნაწარმოებები, როგორიცაა, „მაჰაბჰარატა“ და „რამაიანა“;

ვედების საფუძველზე და ვედების სწავლებისთვის ინდოეთში შეადგინეს „დჰარმასუტრა“, აფორიზმული ტექსტების ერთობლიობა, რომლებიც ქცევის წესებს, სამართლებრივ საკითხებსა და სამეფო მოვალეობებს ეხებოდა. დჰარმასუტრა იყოფა ორ, მთავარ

და მცირე კლასებად. მთავარი კლასის „დჰარმასუტრა“ მოიცავს ტექსტებს, რომლებიც ეხება მეფის მოვალეობას, საქორწინო ქონებას, სასამართლო პროცესს, დანაშაულსა და სასჯელს, ლევირატის წესი, ქორწინების საკითხებს, საყოველთაო მორალურ წესებს, როგორიცაა, სიმართლის თქმა, შურის, ცილისწამების, სიამაყის, უპატიოსნების აკრძალვა. მცირე ნაწილი მოცემულია ასევე ტექსტების სახით, თუმცა ის არის კომენტარები მთავარი ნაწილის შესახებ;

„დჰარმასუტრა“ არის ტექსტების ერთობლიობა, რომლებიც დჰარმას მეცნიერებას ეხებოდა. დჰარმა, აღნიშნავს მსოფლიო, უნივერსალურ სამართლებრივ, მორალურ და რელიგიურ წესს, რომლითაც იმართება ადამიანის ცხოვრების როგორც წმინდა, ასევე ყოფითი ასპექტები, დჰარმაში გამოიხატება ღმერთის ბრძანება ადამიანთა ყოფიერების შესახებ, რაც განსაზღვრებულია მორალურ კანონებში; დჰარმას დანაწესებს თითოეული ადამიანი თავისი სოციალური სტატუსისა და როლის შესაბამისად უნდა მისდევდეს. დჰარმა არ არის მხოლოდ რელიგიური ტერმინი, არამედ მოიცავს ადამიანის ცხოვრების ყველა ასპექტს, ის ქცევის კოდექსია: ასწავლის როგორც რელიგიურ, ასევე სეკულარულ საკითხებს.

„დჰარმასუტრა“ დჰარმას სამ წყაროს ასახელებს: ვედას, ტრადიციასა და „კარგ ჩვეულებას“. „კარგი ჩვეულება“ („აჩარა“), როგორც დჰარმას წყარო გულისხმობს იმას, თუ როგორ ცხოვრობს „კეთილგონიერი ადამიანი“ („სად-აჩარა“ – კეთილთა ჩვეულება და „სისტა-აჩარა“ – განათლებულთა ჩვეულება). „აჩარა“ არ არის ჩვეულება კლასიკური გაგებით, რომელიც ხანგრძლივი გამოცდებით დამკვიდრებული პრაქტიკაა, არამედ რელიგიური ცხოვრების წესი, რომელსაც იცავენ ღრმად განსწავლული და კეთილგონიერი ადამიანები. თავის მხრივ, საზოგადოებაში დამკვიდრებული ქცევის წესები, ჩვეულებები, გამოიყენებოდა სამართლის წყაროდ, თუმცა არა დჰარმას წყაროდ;

როგორც დჰარმას წყარო, მანუს კანონები (მანუ-სმრიტი) უპირატესია ყველა სმრიტს შორის და ვედას შემდეგ ყველაზე მეტი მნიშვნელობა ენიჭება. მანუს კანონებში ასახული მეფის, სახელმწიფო ადმინისტრაციისა და სასამართლო პროცესის საკითხები. მანუს კანონები იცავდა ბრაჰმანებსა და მათ პრივილეგიებს, მათ გამორჩეულობასა და ჰეგემონიას და განამტკიცებდა მეფის ღვთაებრივ უფლებას მმართველობაზე. კანონებმა სასამართლო პროცესისთვის შეიმუშავა მტკიცებულებათა შესახებ ყოვლისმომცველი კოდექსი. ის განსხვავებულად უდგება დჰარმასტრას სხვა ტექსტებით მოწესრიგებულ საკითხებს;

ძველი ინდური სამართლის მნიშვნელოვანი წყაროა „ართჰაშასტრა“ – საერო ლიტერატურა, სახელმწიფო მართვისა და პოლიტიკის ხელოვნების შესახებ ტრაქტატი. დღემდე მოღწეული ყველაზე მნიშვნელოვანი ასეთი ტექსტი კაუტილიას ართჰაშასტრაა. ტრაქტატი ორ ძირითად ნაწილად იყოფა: პირველი ეხება მეფისა და სამეფოს შიდა ადმინისტრაციულ საკითხებს, ხოლო მეორე საგარეო ურთიერთობებს, მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობის პოლიტიკასა და ომს. კაუტილიას ართჰაშასტრა მოიცავს როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართლის საკითხებს. ტრაქტატი მართლმსაჯულების ყოვლისმომცველ სისტემას აყალიბებს;

შუა საუკუნეებში ინდოეთის სუბკონტინენტზე იწყება ისლამის გავრცელება და მუსლიმი მიგრანტების გადასახლება, რომელთაც ინდოეთში საკუთარი კულტურა შეიტანეს. აღსანიშნავია, რომ განსხვავებული ვითარება იყო ინდოეთის ჩრდილოეთ და სამხრეთ ნაწილებს შორის. ისლამი სამხრეთში უფრო მსუბუქად ვრცელდება, ვიდრე ჩრდილოეთში. ამ პერიოდში იქმნება მედრესეები, ისლამური სკოლები, რომლებშიც ისწავლებოდა შარიათის კანონები და ისლამური იურისპრუდენცია. შუა საუკუნეებში ინდოეთის

სუბკონტინენტზე არაერთი სამართლებრივი სისტემა მოქმედებდა: ინდუსებისთვის კვლავ მნიშვნელოვანი იყო დჰარმას წესები, ხოლო მუსლიმი მოსახლეობისთვის მოქმედებდა ისლამური სამართალი.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- ანდრონიკაშვილი მ., ძველი ინდოეთი, წიგნში: ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია, გრ. გიორგაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1990
- გარიშვილი მ., შესავალი სამართლის ფილოსოფიაში, ლექციების კურსი, თბილისი, 2010
- გარიშვილი მ., ხოფერია მ., საზღვარგარეთის ქვეყნების სამართლის ისტორია, თბილისი, 2014
- გომბრიხი ე., მსოფლიოს მოკლე ისტორია, თბილისი, ნ. გოგოლაშვილის თარგმანი, 2022
- უპანიშადები, ლ. ალიმონაკის თარგმანი, თბილისი, 2021
- ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია, გრ. გიორგაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1990
- ხოფერია მ., სამართლის ისტორიის ტერმინთა ლექსიკონი, თბილისი, 2012
- A Dharma Reader: A Classical Indian Law, Translated and Edited by P. Olivelle, New York, 2016
- Aktor M., Social Classes: Varna, in: Oxford History of Hinduism: Hindu Law: A New History of Dharmaśāstra, Edited by P. Olivelle, D.R. Davis, Oxford University Press, 2018
- Altekar A. S., State and Government in Ancient India, Delhi, 2001
- Altekar A. S. State and Government in Ancient India from Earliest Times to c. 1200 A.D., Nawa Bharat Press, Banaras, 1949
- Altekar A. S., The Planned State in Ancient India, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 18, 1955
- Anand A., A Historical Analysis of Influence of the Indian Caste System, International Journal of Advanced Multidisciplinary Scientific Research, Vol. 3, No. 7, 2020
- Anjum T., The Emergence of Muslim Rule in India: Some Historical Disconnects and Missing Links, Islamic Studies, Vol. 46, No. 2, 2007
- Banerji S. C., A Brief History of Dharmaśāstra, New Delhi, 1999

- Bibave R. N., Principle of Law in Ramayana – Possession, Vishwakarma University Law Journal, Vol. 2, No. 2, 2022
- Blunt E. A. H., Caste System of the Northern India, Delhi, 2010
- Brereton J. P., Jamison S. W., The Rigveda: A Guide, Oxford University Press, 2020
- Chandra S., Historiography, Religion and State in Medieval India, Third Reprint, Delhi, 2004
- Chandra S., History of Medieval India, Delhi, 2007
- Chakravarti U., Conceptualising Brahmanical Patriarchy in Early India: Gender, Caste, Class and State, Economic and Political Weekly, Vol. 28, No. 14, 1993
- Davis R. D. Jr., Being Hindu or Being Human: A Reappraisal of the Puruṣārthas, International Journal of Hindu Studies, Vol. 8, No. 1/3, 2004
- Davis D. R. Jr., Seeing through the Law: A Debate on Caste in Medieval Dharmasastra, Contributions to Indian Sociology, Vol. 56, No. 1, 2022
- Deshpande M., History of the Indian Caste System and its Impact on India Today, advised by H. Kerbo, California Polytechnic State University, 2010
- Dharmasūtras: The Law Codes of Āpastamba, Gautama, Baudhāyana, and Vasiṣṭha, translated and edited by P. Olivelle, Oxford University Press, 1999
- Donald R. D. Jr., A Historical Overview of Hindu Law, in: Hinduism and Law: An Introduction, Edited by Lubin T., Davis D. R. Jr., Krishnan J. K., Cambridge University Press, 2010
- Farooq M. A., Hussain M., A Brief Survey of Muslim Education in Pre-Colonial India (1206-1857), Journal of Social Sciences and Humanities Research, Vol. 5, No. 2, 2017
- Farooqui S. A., A Comprehensive History of Medieval India: From the Twelfth to the Mid-Eighteenth Century, Longman, 2011
- Fisher M., An Environmental History of India, From the Earliest Times to the Twenty-First-Century, New Approaches in Asian History Series, Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2018
- Freeman H.A., An Introduction to Hindu Jurisprudence, The American Journal of Comparative Law, Vol. 8, No. 1, 1959
- Gopal R., Hindu Culture During and After Muslim Rule, New Delhi, 1994
- Gupta D., From Varna to Jati: The Indian caste system, from the Asiatic to the feudal mode of production, Journal of Contemporary Asia, Vol. 10, No. 3, 1980

- Horsch P., From Creation Myth to World Law: The Early History of Dharma, Translated By J. L. Whitaker, Journal of Indian Philosophy, Vol. 32, No. 5/6, 2004
- Jaiswal H., Prehistoric Indian Literature and International Law: A Brief Analysis, იბ., <<https://www.legalserviceindia.com/legal/article-7381-prehistoric-indian-literature-and-international-law-a-brief-analysis.html>> [30.07.2025]
- Jamison S.W., Witzel M., Vedic Hinduism, in: The Study of Hinduism, Edited by A. Sharma, Columbia, 2003
- Kane P. V. History of The Dharma Sastra, Vol. 2, Poona, 1941
- King M.S., Natural Law and the Bhagavad-Gita: The Vedic Concept of Natural Law, Ratio Juris, Vol. 16, No. 3, 2003
- King, Governance, and Law in Ancient India: Kautilya's Arthashastra, Translated by P. Olivelle, Oxford University Press, 2013
- Kumar S., Choudhury S., Decoding the Elements of Human Rights from the Verses of Ancient Védic Literature and Dharmasastras, Literature, Vol. 1, No. 1, 2021
- Lingat R., The Classical Law of India, translated by J. Duncan and M. Derrett, London, 1973
- Lubin T., Davis D.R. Jr., Krishnan J.K., Hinduism and Law: An Introduction, Cambridge University Press, 2010
- Majumdar R. C., Ancient India, Delhi, 2018
- Menski W., Sanskrit Law: Excavating Vedic Legal Pluralism, SOAS School of Law Research Paper, No. 5, 2010
- Muniapan B., Dass M., Corporate Social Responsibility: A Philosophical Approach from an Ancient Indian Perspective, International Journal of Indian Culture and Business Management, Vol. 1, No. 4, 2008
- Olivelle P., Dharmasastra: A Textual History, in: Hinduism and Law: An Introduction, Edited by Lubin T., Davis D. R. Jr., Krishnan J. K., Cambridge University Press, 2010
- Olivelle P., Dharmasutras: The Law Codes of Apastamba, Gautama, Baudhayana and Vasistha, Delhi, 2000
- Olivelle P., Exploration in the Early History of the Dharmasastra, in: Between the Empires: Society in India 300 BCE to 400 CE, Edited by P. Olivelle, Oxford University Press, 2006

- Olivelle P., Social and Literary History of Dharmaśāstra: The Foundational Texts, in: Oxford History of Hinduism: Hindu Law: A New History of Dharmaśāstra, Edited by P. Olivelle, D.R. Davis, Oxford University Press, 2017
- Olivelle P., Definitions and Epistemologies of dharma in Classical Brahmanism, In: INDAS International Conference 2013 "In Search of Well-being: Genealogies of Religion and Politics in India", 2013
- Olivelle P., The Dharmasutras: The Law Codes of Ancient India, Oxford University Press, 1999
- Parmar H., Valmiki's Vision of Dharma in the Ramayana, in: Critical Perspective on the Ramayana, Edited by J. K. Dodiya, New Delhi, 2001
- Ramesh K., Caste System and Political Change in Indian Democracy – A Study, International Journal of Creative Research Thoughts, Vol. 8, No. 11, 2020
- Rocher L., Law Books in an Oral Culture: The Indian "Dharmaśāstras", Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 137, No. 2, 1993
- Sacred Books of the East, Edited by F.M. Muller, Vol. XXV, Oxford, 1886
- Sarma N., The Visistha Dharma-Sutra: A Socio-Cultural Study, Ph.D. Registration. No. – Ph.D./1803/2012, Assam University, 2016
- Sen-Gupta N. C., Evolution of Ancient Indian Law, London, 1953
- Sharma R. K., Indian Society, Institutions and Change, Delhi, 2004
- Sharma R. S., Early Medieval Indian Society: A Study in Feudalisation, Orient Longman, 2003
- Shastri J.L., Political Thought in Puranas, Lahore, 1944
- Sihag B. S., Kautilya on Administration of Justice During the Fourth Century B.C., Journal of the History of Economic Thought, Vol. 29, No. 3, 2007
- Singh H., Boyat S.R., A Study of State and Society in Ancient India the Views of V.S. Smith, Journal of Advances and Scholarly Researches in Allied Education, Vol. 12, No. 23, 2016
- Singh K.S, Varna, Jati and Jana: An Anthro-po-Historical Perspective, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 44, 1983
- Sundaram M.S., The Natural Law in the Hindu Tradition, Natural Law Institute Proceedings, Vol. 5, 1953
- The Laws of Manu, Translated by G. Bühler, Edited by F. Max Müller, Oxford, 1886
- West B.A., Encyclopedia of the People of Asia and Oceania, New-York, 2009

THE FORMATION OF STATE AND LEGAL SYSTEMS IN ANCIENT INDIA

SANDRO-GIORGI SARUKHANISHVILI

Ph.D. Candidate at Sulkhan-Saba Orbeliani University

 <https://orcid.org/0000-0001-5753-1898>

MARIAM GORGODZE

Ph.D. Candidate at Sulkhan-Saba Orbeliani University

 <https://orcid.org/0009-0006-6674-2172>

Abstract

This article examines the development of state structures and legal systems in ancient India, tracing their evolution from the Vedic period through the medieval era. The study analyzes the distinctive characteristics of ancient Indian jurisprudence, which emerged at the intersection of religious, philosophical, and political principles. Central to this analysis is the varna-caste system, which structured social relations and determined differentiated legal statuses, obligations, and forms of liability across social categories.

The research explores the primary sources of ancient Indian law, including Vedic literature, dharmasūtra texts, dharmaśāstra treatises, and the Laws of Manu (Manusmṛiti). Particular attention is devoted to the concept of dharma as a universal legal, moral, and religious order governing all aspects of human existence. The article demonstrates

how dharma established normative frameworks encompassing civil, criminal, and procedural law. The study also examines secular juridical literature, notably Kautilya's Arthaśāstra, which complemented religious legal sources with theories of statecraft and administration.

The article addresses the transformation of Indian legal culture during the medieval period, when Islamic conquests introduced legal pluralism through the coexistence of dharmaśāstra and Sharia law, revealing significant regional variations between northern and southern India.

By synthesizing religious texts, epic literature (Mahābhārata and Rāmāyaṇa), and juridical treatises, this study illuminates how ancient Indian jurisprudence developed legal mechanisms within a framework that merged temporal and spiritual authority, continuing to influence contemporary Indian legal traditions.

Keywords: Ancient Indian Law, History of Indian law, Dharmaśāstra; Varna System, Manusmṛti, Vedic Jurisprudence, Arthaśāstra.

ბუნებითი სამართლისა და ევოლუციური სამართლის ურთიერთკავშირი: გაკვეთილი ბრუნო ლეონისგან

კარლო ლოთიარი

ინგლისურიდან თარგმნა ლაშა ლურსმანაშვილმა

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს
ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის მოსამართლის
(მწერალი) თანაშემწე

 <https://orcid.org/0000-0003-4937-4022>

„თავისუფლებასა და კანონში“ ბრუნო ლეონი წარმოგვიდგენს ლიბერტარიანული სამართლის ფილოსოფიის თეორიას, მოიცავს რა „მინიმალური“ ბუნებითი სამართლისა (კერძოდ, იძულებაზე აბსოლუტურ უარის თქმას) და ევოლუციური თეორიის ელემენტებს, რომელიც მხედველობაში მხოლოდ ფაქტობრივი გარემოებების მიდგომას იღებს. ის, საკუთარ პათოსს, ზოგიერთი ზოგადი და სამართლიანი პრინციპების (ოქროს წესი) ადვოკატირების მეშვეობით ავითარებს, თუმცა, ამავდროულად, ლეონი გასაქანს უტოვებს იურისტის სიბრძნეს, რათა ამ უკანასკნელმა საერთო სამართალი ახლებურად და მორგებულად აღასრულოს.

წინამდებარე სტატიაში ყურადღებას გავამახვილებ ფაქტზე, რომლის მიხედვითაც, ლეონი თავიდან იშორებს ნებისმიერი სახის ისტორიციზმის რადიკალურ რელატივიზმსა (*à la Hayek*) და ახალი ლეგალიზმის საშიშროებებს. ლეგალიზმში ვგულისხმობ თეორიას, რომელიც ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ყველანაირი სამართალი გარკვეული აბსტრაქტული პრინციპებისგან იღებს სათავეს და მისგანაა წარმოშობილი (*à la Rothbard*).

ამ თეორიული წინადადების მნიშვნელობის ილუსტრირებისთვის, მოვიშველიებ „ლიბერტარიანულ კვლევათა ჟურნალში“ გამართულ ახლანდელ დისკუსიას, რომლის ფარგლებშიც, ფრენკ ვან დუნი ეპაექრებოდა უოლტერ ბლოკსა და სტეფან კინსელას. ჩემი პოზიცია დაახლოებით „მესამე პოლუსს“ ჰგავს, იქიდან გამომდინარე, რომ ვიზიარებ ფრენკ ვან დუნის მიერ გამოთქმულ ზოგიერთ კრიტიკულ მოსაზრებას როთბარდისა და მისი მიმდევრებისადმი, თუმცა, ამავდროულად, ვაგრძელებ რწმენას აბსოლუტურად სამართლიანი და უნივერსალური პრინციპების ფუნდამენტურ როლში.

1. ბუნებითი უფლებები და ევოლუციური სამართალი

ბრუნო ლეონის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მეოცე საუკუნეში მოღვაწე კლასიკურ ლიბერალ მოაზროვნეებს შორის, რადგანაც ლეონის ძლიერი ინდივიდუალიზმი ეყრდნობა სოციოლოგიური და ეპიურეანული წარმოშობის სამართლებრივ რეალიზმს. უფრო მეტიც, მისი იდეები ფესვგადგმულია ავსტრიულ ტრადიციასა და ისტორიული ევოლუციის ღია შეფასებაში. კარლ მენგერმა თავის ნაშრომში – „ძიებანი სოციალური მეცნიერების კვლევის მეთოდებში“ პოზიტიურად შეაფასა სამართლის ისტორიული სკოლა (გუსტავ ჰუგო, ფრიდრიხ კარლ ფონ სავინი, ბერთოლდ ჯორჯ ნეიბური), რომელთა წარმოშობის კვლევამაც იგი ედმუნდ ბერკის კვალამდე მიიყვანა. მენგერის აზრით, ამ ტრადიციის ფუნდამენტური გამოძახილი არის შემდეგი: „სამართალი, მსგავსად ენისა, ზოგადად, არ არის (სულ ცოტა წარმოშობის ჩრილში) საჯარო ხელისუფლების აქტივობის პროდუქტი, რომელიც სამართლის ქმნას ისახავდა მიზნად, იგი კონკრეტულად არც პოზიტიური კანონმდებლობის პირმოა. ნაცვლად ამისა, იგი უმაღლესი სიბრძნის განუზრახველი შედე-

გია, ერების ისტორიული განვითარების მონაპოვარი.¹ ამდენად, იგი მიუთითებს ევოლუციური სამართლის ინდივიდუალურ შინაარსზე, რათა დაეხმაროს კლასიკურ ლიბერალურ თეორიას დავინყებულის ფესვების ხელახალ აღმოჩენაში.

ამ კუთხით, ლეონის სიმპათია საერთო სამართლისადმი, არაა სპონტანური წესრიგის *per se* ცნების ან ტრადიციის დაცვა. ამ უკანასკნელის პრეფერენცია კავშირშია პოლიცენტრულ და ევოლუციურ წესრიგთან, რომელიც ინდივიდუალური უფლებების დაცვაზე უკეთესადაა მორგებული. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საერთო სამართლის წესები მხოლოდ ინსტრუმენტებია, რომელთა გამოყენება შესაძლებელია საზოგადოების წევრების მმართველთაგან დასაცავად.

როგორც ინგლისური სამართლის ისტორიის მკვლევარი, ლეონი დაინტერესებულია ანტიკური საერთო ბუნებითი სამართლის განახლებული შეფასებით, რომელიც ედუარდ ქუქის მიდგომის საფუძველში ძევს. ფაქტობრივად, ქუქის შეხედულებით, საერთო სამართალი არ ატარებს ანტირაციონალისტურ განწყობას, მაგრამ საპირისპიროდ, იგი განამრტავს *rationale*-ს (მიზანშეწონილობას), რომელიც ევოლუციიდან გამომდინარეობს. ეს პერსპექტივა ბევრი ინდივიდის ფუნდამენტური წვლილის შეტანითაა გამდიდრებული-ხორცშესხმული (პრაქტიკული, პრაგმატული, პროფესიული ღვაწლი). ქუქის მიხედვით, საერთო სამართალი გამომდინარეობს წინაპირობიდან, რომელიც მიზნად ისახავს მისი ბუნებითი კონტექსტის გაუმჯობესებას, ეს უკანასკნელი კი, ადამიანის ინტელექტისთვისა და გამოცდილებისთვის, რთულ ვითარებაში ყოფნის დროს დახმარების ერთგვარი წყაროა.

¹ Carl Menger, *Investigations into the Method of the Social Sciences*, translation by Francis J. Nock, (New York, New York University Press, 1985), pp. 174-5.

ეს საკითხი ძალიან მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც მხოლოდ ამ გზითაა შესაძლებელი ისტორიული რელატივიზმისა და აბსტრაქტული დოგმატიზმის თავიდან არიდება.

სიცოცხლის ბოლო წლებში, ლეონი უფრო მეტი ღიაობით გამოიჩინა ბუნებითი სამართლისადმი, რომლის ფარგლებშიც მან გამოიკვლია სოციოლოგიურ ანალიზსა და ეთიკას შორის არსებული სხვადასხვა ურთიერთობა. აშკარაა, რომ ეს ევოლუცია შერწყმულია ცნობიერებასთან, რომლის თანახმადაც, ბუნებითი სამართლის ტრადიციის უკიდურესმა ნგრევამ განაპირობა და ნახალისა ინდივიდუალური თავისუფლების შეკვეცა. თანამედროვე სამართლის სისტემებზე წერისას, იგი აღნიშნავს, რომ „ყველა თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემაში, რომლის არსებობაც ინდივიდუალური, თავისუფალი არჩევანის შენარჩუნებისთვისაა აუცილებელი, გვხვდება გაცილებით მეტი კანონმდებლობა, გაცილებით მეტი კოლექტიური გადანყვეტილება, გაცილებით მეტი უხეში არჩევანი და ამავედროულად „ცოცხალ მაგიდებზე ქმნილი გაცილებით ნაკლები სამართალი“, გაცილებით ნაკლები ინდივიდუალური გადანყვეტილება და გაცილებით ნაკლები თავისუფალი არჩევანი.“²

როდესაც ლეონი ციტირებს ფრენსის ბეკონსა და მის იდეას ცოცხალი სამართლის შესახებ,³ იგი ფიქრობს სამართლებრივ წესრიგზე, რომელიც ფართოდ მხოლოდ მორალსა და ჩვეულებებთან კი არაა კავშირში, არამედ, აგრეთვე, თვითნებობის ამკრძალავ წესებსაც უკავშირდება. ლეონისეული სამართლის განსაზღვრება მომდინარეობს ისტორიული ევოლუციისა და სოციალური შეთანხმებებისგან, რომელთაც ადამიანის ბუნებაში ღრმად ფესვგადგმული წესების არსებობა ესაჭიროებათ. ამავედროულად, იგი, თავისი თეორიული ანალი-

² Bruno Leoni, *Freedom and the Law*, გვ. 131

³ იხ. აგრეთვე, Bruno Leoni, *Lezioni di dottrina dello Stato* (Soveria Mannelli: Rubbettino, 2004 [1959]), p. 25.

ზის ფოკუსირებას ყოველთვის ადამიანის თავისუფლებაზე ახდენს. ამრიგად, დეონტოლოგიური ბუნებითი სამართლის ირიბი მიდგომა, ნათელია, რომ მისი თეორიის აშკარა შედეგია (მიუხედავად ვებერლიანული *Wertfreiheit*-ის* როლისა). შემდეგ, პირდაპირი ბუნებითი სამართლის პერსპექტივის უარყოფის მიუხედავად, ლეონი მოექცა მიზნის რაციონალიზმისა და გამოკვეთილი ლიბერტარიანული მოსაზრებების ზეგავლენის ქვეშ, რომლებიც ბუნებითი უფლებების აუცილებლობის წონადი არგუმენტებით დასაბუთების ფრთხილი შეფასების არტიკულაციას ახდენენ. მაშინ, როდესაც ლეონიმ განჭვრიტა, სამართლის მეცნიერების რაციონალური გაგების დაცვის საჭიროება, იგი სამართლის საყოველთაო ჭეშმარიტების არსებობის გაცხადებით მივიდა დასკვნამდე, რომელიც კანონმდებლობათა პრიმიტიულ რეალობებს ტრანსცენდენტურებს. უფრო მეტიც, ლეონი აღიარებს, რომ ინდივიდუალური თავისუფლება ყოველთვის უფრო მეტად იყო შენარჩუნებული ამერიკულ კონტექსტში: ბუნებითი სამართლის ძლიერმა ტრადიციამ შეინარჩუნა და დაიცვა ხალხთა უფლებები.

როგორც ვახსენე, ლეონს ღიად არასდროს გამოუხატავს სიმპათია ბუნებითი სამართლის გავრცელებული ვერსიისადმი, მაგრამ, ნაშრომის – „თავისუფლებისა და კანონის“ – შემდეგ, მან საერთო სამართლის ადაპტირებადობისა და მორალური თეორიის სამართლიანი პრინციპების სიმკაცრის ურთიერთშეკავშირებითი გამოკვლევის მეთოდის გამოყენების შესაძლებლობის მეშვეობით, ბუნებითი სამართლისა და სამართლებრივი რეალიზმის შერიგება სცადა.

ამ ძველმოდური მიდგომით, ლეონიმ აღაშფოთა ევროპელი კოლეგები (ძირითადად კელზენისეული ნორმატივიზმის ტყვეები), განსაკუთრებით კი იმის მიჩნევის გამო, რომ ხშირად „ექსტრემალური“ ხასიათის რადიკალურ ინდივიდუალიზმს სხვა კულტურებთან და გრძნობებთან ჰქონდა კავშირი.

2. ლიბერტარიანული რეალიზმი და პოლიცენტრული წესრიგი

ლეონის უდროო სიკვდილიდან ათწლეულების გასვლის შემდეგაც, მისი შრომები ჯერ კიდევ ღირებულია თანამედროვე დისკუსიებსა და დებატებში, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში ამ უკანასკნელმა გააღო კლასიკური ლიბერალური ჰორიზონტის კარიბჭე, რომელმაც მხოლოდ ახლახანს მოიპოვა აღიარება, რომ ეკუთვნის ფილოსოფიურ და სამართლებრივ დისკურსს. ამ კუთხით, ძალიან ბევრი თანამედროვე ლიბერტარიანელი ავტორის მოხსენიებაა შესაძლებელი – ბრიუს ლ. ბენსონის,⁴ რობერტ ელიქსონის⁵ და რენდი ი. ბარნეტის⁶ სახელები მკაფიოდ მიტივტივდება გონებაში – რომლებმაც შემდგომ განავითარეს იტალიელი მეცნიერის იდეის შორსმჭვრეტელური მიზნები. რა თქმა უნდა, მთლად შემთხვევითი როდია ამ ავტორთა ნაშრომების დასკვნებს შორის არსებული გასაოცარი მსგავსება იტალიელი მოაზროვნის შრომებთან.

დაუგეგმავი სოციალური წესრიგის ტექნიკურ ფუნქციონირებასთან დაკავშირებით, საინტერესოა დავიმახსოვროთ, რომ როდესაც ბრუნო ლეონის ჰკითხეს, თუ ვინ უნდა არჩეულიყო მოსამართლედ ლიბერტარიანულ საზოგადოებაში, ლეონიმ უპასუხა: „წინასწარ იმის განსაზღვრა, თუ ვინ უნდა დაინიშნოს მოსამართლედ, ამ ეტაპზე უსაგნოა, ნებისმიერ შემთხვევაში, ყველას შეუძლია მოსამართლის ფუნქციების განხორციელება, ისევე, როგორც ეს ხდება იმ კონკრეტულ შემთხვევებში, როდესაც ინდივიდები თავინათი კერძო კონფლიქტების გადაჭრის მიზნით კერძო არბიტრებს მიმართავენ“⁷.

⁴ Bruce L. Benson, *The Enterprise of Law. Justice without the State* (San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy, 1990).

⁵ Robert C. Ellickson, *Order Without Law: How Neighbors Settle Disputes* (Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1991).

⁶ Randy E. Barnett, *The Structure of Liberty. Justice and the Rule of Law* (Cambridge Mass.: Oxford University Press, 1998).

⁷ Bruno Leoni, *Freedom and the Law*, p.129.

ზემოხსენებულის შესაბამისად, მასში ნაგულისხმევია, რომ სასამართლოს დღევანდელი სისტემა და მოწყობა უნდა გაქრეს, რათა შეიქმნას კონკურენცია სასამართლოებსა და აღსრულების სააგენტოებს შორის. ლეონი ავითარებს კერძო სასამართლოებზე დაფუძნებული სასამართლო სისტემის ახლებურ მოდელს, რათა განაცალკევოს და უზრუნველყოს მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა საკანონმდებლო ორგანოს მიერ შემუშავებული სახელმწიფო წესრიგისგან.

ამ საკითხის ირგვლივ, ლეონისა და როთბარდის იდეაფიქსების შერწყმა აშკარაა უამრავ დონეზე. ორივე მოაზროვნე მართლმსაჯულებისა და უსაფრთხოების საკითხებზე სახელმწიფო მონოპოლიის გაუქმების იდეას ემხრობა, მიზნად ისახავდნენ რა სააგენტოებს შორის ინსტიტუციური შეჯიბრის გზისთვის მწვანე შუქის ანთებას, რომლებსაც უნდა დაჰკისრებოდათ კრიმინალური მოქმედებებისთვის ძირის გამოთხრის ვალდებულება.

პოლიცენტრული წესრიგის განსაზღვრება – რომელიც მაიკლ პოლანისგან მომდინარეობს – შესაძლებელია სასარგებლო აღმოჩნდეს, რათა განხორციელდეს შეკავებისა და განონასწორების შემცველი სისტემისა და ყოვლისმომცველი ხელისუფლების მიერ დადგენილი დანერგილი კონსტიტუციის გარეშე ოპერირების სიზუსტისა და კომპლექსურობის შეფასება. პოლანი მიიჩნევს, რომ ძალები, რომლებმაც ხელი შეუწყვეს ან გზა გაუხსნეს საბაზრო წესრიგის „უხილავი ხელის“ მოქმედებას, არც იმდენად განსხვავდება იმ ძალთაგან, რომელთაც გამოძერწეს ევოლუციური სამართალი და მეცნიერული კვლევა. მისი აზრით, სამეცნიერო პროგრესი ეფუძნება დოგმატს, რომლის თანახმადაც, „მეცნიერების წიაღში მყოფი ყოველი შემოთავაზებული ჰიპოთეზა ექვემდებარება გამოკვლევის, შემოწმებისა და გულდასმით განხილვის რეგულარულ პროცესს“. მსგავსად, ჩვენ ვპოულობთ ანალოგიურ ლოგიკას სამართალში, რადგან საერთო სამართალი „გვევლინება რა შესწორე-

ბათა თანმიმდევრობად მოსამართლეთა ყოველ შემდგომ ნაკადებს შორის, რომელიც წარმართება მოსამართლეებსა და საზოგადოებას შორის მიმდინარე პარალელური ინტერაქციის მეშვეობით⁸.

როთბარდისა და ლეონის იდეური შერწყმის ანალოზი მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ მათ მიერ სახელმწიფო წესრიგის (ძალადობის მონოპოლია) კრიტიკის განხილვისათვის, არამედ, მათი კონკურენციის პარადიგმის ღირებული თეორიებიდან გადასვლით მარტივად შევძლებთ ლიბერტარიანული საზოგადოების ლოგიკის ჭვრეტას, რომელიც მხოლოდ მოხალისეობრივ ინსტიტუტებს ეფუძნება.

შემდგომ, სანქციისა და ინტერვენციის (ინდივიდუალური პრეტენზია, როგორც „ინტერვენციის უფლებამოსილება“) კავშირის გამოკვლევა მნიშვნელოვანია ლეონის პოლიტიკური და სამართლებრივი რეალიზმის თავისებური ხარისხის განსაზღვრისათვის. ფაქტობრივად, იგი ბუნებითი სახელმწიფოს დოქტრინის ხელახლა შეფასებისთვის იყენებს სპონტანური წესრიგის მოდელს – საზოგადოება ძალადობის მონოპოლიის გარეშე – როგორც თავისუფალ ინსტიტუტებზე დაფუძნებული ლიბერტარიანული წესრიგის წინასწარი პირობა.

3. “VERBUM CARO FACTUM EST”

ამ მიზეზით, როთბარდსა და ლეონს შორის განსხვავება არ არის იმდენად მნიშვნელოვანი, როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს. უნდა ვაღიაროთ, რომ როთბარდის მიერ ლეონის წინააღმდეგ გალაშქრების („თავისუფლებისა და კანონის“ როთბარდისეულ განხილვაში) და ასევე, ლეონის ზოგიერთ შრომაში არსებული უამრავი შეუსაბამობის მიუხედავად, ძალიან ბევრ კონტექსტში, როთბარდი შესაძლებელია „ლეონის მიმდევრადაც“ კი განვიხილოთ.

⁸ Michael Polanyi, *The Logic of Liberty* (Chicago: University of Chicago Press, 1980 [1951]), p.163 and p.162.

მაგალითად, როდესაც როთბარდი საუბრობს სასამართლოებსა და დაცვის სააგენტოებზე, იგი ციტირებს ლეონსა და მის იდეას ევოლუციური სამართლის შესახებ.

სამწუხაროდ, ბუნებითი სამართლის *a priori** პრინციპებსა და სამართლებრივი გამოცდილების ფართოდ ინდუქციურ ცოდნას შორის მედიაციის განხორციელების აუცილებლობის შესახებ ცნობიერება ყოველთვის როდი მოიძებნება როთბარდისა და მისი მიმდევრების შრომებში. მაგრამ, აი, სწორედ ამიტომ, ლეონის ინტელექტუალური მემკვიდრეობა შესაძლებელია სასარგებლოც კი იყოს ლიბერტარიანული სამართლის თეორიის განვითარების მცდელობაში, რომელიც მიზნად ისახავს ინდივიდის ღირსებისა და თავისუფლების დაცვას. ლეონისთვის პრეტენზია მხოლოდ მაშინ არის „კანონიერი“, თუ არსებობს მაღალი ალბათობა, რომ ეს უკანასკნელი იქნება განვითარებული, ხოლო შესაბამისი პირობები – დაკმაყოფილებული, თუმცა ამგვარი ცოდნა მხოლოდ გამოცდილებით ყალიბდება. ამ კონტექსტში, აუცილებლად ხაზი უნდა გავუსვათ „კლასიკური“ ბუნებითი სამართლისა და თანამედროვე სამართლებრივი რეალიზმის ერთმანეთთან შერწყმის იდეას, რომელიც ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია ლეონის შრომებსა თუ კვლევებში. ფაქტობრივად, ლეონი დარწმუნებული იყო, რომ არსებობდა დიდძალი გამოცდილება, რომელიც ცოდნის ფორმალურ ჩარჩოში რთულად თავსდება. თუმცა, ეს ცოდნა ძალიან მნიშვნელოვანია კაცობრიობისა და სამყაროს აღქმისთვის. თუ როთბარდში გვხვდება „სამართლებრივი რაციონალიზმის“ (და ფაქტი, რომ სამართალი ერთდროულად „თეორიაც“ არის და „ისტორიაც“) განსაკუთრებული როლის უგულებელყოფის რისკი, ლეონი, ადამიანის გამოცდილებისა და ამ გამოცდილების როლის სწორ პერსპექტივაში მოთავსების საკითხის ირგვლივ, რასაც ეს უკანასკნელი თამაშობს ჩვენი არსებობის პრაქტიკული არსის წვდომაში, იზიარებს და ითვისებს მიზეზისეულ მიდგომას.

ლეონის შრომების ანალიზისას, ჩვენ აღვიქვამთ მნიშვნელოვან წინააღმდეგობას, რომლითაც დასავლური ცივილიზაცია ხასიათდება: დაძაბულობა სულიერსა და სეკულარულს შორის, პრინციპებსა და შედეგებს შორის, აბსტრაქტულსა და პრაქტიკულს შორის, ტრანსცენდენტულსა და მონდეურს შორის. ეს პარადგიმული დუალიზმი გადაჭრილია სახარებისეული კონტექსტისამებრ, იმის გაანალიზების საჭიროებაზე მითითებით, რომ სიტყვა ხორცად იქცა – ამ კონკრეტულ შემთხვევაში – ბუნებითი სამართალი მხოლოდ მაშინ ახდენს სოციუმზე გავლენას, როდესაც იგი თავად ისტორიას ერწყმის და სოციალური თანამშრომლობის ყველა მონაწილისა თუ წევრის წვლილით მდიდრდება. ბუნებითი სამართალი მხოლოდ მაშინაა ჭეშმარიტად მნიშვნელოვანი, თუ მას შეუძლია სოციუმის წევრებთან ურთიერთკავშირი და „კარგი წესების“ ძიების საქმეში წვლილის შეტანა, რომელსაც კონკრეტულ დროსა და ადგილას შეუძლია ინდივიდებს შორის თანამშრომლობის წახალისება.

ინკარნაციის იდეა, რომელიც ესეოდენ მნიშვნელოვანია ევროპულ კულტურასა და საზოგადოებაში, გამოიხატება იმის დადგენით, თუ რა არის „სამართლიანი“ თავისი ბუნებითა და არსით ამ პრიზმაში, რომელიც ფესვგადგმულია რა დროის კონკრეტულ მონაკვეთში, შესისხლბორცებულია სპეციფიკურ ინსტიტუტებში და შემჩნევადია ძალიან ბევრ სხვადასხვა ვითარებაში.

ლეონი უთითებს კონკრეტული აბსტრაქტული პრინციპების არსებობაზე სამართლებრივ უთანხმოებათა დროს და შედეგად, იგი აყალიბებს ლიბერტარიანული თეორიის მოდელს, რომელიც როთბარდის თეორიის ნაწილობრივ ალტერნატივას მოგვავაგონებს. თუმცა, ლეონის მოძღვრებანი კვლავ აგრძელებენ ბუნებითი სამართლის პრინციპებზე დაყრდნობას. აშკარა განსხვავებების მიუხედავად, ლეონის მოდელის ოქროს წესი თამაშობს სწორედ იმ როლს, რა როლსაც აგრესიის აკრძალვის დოქტრინა ასრულებს როთბა-

რდის შრომებში. მთავარი სხვაობაა ის, რომ ლეონის შრომებში არ გვხვდება თავის მოკატუნების რაიმე მცდელობა, რომელიმე კონკრეტული განსაზღვრული ბუნებისა და ხასიათის სისტემის გამოკვეთის თაობაზე.

ლეონი არ ფიქრობს „ლიბერტარიანულ კოდექსზე“, როტბარდის მიერ შთაგონებული მოდელისაგან განსხვავებით, რომელიც ჩაფიქრებულია და გარკვეულწილად ნააგავს კიდეც თვითკმარობისა და სრულყოფილების პრეტენზიით გაჟღენთილ სახელმწიფო სამართლის სისტემების მოდელს. საპირისპიროდ, „თავისუფლება და კანონი“ ლიბერტარიანული ბუნებითი სამართლის მეტად კლასიკური ჭვრეტის საწყის წერტილადაც შესაძლებელია იყოს მიჩნეული, რომელიც ძირითადად, არისტოტელეანურ-თომისტურ ტრადიციებშია ფესვგადგმული.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ლეონის შრომებში სამართლებრივი კვლევისა და ისტორიული ევოლუციისთვის მანევრირების ფართო სივრცე გვხვდება, იქიდან გამომდინარე, რომ ლეონს მტკიცედ სწამს „ცოცხალი სამართლის იდეის“, რომელიც რეალობასთან მუდმივ და ახლო ინტერაქციაში იმყოფება. სამართლებრივ წესრიგს აქვს ზოგიერთი „მნიშვნელოვანი“ ელემენტი, თუმცა იგი იცვლება სინქრონულად, დროსთან ერთად და ამ მიზეზით, საჭიროებს მუდმივ და გამოწვევებით აღსავსე უამრავი ძალისხმევის გაწევას წესების, ქმედებებისა და საქციელის სრულყოფისთვის.

ამ კუთხით, სასარგებლოა აღინიშნოს, რომ ინდივიდუალური პრეტენზიის თეორიის სრულყოფის მცდელობისას, ლეონი წარმოგვიდგენს საინტერესო კონცეფციას, როდესაც იგი საუბრობს ე.წ. *a-legal* სარჩელზე (იტალიურად, *pretese agiuridiche*), რომლის მიხედვითაც, ჩვენ გაგვაჩნია არა მხოლოდ კანონიერი და უკანონო პრეტენზიები, არამედ ზოგიერთი ისეთი პრეტენზია, რომელიც მიუხედავად იმისა, რომ თავიდან სრულად სრულყოფილად არ არის

გააზრებული და მიღებული, მაგრამ მომავალში, შესაძლოა, სრულიად კანონიერადაც კი მოგვევლინოს.⁹

ლეონი უაღრესად კარგად იცნობდა უდიდესი ავსტრიელი ეკონომისტების ძირითად და ფუძემდებლურ შეხედულებებს და ამავდროულად, მხოლოდ ლეონიმ შეძლო ამ ტრადიციაში ღრმად ფესვგადგმული სამართლის თეორიის განვითარება. მის თეორიაში იურიდიული პროფესიის არგუმენტები და ლიბერტარიანული პოლიტიკური ფილოსოფიისთვის მუხტის მიმცემი, აბსტრაქტული და ზოგადი პრინციპები, მართლაც რომ ბედნიერ ქორწინებაში იმყოფებიან.

ლეონის ანალიზისას, შეგვიძლია ვისაუბროთ სინკრეტიკული სამართლის ფილოსოფიაზე. თუმცა ხაზი უნდა გავუსვათ იმას, რომ ლეონის მიერ სამართლებრივი წესრიგის ეთიკური განზომილების მნიშვნელობაზე აპელირება მჭიდრო კავშირშია ლიბერტარიანიზმის ისევ და ისევ ლეონისეულ მოდელთან.

4. ლეგალიზმის წინააღმდეგ, რელატივიზმის წინააღმდეგ

ლეონის ძალისხმევა, ხაზი გაუსვას სამართლის რაციონალურ ხასიათს, საჭიროებს მის მიზანთან ურთიერთკავშირში გაანალიზებას. მას სურს განავითაროს სამართლის თეორია, რომელიც ამ სფეროსთვის დამახასიათებელი განსაკუთრებული მოთხოვნებისთვის პასუხის გაცემას შეძლებს. ორიგინალობის გამო, ლეონის თეორია შესაძლებელია, ასევე, დაგვეხმაროს ზოგიერთი თანამედროვე ლიბერტარიანული დებატის ახლებურ განმარტებაში.

ახლახანს, „ლიბერტარიანულ სწავლებათა ჟურნალმა“ დააანონსა ფართო განხილვა ადამიანის ქმედების ბუნების თაობაზე, განსაკუთრებით კი სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლებასთან

⁹ Bruno Leoni, *Appunti di filosofia del diritto* (1966), in *Il diritto come pretesa* (Macerata: Liberilibri, 2004), p. 200.

დაკავშირებულ საკითხთა ირგვლივ (არის თუ არა იგი ყოველთვის კანონიერი?), ასევე, საკითხი შეეხებოდა იმას, თუ რა მიდგომა უნდა ჰქონოდა ლიბერტარიანულ სამართლებრივ წესრიგს ინდივიდუალურ გამოხატვასთან.¹⁰ ამ საკითხის განხილვის გარდა, აღნიშნული დისკუსია ერთმანეთს უპირისპირებს როთბარდიანელ თეორეტიკოსებს, მაგალითად, უოლტერ ბლოკს, რომელიც მოქმედებას „აგრესიულს“ მხოლოდ იმ შემთხვევაში უწოდებს, თუ იგი მოიცავს დაუყოვნებლივ ფიზიკურ ანგარიშსწორებას. ასევე, დისკუსიაში მონაწილეობდა ისეთი მეცნიერი, როგორიცაა, მაგალითად, ფრენკ ვან დუნი, რომელიც უარყოფს ამ შეზღუდვას და გვთავაზობს სამართლებრივი ტრადიციით დაგროვებული სიბრძნით გამყარებულ ლიბერტარიანულ თეორიას.

ეს განხილვა განსაკუთრებით სასარგებლოდ მეჩვენება, რომ ჩვენზე ლეონის მოძღვრების ზოგიერთ მნიშვნელოვან ელემენტს და ასევე, ავხსნა მის მოძღვრებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი აშკარა გაუგებრობა ლეონის მიერვე არტიკულირებულ იმ იდეათა ირგვლივ, რომლებიც ჯერ კიდევ აგრძელებენ ფიგურირებას მის მოძღვრებათა გარშემო.

ფაქტიურად, „თავისუფლება და კანონში“ ოქროს წესის როლი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. იტალიელი მეცნიერისთვის თომისტური ტრადიციისეული სიკეთის ქმნისა და ბოროტების უგულუბელყოფის (*bonum faciendum malumque vitandum*) იდეა ჩანაცვლებულია ნებისმიერი სახის აგრესიის უარყოფის ეთიკური პრინციპით. თუ როთბარდის შრომებში ვპოულობთ თანამედროვე ბუნებითი სამართლის ლიბერტარიანულ ვერსიას, მისგან საპირისპიროდ, ლეონის შრომებში სასარგებლო პერსპექტივა იმ ინდივიდუალთა გვესახება, რომლებიც ლიბერტარიანული მახასიათებლების მქონე კლასიკური

¹⁰ დისკუსიის მნიშვნელოვანი ნაწილი ორ საკითხს ეთმობოდა, იხ., *The Journal of Libertarian Studies* (volume 17, n.3, Summer 2003; and volume 18, n.2, Spring 2004).

ბუნებითი სამართლისკენ იხრებიან. (კერძოდ, ლოგიკურ დასკვნებზე მეტად, მოვლენათა ევოლუციურ განვითარებას ეყრდნობა).

ფაქტობრივად, თუ სამართლის ევოლუციური თეორიის ამოსავალი გარკვეული მყარი პრინციპების ქონაა, ლიბერტარიანულ თეორიას არ ძალუძს ბუნებითი სამართლის განმანათლებლებისეული ლოგიკის სიმუღირება, რამაც თავის მხრივ სამართლის კოდიფიცირება განაპირობა.

მაშინ, როდესაც როთბარდმა და მისმა მიმდევრებმა მკაფიო მიჯნა გაავლეს სიტყვის თქმასა და ფიზიკურ აგრესიას შორის (როგორც სიტყვის თავისუფლებასა და კრიმინალურ საქციელს შორის), ისინი აშკარად განამტკიცებდნენ ინდივიდის მიერ საკუთრებაზე გაცხადებულ მორალურ უფლებას, უფრო კონკრეტულად კი, მიზნად ისახავდნენ სიტყვის თავისუფლების დაცვას უამრავი ანტილიბერალური არგუმენტისგან ე.წ. მენტალური აგრესიის შესახებ.

ამავდროულად, შინაარსობრივი კონტექსტის მხედველობაში მიღების გარეშე, ხსენებული პრინციპით არგუმენტირებამ და მათმა განვრცობამ შესაძლებელია ძალიან ბევრ აბსურდულ შედეგამდე მიგვიყვანოს. ყველაზე მკაფიო და თვალსაჩინო მაგალითი უოლტერ ბლოკის მიერ წარმოდგენილი შემთხვევაა, რაც ადამიანის მიერ ხალხით სავსე თეატრში „ხანძარიას“ შეძახილის უფლების დაცვას გულისხმობს, რომელსაც თან განჭვრეტადი, გარდაუვალი და ტრაგიკული შედეგები სდევს. ამგვარი ტიპის ვითარებათა ანალიზისას, ნათლად ჩანს, რომ წინამდებარე თეორია ვერ დაიკვეხნის, თითქოსდა გვთავაზობდეს წესების სრულყოფილ ჩამონათვალს, კერძოდ, კანონმდებლობის შედარებით უფრო ვიწრო ფარგლებში, წარმოგვიდგინოს კოდიფიცირებულ წესთა ერთობლიობა, რომელსაც საუკეთესო შემთხვევაში კონკრეტული მოქმედების სამართლიანობის ერთხელ და სამუდამოდ განჭვრეტა და განმარტება შეეძლება.

თეორიასა და ისტორიას შორის სხვაობა, რომელიც სოციალურ მეცნიერებათა ავსტრიული ანალიზის ყურადღების ცენტრში იმყოფება, აქ მოჩვენებითი შესახედაობებით ბრუნდება. ამ შემთხვევაში, განსახილველი საკითხი არ ეხება ზოგადი და აბსტრაქტული ნესების ცნებათა განსაზღვრას და მეორე მხრივ, ისტორიული მონაცემებისა თუ ინფორმაციის დაგროვებას. ლეონის მოსაზრებით, სამართლებრივი ნესრიგის შესწავლისას, უნდა მოვეჭიდოთ ზოგიერთ თეორიულ ელემენტს (როგორც, ინდივიდუალური პრეტენზიის შესახებ მისეულ მოსაზრებაშია წარმოდგენილი), მაგრამ, ამავედროულად, ჩვენ უნდა შევიმეცნოთ, რომ სამართალი მნიშვნელოვანწილად პრაქტიკული აქტივობაა და ამ მიზეზით კი, იგი ისტორიულადაა განპირობებული.

ამდენად, თუ ჩვენი მიზანი აგრესიულ და არააგრესიულ აქტებს შორის სხვაობის დადგენაა, ამის მიღწევა მხოლოდ სპეციფიკური კონტექსტის მხედველობაში მიღებითაა შესაძლებელი. სამართალსა და სიტყვის თავისუფლებას შორის ურთიერთობის შემთხვევაში, საჭიროა გავითვალისწინოთ, რომ მთხრობელის ინიციატივა აშკარად ადამიანის ქმედებაა (სიტყვის თავისუფლების აქტი) და ამ მიზეზის გამო, ამას შეიძლება ჰქონდეს – როგორც ყველა სხვა აქტს – „ინვაზიური (ძირითადი უფლებით დაცულ სფეროში ჩარევა)“ ასპექტი. ეს უდავოდაა ჭეშმარიტი და არა მხოლოდ მაფიის ბოსის შემთხვევაში, რომელიც საკუთარ მინიონებს სხვა ადამიანთა წინააღმდეგ აგრესიული აქტის განხორციელებას უბრძანებს, როგორც ეს როთბარდისეულ მაგალითში გამოიკვეთებოდა.

უოლტერ ბლოკი აანალიზებს მენტალური აგრესიის საკითხს და უარყოფს მის არსებობას (თუნდაც, ე.წ. შანტაჟისტისა [ე.წ. **black-mailer**] და ხალხით გადაჭედილ თეატრში „ხანძრის“ შეძახილის განმხორციელებელი პირის შემთხვევაში). თუმცა იგი დანაშაულად აცხადებს მუქარის ან თაღლითობის ფორმით განხორციელებულ

სიტყვის თავისუფლების ყველა აქტს, ვინაიდან ამგვარი საქციელი აუცილებლად ფიზიკურ აგრესიას მოიცავს. ამდენად, ლეგიტიმური უფლება გვაქვს, დავუსვათ შეკითხვა ბატონ ბლოკს: შეგვიძლია თუ არა ჭეშმარიტად უარყოფით ამგვარი ქმედების ინვაზიური ხასიათი, რომლის ფარგლებშიც ადამიანები ცრუ ინფორმაციის საშუალებების გამოყენების მეშვეობით თეატრის დარბაზში ტერორის შემცველ მესიჯებს ავრცელებენ და შედეგად ძალიან ბევრი ადამიანის სიკვდილზე პასუხისმგებელ პირებად გვევლინებიან. ამ ინდივიდმა ძალიან კარგად იცის, რომ მისი შეძახილი ხალხში დაახლოებით იმგვარ რეაქციას წარმოშობს, რომელიც თეატრის დარბაზის უსაფრთხოებას სერიოზული რისკების წინაშე დააყენებს.

ბლოკის მიხედვით, როდესაც მივუთითებთ მუქარასა და თაღლითობაზე, ვხვდებით „ფიზიკურ ინვაზიას, მაშინაც კი, როდესაც საქმე უბრალოდ სიტყვის თავისუფლების აქტთან გვაქვს.“¹¹ ის ფაქტი, რომ ინვაზია არაა გამოხატული და მხოლოდ მაღალი ალბათობის მქონეა, ვითარებას არ ცვლის. უკანონოა არა მხოლოდ ჩვენი მეზობლების წინააღმდეგ აგრესიის აქტის განხორციელება, ასევე, მათი სერიოზული რისკების წინაშე დაყენებაც.

ამ კუთხით, მნიშვნელოვანია განვიხილოთ შემთხვევა, რომლის ფარგლებშიც ინდივიდი ცრუ ინფორმაციას აწვდის ორ ადამიანს, რომელთაც სურთ ხიდის გადაკვეთა, ხოლო ეს ხიდი მათ გადასვლას ვერ გაუძლებს. თუ იგი ფლობს ინფორმაციას ხიდის მდგომარეობის შესახებ, მაგრამ არ არწმუნებს მოგზაურებს, თავი შეიკავონ მისი გადაკვეთისგან, მასზე შეიძლება ითქვას, რომ მან ეს ადამიანები განზრახ სასიკვდილოდ გაუშვა.¹² ჭეშმარიტია მსჯელობა,

¹¹ Walter Block, "Reply to 'Against Libertarian Legalism' by Frank van Dun," *The Journal of Libertarian Studies*, 18, n.2, Spring 2004, p. 6.

¹² Frank van Dun, "Natural Law and the Jurisprudence of Freedom," *The Journal of Libertarian Studies*, 18, n.2, Spring 2004, p. 33.

რომ არ შეიძლება გვაიძულონ სიკეთის ქმნა და არ შეიძლება დავისაჯოთ ამ მორალური იმპერატივის შესრულებაზე უარის თქმის გამო; თუმცა, ამავდროულად, ყველა იღებს პასუხისმგებლობას საკუთარ მოქმედებებზე. ვერავინ მაიძულებს ვინმესათვის ვაშლის ნამცხვრის ჩუქებას, მაგრამ თუ ვინმეს მონამულ შოკოლადს მივცემ, მე თავიდან ვერ ავიცილებ ჩემი ქმედების თანმდევ შესაბამის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას.

ნებისმიერი ადამიანის სიტყვის თავისუფლების აქტი, რომელიც განზრახ შედის კაუზალური მიზეშედევგობრიობის ჯაჭვში მყოფ ამგვარ გადამწყვეტ ფაზაში, არ შეიძლება იქნეს უგულებელყოფილი. როგორც ნებისმიერი სხვა აქტი, იგი აუცილებლად უნდა შეიცავდეს სამართლებრივ შედეგებს მათთვის, ვინც მას სჩადის.

კაუზალური მიზეშედევგობრიობის ჯაჭვის თაობაზე როთბარდისა და ბლოკის მოსაზრებები მთლად ახალიც არ არის; მათ სწამთ, რომ კაუზალური ჯაჭვის მხოლოდ ბოლო მაკავშირებელი სუბიექტი უნდა ჩაითვალოს შედეგზე პასუხისმგებელ პირად. თუმცა, ამგვარად ფიქრისას ჩვენ უგულებელვყოფთ რეალური ვითარებების კომპლექსურობას: როგორც ისინი ვარაუდობენ, პასუხისმგებლობა შეიძლება განისაზღვრებოდეს მხოლოდ 100 %-ით ან 0 %-ით. ეს სქემა ასე არ მუშაობს, არც ეს ცნობიერება უნდა აღიქმებოდეს ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის დაკისრებისკენ გადადგმულ გადამწყვეტ ნაბიჯად.

თუ ადამიანი მის მიერ განხორციელებულ ყველა ქმედებაზე პასუხისმგებელ სუბიექტად მიიჩნევა, მაშინ ის ასევეა პასუხისმგებელი მისი ყოველი სიტყვისა ან საუბრის შედეგად განხორციელებულ ქმედებათა კაუზალური ჯაჭვის ფორმირებაზე; აშკარაა, რომ მაგალითად სიძულვილის ენის აკრძალვის შეფასება ბლოკისა და როთბარდის პერსპექტივიდან განსხვავებულია. ისინი უარყოფენ

სიტყვის თავისუფლების¹³ ყოველგვარ აკრძალვას, პოლიტიკურ კორექტულობას კი ყოველთვის პროჰიბიციონისტულობად მიიჩნევენ; მათ საპირისპიროდ, ვან დუნი განასხვავებს ცალკეულ ვითარებებს. მაგალითად, იგი რასისტული წიგნის ავტორს იმ ადამიანისგან ანსხვავებს, რომელიც ხალხით გადაჭედილ „გადახურებულ“ დარბაზში სიძულვილის ენით საუბრობს იმ ხალხის წინაშე, ვინც საპასუხო რეაქციისთვის მუდმივ მზადყოფნაშია.¹⁴

მეორე მხრივ, ლეგალიზმის სირთულეების (და კოდიფიცირებული სისტემის პარადოქსის) უგულებელყოფის შემთხვევაშიც, სწორხაზოვანი და ჭეშმარიტი დიფერენცირების განხორციელება მაინც შესაძლებელია რთული აღმოჩნდეს, მაგალითად, პირდაპირი ბრძანების გამცემი ადამიანის საქციელსა და იმ ადამიანის საქციელს შორის, რომელიც ბრბოს სწორედ იმიტომ აღიზიანებს, რომ ამ უკანასკნელს დამნაშავესავით მოქცევისკენ უბიძგოს ან წააქეზოს.

ფაქტობრივად, ზუსტად ამგვარი ვითარებების წინაშე ყოფნისას, ჭეშმარიტად ვჭვრეტთ სამართლებრივი სიბრძნის სარგებლიანობას, რომელსაც შეუძლია განსაზღვროს ყოველი კონკრეტული ქმედების შემადგენლობის დელიკატური ბუნება. უფრო მეტიც, ორგანიზაციის ან ადამიანთა ჯგუფის ურთიერთდამოკიდებულების ხარისხის ამოცნობა ყოველთვის მარტივი არაა: აშკარაა ფორმალური და არაფორმალური ორგანიზაციების არსებობა და თუნდაც ზოგიერთ შემთხვევაში, როდესაც შესაძლებელიც კი არაა, რომ მკაფიოდ განასხვავოთ, გვაქვს თუ არა ამ კონკრეტულ შემთხვევაში სტრუქტურა ან მხოლოდ ადამიანთა უბრალო ჯგუფი და იმპლიციტური ძალმოსილება...

¹³ Walter Block, "Reply to 'Against Libertarian Legalism' by Frank van Dun", p. 14.

¹⁴ მაშინ, როდესაც ამ შემთხვევაში ვან დუნის ანალიზი აშკარად კარგად დასაბუთებულია, "blackmailer"-ის (როდესაც იგი აკრიტიკებს ბლოკსა და როთბარდს) შესახებ მისი ანალიზი არაა სარწმუნო და მასზე შესაძლებელია ითქვას, რომ ლიბერტარიანულ პერსპექტივასთან შეუსაბამოა.

კაუზალური მიზეზობრიობის ჯაჭვის ნებისმიერ ტიპზე უარის თქმა უსაფუძვლო იდეაა.

შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ მკვლელი, რომელსაც მსხვერპლი ჰყავს შეპყრობილი, აქვს მისი მოკვლის პირდაპირი განზრახვა და დახმარებას სთხოვს სხვა ინდივიდს მისთვის დანის მიწოდებაში – ამ დანას კი იღებს სხვა ინდივიდისგან. ამ შემთხვევაში, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მეორე ადამიანი პირველი ადამიანის მსგავსადაა დამნაშავე ჩადენილი მკვლელობისთვის. ეს ორი ქმედება კარგად გამოხატული და განსხვავებულია (მკვლელი დანას უყრის მსხვერპლს, მაშინ, როდესაც თანმხლები მას უბრალოდ იარაღით უზრუნველყოფს). თუმცაღა, ამ ორი აქტის მხოლოდ „კონტექსტობრივი“ გააზრებაა მიზანშეწონილი და შესაძლებელი, ხოლო ამგვარ სიტუაციებში სხვაგვარად ძირფესვიანად კანონიერი აქტი – სხვისთვის დანის მიცემა – შესაძლებელია დანაშაულებრივ ხასიათს ატარებდეს და ასეთი თვისებები ჰქონდეს.

ეს იმას არ მოიცავს, რომ უკანონობად უნდა მივიჩნიოთ სხვისთვის იარაღის მიცემის უბრალო აქტი. საპირისპიროდ, საჭიროა შევავასოთ ამ კონკრეტული სიტუაციის სპეციფიკური განზომილება, რომელიც აუცილებლად უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული, ყველა ფორმალური და აბსტრაქტული გამარტივებისათვის კი ეს უკანასკნელი ცუდის მომასწავლებელია.

როთბარდისეული ლეგალიზმის სირთულეები უფრო ზოგადი პრობლემის სიმპტომაა. სისხლისსამართლებრივი ლიბერტარიანული თეორია უნდა აშენდეს ზოგიერთ კონკრეტულ და აბსტრაქტულ პრინციპზე, რომლის შესახებაც დასკვნის გამოტანა ადამიანის გონებას ძალუძს აგრესიის აკრძალვის აქსიომიდან, მაგრამ ამ თეორიული ჩარჩოს გამყარებისთვის აუცილებელია ისტორიული ევოლუციიდან მომდინარე იურიდიული სიბრძნის მოშველიება. ამგვარი ცოდნა აუცილებელია გროვდებოდეს უამრავი

სხვადასხვა შესაძლო კოფლიქტის ანალიზისგან, რომელიც მუდმივი ძიების შედეგია, სადაც წვლილი შეაქვთ სამართლის სფეროში მოღვაწე ექსპერტებს, მხარეებსა და მოსამართლეებს.

ლეონისეული პერსპექტივა ხაზს უსვამს სამართალში „პრაქტიკის“ ავტონომიურ ღირსებას. ლეონი კატეგორიულად მიუთითებს, რომ არცერთ სამართლის თეორიას შეუძლია უგულებელყოს ამგვარი ექსპერტიზა და დაიკვეხნოს მისი დაწერილი კანონმდებლობით ჩანაცვლების უპირატესობა იმ ილუზიით, რომ ეს უკანასკნელი თავისთავად აშკარაა და თითქოს დამატებით განმარტებას არ საჭიროებს. თუმცა ეს პერსპექტივა არ გულისხმობს, რომ ჩვენ უნდა შევამციროთ აგრესიის აკრძალვის აქსიომის მნიშვნელობა – როგორც ამას ვან დუნი გვიჩვენებს; საპირისპიროდ, ეს პოსტულატი ხელახლა უნდა იქნეს გააზრებული სამართალმცოდნეების სიბრძნის ქრისტიანულ, მის კვალდაკვალ. ჩემი შემოთავაზება ვან დუნის ზოგიერთი მოსაზრების უცილობლად მხედველობაში მიღების იდეაში მდგომარეობს, თუმცა ის იდეა, რომლის მიხედვითაც, არცერთი ვითარება არავის აღჭურავს სხვა უდანაშაულო ადამიანის წინააღმდეგ აგრესიის განხორციელების უფლებამოსილებით, დავინწყებას არ უნდა მიეცეს და არც თაროზე უნდა შემოიდოს.

ვან დუნისათვის აგრესიის აკრძალვის აქსიომა საკმარისი არაა. მისი აზრით, სამართლიანი საზოგადოების არსებობისთვის ინდივიდუალური ურთიერთობები „უნდა ეფუძნებოდეს საკუთრებისა და ინდივიდის ორმხრივ პატივისცემას. ჩემი არგუმენტი ბლოკისა და კინსელას წინააღმდეგ არის ის, რომ ეს პატივისცემა მოითხოვს უფრო მეტს, ვიდრე ფიზიკური ინვაზიისგან თავის შეკავება“¹⁵. მაგრამ ეს ორმხრივი „პატივისცემა“ შესაძლებელია განვიხილოთ აგრესიის აკრძალვის აქსიომისგან წარმოშობილ ფენომენად, რომე-

¹⁵ Frank van Dun, “Natural Law and the Jurisprudence of Freedom”, *The Journal of Libertarian Studies*, vol. 18, n.2, Spring 2004, pp. 47-8.

ლიც უნდა განიმარტებოდეს იურიდიული ისტორიიდან მომდინარე გაკვეთილების საფუძველზე.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბუნებითი სამართლის პრინციპების უარყოფის ნაცვლად, ჩვენ მისი ხელახალი დანერგვა და დამუშავება უნდა ვცადოთ.

ერთი მხრივ, როდესაც ვან დუნი მიგვანიშნებს აგრესიის აკრძალვის პრინციპის უარყოფაზე, იგი უახლოვდება ნებისმიერი ლიბერტარიანული ხედვის რღვევას; მეორე მხრივ, ბლოკი ასუსტებს ლიბერტარიანიზმის ბუნებითსამართლებრივ საფუძვლებს როდესაც იგი უგულბელყოფს სამართლისა და ისტორიის კომპლექსურობას, რომელიც ინდივიდუალური პრეტენზიების მიმოცვლით წარმოიშვება, რაც არ შეიძლება არსებობდეს იურისპრუდენციული ლოგიკის გარეშე.

ნებისმიერი სახის აგრესიის უკანონობად გამოცხადების შემდეგ, ერთხელ და სამუდამოდ უნდა შევეგუოთ, რომ ყოველი კონკრეტული აქტი და მასთან დაკავშირებული პრობლემა არ შეიძლება ერთხელ და სამუდამოდ გადაიჭრას, მისი კონტექსტის, კულტურის, კონკრეტული ვითარებისა და განსხვავებული გრძნობების ფრთხილი, საფუძვლიანი და სიღრმისეული გამოკვლევის გარეშე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არსებობს სამართლის „ადგილობრივი“ განზომილება და ლიბერტარიანულმა თეორიამ აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს ამგვარი გამოცდილებიდან მომდინარე კონკრეტული ტიპის შეთავაზებები და იდეები.

ამ პრობლემათა მნიშვნელობის ნათლად აღქმისთვის, ღირებული იქნებოდა ბავშვის შრომის თემატიკის გამოკვლევა. ამ შემთხვევაში, აშკარაა, რომ მშობლებს ეკისრებათ მათი ფუნქციების განხორციელების ვალდებულება ბავშვის ინტერესების რეალიზაციის მიზნით (მათ შორის, მათთვის კარგი მომავლის შენების ქრილში).

ამავდროულად, კონკრეტულ ვითარებასთან დაკავშირებული ნებისმიერი შეფასება საჭიროებს მისი სპეციფიკური კონტექსტიდან გააზრებასა და მის ზედმიწევნით გაანალიზებას. ამდენად, შეგვიძლია უკანონოდ მივიჩნიოთ (თუნდაც ძალადობას გავუთანაბროთ), საშუალო კლასის ევროპელი მშობლის საქციელი, რომელიც საკუთარ 8 წლის შვილს დღეში რვა საათის განმავლობაში მუშაობას აიძულებს. საპირისპიროდ, რთულია, იმავე აზრზე დარჩენა საყოველთაო შიმშილისგან და სიღარიბისგან დატანჯული მესამე მსოფლიოს ქვეყნებში მცხოვრები ოჯახის შემთხვევაში, სადაც ზოგიერთი ან ყველა ბავშვი მუშაობს მინდვრებსა თუ ქარხნებში, რათა საკუთარ მშობლებს მათი ან მათი ნათესავების გამოკვებაში დაეხმარონ.

ამ ვითარებაში და ისევე როგორც ბევრ სხვაში, ჩვენ ვაანალიზებთ – ბრუნო ლეონის გაკვეთილებიდან გამომდინარე – რომ სამართლის იდეის სათანადოდ გააზრებას ვერ მოვახერხებთ, თუ უარყოფთ ნებისმიერი სახის მითითებას სამართლიანობის ობიექტურ (უნივერსალურ) კრიტერიუმებზე. ამავდროულად, საჭიროება თავს იჩენს ისტორიის ნიაღში ფესვგადგმული სიბრძნისგან, ასევე, მოსამართლეთა და სამართალმცოდნეთა მოსაზრებებისგან, რომლებიც ერთობლივად ქმნიან ცოდნის ერთიან ცოცხალ ორგანიზმს, რომელსაც სავარაუდოდ შეეძლება ნებისმიერი სპეციფიკური ვითარების ნიუანსებისა და განსაკუთრებული ნიშან-თვისებების გათვალისწინება და შემდგომ მათი გადაჭრა.

LINKING NATURAL RIGHTS AND EVOLUTIONARY LAW: A LESSON FROM BRUNO LEONI

CARLO LOTTIERI

Translated from English by Lasha Lursmanashvili

Assistant to the Judge of the Administrative Law Chamber
of the Supreme Court of Georgia

 <https://orcid.org/0000-0003-4937-4022>

Abstract

This paper examines Bruno Leoni's attempt to reconcile a minimal concept of natural law with an evolutionary, common-law-based legal order. Rejecting both rigid legalism and historicist relativism, Leoni argues that individual freedom is best protected by a polycentric, jurisprudence-driven system grounded in universal ethical principles—most notably the golden rule—while remaining adaptable to social experience.

The article contrasts Leoni's approach with that of libertarian theorists such as Rothbard, Block, and Kinsella, and partly aligns with Frank van Dun's critique of strict non-aggression legalism. It argues that a coherent libertarian legal theory must combine general moral axioms with the contextual wisdom of legal practice, taking into account causal complexity, historical evolution, and the practical dimension of adjudication. The study concludes that Leoni offers a "third way": a libertarian legal philosophy rooted in classical natural law, enriched by evolutionary insight, and resistant to both dogmatic codification and relativistic skepticism.

Keywords: Natural Rights; Evolutionary Law; Libertarianism; Leoni; Rothbard; Block; Kinsella.

საქართველოს ტერიტორიის 20% ოკუპირებულია
რუსეთის ფედერაციის მიერ. ამ ტერიტორიაზე
განხორციელებული ეთნიკური წმენდის შედეგად
დევნილად იქცა დაახლოებით 400 000 და
დაღუპულია დაახლოებით 30 000 ადამიანი.

Twenty percent of Georgia's territory is occupied
by the Russian Federation. As a result of the
ethnic cleansing carried out on these territories,
approximately 400 000 people are forced out and
approximately 30 000 are dead.

სულხან-საბა ორბელიანის
უნივერსიტეტი